महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटीचे मुखपत्र

जनमानसाची

शिदोरी

मासिक

मार्च २०१३ | मूल्य रु.१०/-

पक्ष संघटना मजबूज करणाऱ्यांनाच संधी - राहुल गांधी

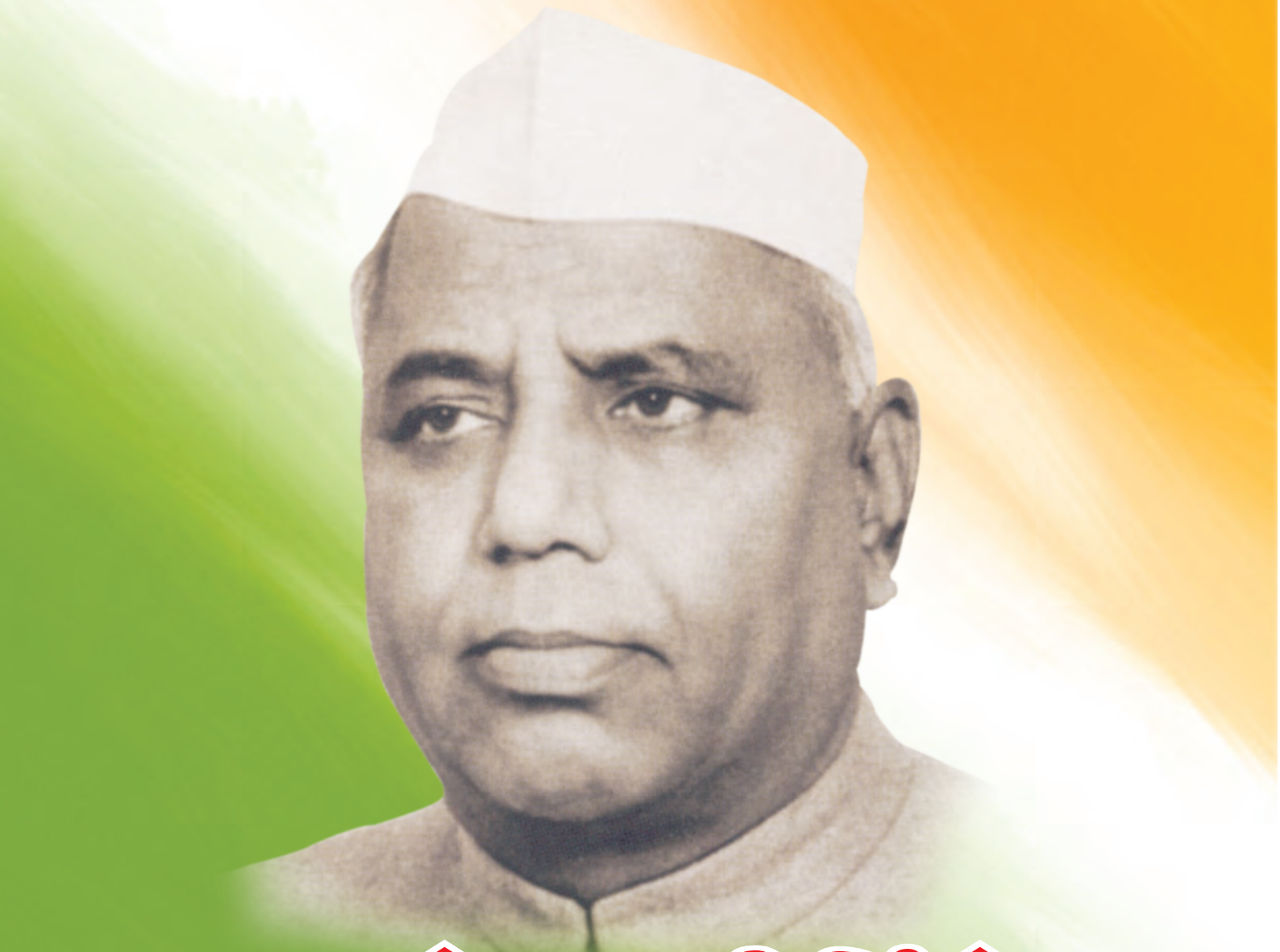

''यशवंत - कीर्तिवंत''

अकोला येथे संपन्न झालेल्या 'वचनपूर्ती' मेळाव्यात मुख्यमंत्री मा.श्री. पृथ्वीराज चव्हाण, उपस्थित जनसमुदायाला संबोधित करतानाचे छायाचित्र

महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटीचे मुखपत्र

जनमानसाची

शिदोरी

मासिक

■ वर्ष ३ रे ■ अंक : ९ ■ मार्च २०१३

■ मुख्य संपादक
माणिकराव ठाकरे
अध्यक्ष : महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी

■ संपादक
ॲड. गणेश पाटील
सरचिटणीस : महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी

■ कार्यकारी संपादक
दत्तात्रय ऊर्फ सुनील रा. खांडगे

■ संपादकीय सदस्य
माणिकराव जगताप : सरचिटणीस-म.प्र.काँ.क.
अरुण मुगदिया : सरचिटणीस-म.प्र.काँ.क.
संजय बालगुडे : चिटणीस-म.प्र.काँ.क.

■ मुखपृष्ठ व सजावट
संजय कदम, संदेश कशिलकर
प्रचिता ग्राफिक्स, भायखळा, मुंबई-२७.

■ **मुख्य कार्यालय**
टिळक भवन, काकासाहेब गाडगीळ मार्ग,
दादर (प.) मुंबई - २५.

शिदोरी यापुढे http://www.myct.in/mpcc.aspx/shidori
संकेतस्थळावर उपलब्ध

मूल्य रु. १०/-
वार्षिक वर्गणी रु. १००/-
पंचवार्षिक वर्गणी रु. ५००/-

पक्षाअंतर्गत कार्यक्रम, प्रतिक्रिया, लेख shidoricongress@gmail.com यावर पाठवावे.

अंतरंग

■ संपादकीय.....०२
■ संपूर्ण आरोग्य तपासणी.....०५
■ राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजना.....०७
■ आरोग्याच्या ज्योतीने.....१२
■ राहुल गांधींचे प्रतिपादन.....१४
■ लोकोत्तर लोकनेता.....२०
■ महाराष्ट्राचे शिल्पकार.....२५
■ रचनात्मक कार्याचा दीपस्तंभ....२८
■ केंद्रीय अर्थसंकल्प.....३४
■ रेल्वे अर्थसंकल्प.....३८
■ लोकसभा आणि विधानसभा.....४१
■ सरकारच्या कामांची माहिती.....४४
■ काँग्रेसला बळकट करा.....४६

या अंकात व्यक्त केलेल्या मतांशी संपादक सहमत असतीलच असे नाही. (सर्व वाद मुंबई न्यायकक्षेत)

हे मासिक मालक महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी यांचेकरिता मुद्रक, प्रकाशक, संपादक ॲड. गणेश रमेशराव पाटील यांनी ह्युमा ऑफसेट प्रिंटिंग प्रेस, म्युनिसिपल इंडस्ट्रीयल इस्टेट, केशवराव खाडे मार्ग, भायखळा (प.), मुंबई - ४०० ०२७ येथे छापून महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी, टिळक भवन, काकासाहेब गाडगीळ मार्ग, दादर (प.), मुंबई - ४०० ०२५. येथून प्रसिद्ध केले. **MAHMAR/2010/33438**

संपादकीय

प्रगत आणि प्रथम क्रमांकावरील महाराष्ट्र राज्य

हाच यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी वर्षाचा खरा संकल्प!

प्रखर देशभक्ती आणि महाराष्ट्रावर अढळ निष्ठा असणारे उत्तुंग व्यक्तिमत्त्व म्हणजे महाराष्ट्राचे शिल्पकार आणि राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री स्व. यशवंतराव चव्हाण. आपल्या सत्त्वशील, करारी, महत्त्वाकांक्षी, निर्भीड, अभ्यासू आणि प्रेमळ स्वभावाच्या नेतृत्वाने, त्यांनी विरोधकांनादेखील जिंकण्याची किमया केली. आपल्या वर्तनाने विरोधकांच्या मनावर अधिराज्य गाजवणारे यशवंतराव चव्हाण, हे अजातशत्रू होते. राजकारण, समाजकारण, प्रशासन, साहित्य, कला, कृषी आणि सहकार क्षेत्रात आपला ठसा उमटवणारे ते राष्ट्रीय पातळीवरील लोकनेते होते. महाराष्ट्राला पुरोगामी दिशा आणि आधुनिकतेचा चेहरा देणारे यशवंतराव, एक अजोड व्यक्तिमत्त्व होते. द्विभाषिक राज्याचे मुख्यमंत्री, महाराष्ट्राचे पहिले मुख्यमंत्री, संरक्षणमंत्री आणि उपपंतप्रधान अशा विविध पदांवर आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा स्व. यशवंतराव चव्हाण यांनी उमटवला. महाराष्ट्र राज्याच्या जडणघडणीत, स्व. यशवंतराव चव्हाण यांचे कार्य अतुलनीय असे ठरले आहे. त्यांच्या या योगदानाची आठवण म्हणून १३ मार्च, २०१२ ते १२ मार्च, २०१३ हे वर्ष, 'यशवंतराव चव्हाण जन्मशताब्दी वर्ष' म्हणून साजरे केले जात आहे. येत्या १२ मार्च २०१३ रोजी या जन्मशताब्दी

वर्षाची सांगता होत आहे. या सांगता समारंभानिमित्ताने, स्व. यशवंतराव चव्हाण यांचे कराड येथील समाधीस्थळ, त्याचबरोबर दिल्ली, मुंबई आणि राज्याच्या विविध भागांत अनेक कार्यक्रम आणि समारंभ आयोजित करण्यात आले आहेत.

यशवंतराव चव्हाण हे केवळ राजकारणी नव्हते, तर ते खरे समाजकारणी होते. महाराष्ट्राची निर्मिती करणारा चारित्र्यवान, गुणवंत आणि धुरंदर नेता म्हणून त्यांची ख्याती आहे. त्यांचे विचार आजही सर्वांसाठी प्रेरणादायी आहेत. राज्याचे मुख्यमंत्री म्हणून आपल्या कार्यकाळात समाज परिवर्तन करणारे अनेक निर्णय त्यांनी घेतले. गरीब परिस्थितीत कष्ट करून, यशवंतराव मोठे झाले. त्याची आठवण म्हणून त्यांनी १०० रुपये आर्थिक उत्पन्न असणाऱ्या पालकांच्या मुलांना शिक्षण शुल्कात सवलती देण्याचा निर्णय आपल्या मुख्यमंत्रिपदाच्या कारकिर्दीत घेतला. त्यांच्या या निर्णयावर विरोधकांकडून बोचरी टीका झाली, परंतु संबंधांमध्ये कटूता कधीच आली नाही. संरक्षणमंत्री झाल्यानंतर विधिमंडळाच्या दोन्ही सभागृहांत यशवंतराव चव्हाण यांच्या अभिनंदनाचा आणि निरोपाचा ठराव विरोधकांनी मांडला. त्यांच्या केंद्रात जाण्याने होणाऱ्या विरहाच्या कल्पनेने, त्या वेळी विरोधकांसह सर्वांच्या डोळ्यांत अश्रू उभे राहिले होते.

हिमालयावर येता घाला,
सह्यगिरी हा धावून गेला
मराठमोळ्या पराक्रमाने,
दिला दिलासा इतिहासाला...

यशवंतराव चव्हाण यांच्या बाबतीत हे शब्द अगदी सार्थ ठरतात. इसवी सन १९६२ मध्ये भारत–चीन युद्धाच्या काळात, तत्कालीन पंतप्रधान पंडित नेहरू यांनी यशवंतराव चव्हाण यांची देशाच्या संरक्षणपदी नेमणूक केली. त्या वेळी यशवंतराव चव्हाण यांच्या रूपाने एक कणखर आणि खंबीर नेतृत्व महाराष्ट्राने देशाला दिले. देशाच्या रक्षणासाठी सह्याद्रीसारखा धावून गेलेला नेता, म्हणून यशवंतराव चव्हाण यांची ओळख आहे.

महाराष्ट्राचे शिल्पकार स्वर्गीय यशवंतराव चव्हाण यांचा जन्म १२ मार्च, १९१३ रोजी कराड येथील देवराष्ट्रे या गावी झाला. बालपणापासूनच त्यांच्या आचार आणि विचारामध्ये, राजकारण, समाजकारण आणि साहित्य यांचा सुंदर मिलाफ होता. त्यांच्या रूपाने महाराष्ट्र राज्याला, सर्वांत तरुण मुख्यमंत्री लाभला. सत्तेचे विकेंद्रीकरण, सेवांचे एकात्मिकीकरण आणि कायद्याचे एकीकरण हे त्यांचे धोरण होते. राज्याच्या औद्योगिक विकासासाठी त्यांनी प्रयत्नांची पराकाष्टा केली. शिक्षण, वैद्यकीय सेवा, नव्या महाविद्यालयांची स्थापना, पाटबंधारे आणि जलसंधारण प्रकल्पांची निर्मिती, हे त्यांच्या काळातील महत्त्वाचे घटक होते. सहकारी तत्त्वांवरील विविध दूधपुरवठा योजना, मुंबई औद्यागिक सहकारी गृह निर्माण योजना आणि कोयनेसारखे विशाल प्रकल्प, हे स्व. यशवंतराव चव्हाण यांच्या कार्याची आजही साक्ष देत उभे आहेत.

शिक्षण, शेती, उद्योग आणि आरोग्य या क्षेत्रात सहकारी तत्त्वांचा अंगीकार यशवंतराव चव्हाण यांनी केला. अत्यंत चाणाक्ष, दूरदृष्टी, कणखरपणा आणि महत्त्वाकांक्षी नेतृत्वगुण असलेल्या या नेत्याने महाराष्ट्राचा चेहरामोहरा बदलून टाकला. त्यांनी हरिजनांमधील गुलामी नष्ट केली. राज्य विधिमंडळात यासंबंधी कायदा संमत करून, हरिजनांच्या जीवनात त्यांनी आत्मविश्वास आणि स्वाभिमानाचे स्फुलिंग चेतवले. त्यांनी मागास वर्गासाठी आर्थिक सवलती आणि सुविधा देऊन, आत्मनिर्भर बनविण्याची मोलाची कामगिरी केली.

राज्याच्या शेतीपद्धतीत आमूलाग्र बदल करून, स्व. यशवंतराव चव्हाण यांनी महाराष्ट्रात हरितक्रांती घडवून आणली. पुर्णा आणि कोयना धरणांच्या लाभक्षेत्रात त्यांनी

> मतभेद केवळ मतभेदांसाठीच असू नयेत, तसे ते असले तर त्यांना वैयक्तिक वा पक्षीय हेव्यादाव्याचे स्वरूप येते आणि त्याने कार्यहानी होते. विकास कार्याद्वारे लोककल्याण साधावयाचे या ध्येयासंबंधी अर्थातच मतभेद असण्याचे कारण नाही. मार्गासंबंधी मतभेद असू शकतील हे मी मान्य करतो. पण, तसे मतभेद लोकशाहीच्या मार्गानेच सोडविले पाहिजेत.
>
> **- यशवंतराव चव्हाण**

अनेक पाटबंधारे प्रकल्पांची निर्मिती केली. कुळ कायदा आणि जमिनींचे खंड यासंबंधी कायदा करण्याबाबतचे श्रेय, यशवंतराव चव्हाण यांना जाते. २६ जानेवारी १९६२चा 'महाराष्ट्र सहकारी सोसायटी ॲक्ट', 'महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाची स्थापना', 'विदर्भ आणि मराठवाड्याच्या विकासासाठी प्रयत्न' हे स्व. यशवंतराव चव्हाण यांच्या कामगिरीचे विशिष्ट असे पैलू आहेत. स्वर्गीय यशवंतराव चव्हाण यांनी महाराष्ट्राला प्रगतीची नवी दिशा दिली. त्यांनी देशाच्या स्वातंत्र्य लढ्यात हिरिरीने भाग घेतला. अनेकदा तुरुंगवास भोगला. देशाला पारतंत्र्यातून मुक्त करण्यापासून ते महाराष्ट्राला नवे वैभव प्राप्त करून देण्यापर्यंत त्यांनी आपले योगदान दिले. काँग्रेस पक्षाचा सामान्य कार्यकर्ता म्हणून त्यांनी राजकारणात प्रवेश केला. आपल्या राजकीय प्रवासात त्यांनी अनेक प्रसंगांना तोंड दिले. अशा अनुभवांतूनच ते शिकत गेले, घडत गेले. कर्तव्य, बांधिलकी आणि दायित्व यांना त्यांनी सर्वोच्च प्राधान्य दिले. सहकाराच्या माध्यमातून शेतकऱ्यांच्या विकासाचे धोरण, भाषा संचालनालयाची निर्मिती आणि मराठी भाषेतील विश्वकोश निर्मितीसाठी योजनाबद्ध प्रयत्न यशवंतराव चव्हाण यांनी केले. राजकारणाबरोबरच, साहित्य, संगीत आणि कला क्षेत्रात त्यांनी आपला ठसा उमटवला. देशाच्या स्वातंत्र्य लढ्यातील त्यांचे कार्य अतुलनीय आहे. अनेकदा त्यासाठी त्यांनी तुरुंगवासदेखील भोगला.

यशवंतराव चव्हाण यांनी जिल्हा परिषद, पंचायत समिती आणि ग्रामपंचायत या त्रिस्तरीय रचनेची सुरुवात केली. यशवंतराव चव्हाण यांच्याच काळात राज्य पंचवार्षिक योजनांची सुरुवात झाली. कोल्हापूर पद्धतीच्या बंधाऱ्यांची निर्मिती, कोयना तसेच उजनी प्रकल्पांच्या उभारणीला वेग, राज्यात एकूण १८ सहकारी साखर कारखान्यांची स्थापना, मराठवाडा तसेच शिवाजी विद्यापीठाची स्थापना आणि कृषी विद्यापीठांच्या स्थापनेत त्यांनी पुढाकार घेतला.

'कृष्णाकाठ', 'ऋणानुबंध' आदी पुस्तकांमधून त्यांनी आपल्या लेखन आणि साहित्यकलेला वाव दिला. आपल्या ज्ञानाचा आणि राजकीय अनुभवांचा उपयोग त्यांनी महाराष्ट्राच्या सर्वांगीण विकासासाठी केला. महाराष्ट्राला त्यांनी सहकारातून समृद्धीचा मूलमंत्र दिला. महाराष्ट्राच्या निर्मितीचा मंगलकलश आणणाऱ्या या थोर नेत्याचे स्मरण आपल्याला नेहमीच होत राहील. स्व. यशवंतराव चव्हाण यांचे कार्य सह्याद्रीसारखे उत्तुंग आणि विशाल आहे. त्याचा त्यांनी कधी गर्व केला नाही. महाराष्ट्राच्या मातीशी आणि मनाशी ते नेहमी एकरूप आणि एकनिष्ठ राहिले. जन्मशताब्दी वर्षाची सांगता होत असताना, असा नेता या मातीत पुन्हा पुन्हा जन्माला यावा असे वाटते.

स्व. यशवंतराव चव्हाण यांचे विचार, आचार आणि आठवणींची शिदोरी घेऊन आपल्याला पुढे जायचे आहे. काँग्रेस प्रणीत आघाडी सरकारने हाती घेतलेल्या विकासकामांमुळे, आपल्या राज्यात लवकरच दुसरी हरितक्रांती येणार आहे. स्व. यशवंतराव चव्हाण यांच्या स्वप्नातील प्रगत आणि प्रथम क्रमांकाचे राज्य म्हणून महाराष्ट्राला नावलौकिक मिळवून देण्यासाठी आपण सज्ज झाले पाहिजे. हाच त्यांच्या जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त केलेला खरा संकल्प ठरणार आहे.

माणिकराव ठाकरे
अध्यक्ष : महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी

संपूर्ण आरोग्य तपासणी

लवकर निदान आणि मोफत उपचार म्हणजे,

‘राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजना!’

राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेचा शुभारंभ ६ फेब्रुवारी रोजी पालघर येथे राष्ट्रीय काँग्रेस अध्यक्षा सोनिया गांधी यांच्या हस्ते संपन्न झाला. त्याप्रसंगी सोनिया गांधी यांनी केलेले भाषण.

– सोनिया गांधी,
राष्ट्रीय काँग्रेस अध्यक्षा

या विभागामध्ये लहान मुलांच्या आरोग्याची काळजी कशा प्रकारे घेतली जाते, याबद्दल येथील काही मुलांच्या तोंडून ऐकताना मी खूपच प्रभावित झाले आहे. ज्यांच्यामुळे हे सर्व शक्य झाले आहे, त्या सर्वांना मी धन्यवाद देते. आज आपल्या विभागातून, ‘राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजने’ची सुरुवात करताना मला अत्यानंद होत आहे. राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेची ज्योत आपल्या विभागातून प्रज्वलित झाली आहे. त्याबद्दल आपल्या सर्वांचे हार्दिक अभिनंदन!

नव्या तेजाने प्रज्वलित झालेल्या, या ज्योतीचा प्रकाश आणि संदेश, संपूर्ण देशभर पसरणार आहे. राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेचे स्वरूप अत्यंत वेगळे आणि नावीन्यपूर्ण आहे. बालकांच्या आरोग्याच्या अनेक पैलूंचा विचार, या योजनेला आकार देताना करण्यात आला असून, ही योजना अत्यंत

नव्या तेजाने प्रज्वलित झालेल्या, या ज्योतीचा प्रकाश आणि संदेश, संपूर्ण देशभर पसरणार आहे. राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेचे स्वरूप अत्यंत वेगळे आणि नावीन्यपूर्ण आहे. बालकांच्या आरोग्याच्या अनेक पैलूंचा विचार, या योजनेला आकार देताना करण्यात आला असून, ही योजना अत्यंत लाभदायी सिद्ध होणार आहे. राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीमुळे, ती घराघरात पोहोचेल असा मला विश्वास वाटतो.

लाभदायी सिद्ध होणार आहे. राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीमुळे, ती घराघरात पोहोचेल असा मला विश्वास वाटतो.

लहान मुले म्हणजे, आपल्या देशाचे भविष्य! त्यांची सुदृढता आणि निरोगी जीवन, हाच आपल्या देशाचा पाया आहे. म्हणूनच काँग्रेस पक्षाच्या नेतृत्वाखालील यूपीए सरकारने, बाल आरोग्य आणि मातेची सुरक्षा, या बाबींना प्रथम प्राधान्य दिले आहे. याच पद्धतीने पुढे जाऊन केंद्र सरकारने, 'जननी सुरक्षा' आणि 'जननी शिशू सुरक्षा' हे कार्यक्रम हाती घेतले आहेत. केंद्रीय मंत्री गुलाम नबी आझाद यांनी नुकतीच याबाबत आपल्याला अत्यंत उद्‌बोधक अशी माहिती दिली आहे.

आरोग्य सुविधांची कमी असलेल्या गरीब, आदिवासी आणि मागास विभागांकडे, यूपीए सरकारने विशेष लक्ष दिले आहे. राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेची मुहूर्तमेढ, याच उद्देशाने रोवली गेली आहे. आपल्या या विभागात आदिवासी, गरीब लोक मोठ्या प्रमाणावर राहतात, हे मला माहीत आहे. समाज कल्याण आणि मानवी संसाधन या क्षेत्राच्या विकासामध्ये, यूपीए सरकार कायमच अग्रस्थानी राहिले आहे. त्यासाठी आवश्यक निधीची सरकारने कधीही कमतरता भासू दिली नाही. राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य योजनेच्या माध्यमातून, गेल्या सात वर्षांमध्ये यूपीए सरकारने ९० हजार कोटी रुपयांचे वाटप केले आहे. महाराष्ट्र सरकारने ही योजना कौशल्यपूर्वक राबविली आहे. त्यामुळे माता आणि शिशू दरामध्ये मोठी घट झाली आहे.

राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य योजनेंतर्गत, सुमारे ९ लाख 'आशा' कार्यकर्त्या, आरोग्य सुविधा अविरतपणे पुरवित आहेत. ग्रामीण लाभार्थी आणि प्रशासन यांमध्ये त्या महत्त्वाच्या दुवा ठरल्या आहेत. गेल्या दोन वर्षांच्या कालखंडात खेडोपाडी आणि दुर्गम भागांत, सुमारे २७० नर्सिंग शाळांना मान्यता देण्यात आली आहे. अनुसूचित जाती-जमातीच्या युवतींना या नर्सिंग शाळांमध्ये नर्सिंगचे उत्तमोत्तम प्रशिक्षण मिळून, सेवेच्या या महान क्षेत्राला त्या आपलेसे करतील, असा मला विश्वास वाटतो. गेल्या कालखंडापर्यंत आपल्या देशात, २ लाखांपेक्षा जास्त मुले

पोलिओची शिकार होत होती. आज भारत पोलिओमुक्त झाला आहे, हे आपल्यासाठी चांगले यश आहे, असे मला वाटते. राजीवजींच्या संकल्पनेतून हा कार्यक्रम उभा राहिला, तो पूर्णत्वास गेल्याचे मोठे समाधान आज मला वाटत आहे.

लहान मुलांचे जीवन आरोग्यपूर्ण आणि सुखकारक होण्यासाठी आम्ही काही महत्त्वपूर्ण पावले उचलली आहेत. माध्यान्ह भोजन योजना ही अभिनव कल्पना आम्ही प्रत्यक्षात साकार केली आहे. लहान मुलांचे लैंगिक शोषण थांबविण्यासाठी गेल्या वर्षीच आम्ही संसदेत, कायदा मंजूर केला आहे. एकीकडे प्रयत्न सफल असताना, दुसरीकडे अजूनही अनेक समस्या समोर असल्याची खंत आम्हाला वाटत आहे. देशपातळीवर शिशू मृत्युदर खूपच जास्त आहे. देशातील ४० टक्के मुले अजूनही कुपोषणाची शिकार आहेत. या बाबी आपल्यासाठी चिंतेच्या आहेत.

आपले यूपीए सरकार, लवकरच अन्न सुरक्षा कायदा अंमलात आणणार आहे. यामुळे लहान मुलांचे उत्तम प्रकारे पोषण करण्यात, आम्ही नक्की यशस्वी होऊ, असे मला वाटते. माता आणि शिशूची सुरक्षा या दोन्ही संलग्न बाबी आहेत. गर्भावस्था आणि प्रसूतीदरम्यान महिलांसाठी लाभदायक अशा अनेक योजना सरकार राबवित आहे. गर्भवती महिलाच जर निस्तेज, अशक्त आणि आजारी असतील, तर त्याचा विपरीत परिणाम अपत्यावर होऊ शकतो. जोपर्यंत महिलांच्या सामाजिक स्तरामध्ये वाढ होत नाही, समानता येत नाही, तोपर्यंत अशा योजनांचा योग्य परिणाम होणार नाही, असे मला वाटते. महिलांच्या सामाजिक स्तराचा थेट परिणाम, खास करून मुलींच्या आरोग्यावर होत असतो. महिलांच्या सशक्तीकरणासाठी आम्ही प्रयत्न करीत असून, महिलांच्या सुरक्षेसाठी नुकताच नवा अध्यादेश आम्ही जारी केला आहे. कौटुंबिक हिंसा आणि पित्याच्या संपत्तीत हिस्सा यासंबंधीचे कायदे यापूर्वीच आम्ही अंमलात आणले आहेत.

'अजीविका' योजनेअंतर्गत, महिला स्वयंसाहाय्यता गटांना, मोठ्या प्रमाणावर बँकांशी जोडून, त्यांच्या उत्पन्नाची व्यवस्था करण्यात आली आहे. महिलांना पंचायती आणि नगरपालिकांमध्ये ५० टक्के आरक्षणाची सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. यामुळे देशातील महिला, एक मजबूत शक्ती म्हणून उदयास येत आहेत.

आपल्या अडचणी आणि समस्यांची मला जाणीव आहे, हे मी आजच्या या कार्यक्रमाला उपस्थित आदिवासी बंधू - भगिनींना सांगू इच्छिते. आपल्या सरकारने आदिवासी बंधू - भगिनींना वनांमध्ये जमिनीचा आणि उपजीविकेचा अधिकार बहाल केला आहे. आपल्यामध्ये आत्मविश्वास निर्माण करून, आपल्या जीवनात परिवर्तन आणण्यासाठी सरकार करीत असलेल्या प्रयत्नांचाच हा एक भाग आहे. राज्याचे मुख्यमंत्री आणि त्यांचे सहकारी, या बाबतीत सार्थ अशी पावले उचलतील, असा मला विश्वास वाटतो.

आज या छोट्या दोस्तांनी जे सादरीकरण केले आहे, त्यामुळे राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेला मोठी शक्ती मिळणार आहे. बाल आरोग्य क्षेत्रात महाराष्ट्राने उल्लेखनीय कामगिरी केली आहे, ही कौतुकास्पद बाब आहे. राज्याचे मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण यांनी नुकतीच, आपल्या भाषणामध्ये अत्यंत सविस्तर माहिती आपल्याला दिली आहे. राज्यात सध्या सुरू असलेली 'राजमाता जिजाऊ आरोग्य पोषण मिशन' ही एक यशस्वी योजना आहे.

महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण, आरोग्य मंत्री सुरेश शेट्टी यांच्यासह सर्व सहकारी मंत्री, यांचे आज याप्रसंगी मी मनापासून अभिनंदन करते. 'राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजने'सारख्या तमाम कल्याणकारी योजनांसाठी, आपले योगदान दिल्याबद्दल केंद्रीय आरोग्य मंत्री गुलाम नबी आझाद आणि त्यांच्या विभागाचे मी कौतुक करते. केंद्राच्या इतर योजनांप्रमाणेच, आजची ही योजनादेखील फलद्रूप होईल, असा मला विश्वास वाटतो.

आपल्या सर्वांनी उत्साहात, 'राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजने'ची सुरुवात केली आहे, त्याबद्दल मी आपले सर्वांचे आभार व्यक्त करते. संपूर्ण आरोग्य तपासणी, लवकर निदान आणि मोफत उपचार, म्हणजे राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजना. बालकांच्या सुरक्षेसाठी केंद्र आणि राज्य सरकार कटिबद्ध राहील, याची मी ग्वाही देते. 'राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजने'ची यशस्वी सुरुवात झाल्याबद्दल मी आपले अभिनंदन करते. आपणा सर्वांना मनापासून धन्यवाद.... धन्यवाद!

जय हिन्द!

●

राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजना

शुभारंभाचा मान महाराष्ट्राला मिळणे, ही अभिमानाची बाब!

– पृथ्वीराज चव्हाण,
मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य

मुले हे देशाचे भविष्य आहे, त्यांचे कल्याण हे आपले कर्तव्य आहे. म्हणूनच, देशाच्या कानाकोपऱ्यातील गरजू, गरीब, मागासवर्ग तसेच आदिवासी मुले आणि मातांना आरोग्य सुविधा पोहोचवण्याच्या उद्देशाने, केंद्र सरकारने 'राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजना' सुरू केली आहे. दिनांक ६ फेब्रुवारी, २०१३ रोजी ठाणे जिल्ह्यातील पालघर येथे 'राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजने'चा शुभारंभ, राष्ट्रीय काँग्रेस अध्यक्षा, सोनिया गांधी यांच्या हस्ते पार पडला. देशात सुरू असलेल्या 'ग्रामीण आरोग्य योजने'चा फायदा महाराष्ट्राने चांगल्या प्रकारे घेतला. त्यामुळे राज्यात बालमृत्यूच्या प्रमाणात लक्षणीय घट झाली. महाराष्ट्राच्या दृष्टीने ही गौरवास्पद बाब म्हणावी लागेल. राज्यात केंद्रीय योजना उत्तम प्रकारे

या वेळी बोलताना मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण म्हणाले, ''आज बाल आरोग्य योजनेची सुरुवात राष्ट्रीय स्तरावर होत आहे, याचा मला आनंद आहे. अशा अनेक महत्त्वाकांक्षी योजनांची सुरुवात महाराष्ट्रातून, यापूर्वीदेखील झाली आहे. 'डायरेक्ट मनी ट्रान्सफर', 'आधार', 'रोजगार हमी योजना' आणि 'राजीव गांधी जीवनदायी आरोग्य योजना' ही त्याची उत्तम उदाहरणे आहेत. महाराष्ट्रात साकारलेल्या रोजगार हमी योजनेला राष्ट्रीय स्तरावर 'महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजने'चा दर्जा मिळाला. आज ही योजना संपूर्ण देशभर राबविली जात आहे. राज्यातील आरोग्याच्या प्रश्नांसंदर्भात परिपूर्ण सुनियोजित असा आराखडा महाराष्ट्राने तयार केला आहे.

राबविल्या जातात, म्हणूनच नवीन योजनांचा शुभारंभ करताना महाराष्ट्राला प्राधान्य दिले जाते. सोनियाजींनी राज्याने केलेल्या कामगिरीची मुक्तकंठाने प्रशंसा केली.

या वेळी बोलताना मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण म्हणाले, ''आज बाल आरोग्य योजनेची सुरुवात राष्ट्रीय स्तरावर होत आहे, याचा मला आनंद आहे. अशा अनेक महत्त्वाकांक्षी योजनांची सुरुवात महाराष्ट्रातून, यापूर्वीदेखील झाली आहे. 'डायरेक्ट मनी ट्रान्सफर', 'आधार', 'रोजगार हमी योजना' आणि 'राजीव गांधी जीवनदायी आरोग्य योजना' ही त्याची उत्तम उदाहरणे आहेत. महाराष्ट्रात साकारलेल्या रोजगार हमी योजनेला राष्ट्रीय स्तरावर 'महात्मा गांधी राष्ट्रीय रोजगार हमी योजने'चा दर्जा मिळाला. आज ही योजना संपूर्ण देशभर राबविली जात आहे. राज्यातील आरोग्याच्या प्रश्नांसंदर्भात परिपूर्ण सुनियोजित असा आराखडा महाराष्ट्राने तयार केला आहे. जेथे आरोग्याची सोय नाही, तेथे आरोग्याची सुविधा उपलब्ध करून दिली जात आहे. आधार कार्ड योजनेची सुरुवात, महाराष्ट्रातील नंदुरबारच्या आदिवासी भागातून झाली; तर, जीवनदायी आरोग्य योजनेची मुहूर्तमेढदेखील महाराष्ट्र राज्यातूनच रोवली गेली. आपल्या सर्वांसाठी ही अभिमानाची गोष्ट आहे.''

केंद्रीय योजना राबविताना सरकारबरोबरच, लोकप्रतिनिधींनीही आपले योगदान दिल्यास योजनांची अधिक प्रभावीपणे अंमलबजावणी करता येते. याबाबत लोकप्रतिनिधींकडून सक्रिय सहभागाची अपेक्षा व्यक्त करताना मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण म्हणाले, ''माणसाला त्याच्या जन्मापासून अन्न व पोषण मूल्यांची सुरक्षा प्रदान करणारे विधेयक म्हणजे 'अन्न सुरक्षा विधेयक'. हे विधेयक अंमलात आणण्यासाठी सरकार प्रयत्नशील आहे. माहितीचा अधिकार, शिक्षणाचा अधिकार यांसारख्या योजना महाराष्ट्राने उत्तम प्रकारे राबविल्या आहेत. महाराष्ट्राची ही गौरवशाली परंपरा अशीच उंचावत नेण्यासाठी राज्यातील लोकप्रतिनिधींनीही आपला हातभार लावला पाहिजे. तसेच राष्ट्रीय कार्यक्रम गावागावांपर्यंत पोहोचवण्यासाठी पुढाकार घेतला पाहिजे.''

कुपोषित बालकांच्या वाढत्या प्रमाणाला आळा घालण्याच्या उद्देशाने, कुपोषणमुक्त महाराष्ट्र करण्यासाठी, राज्य सरकारने गावागावांत अभियान राबविण्याचा निर्णय घेतला. त्यासाठी 'राजमाता जिजाऊ कुपोषणमुक्त ग्राम अभियान' राबविण्यात आले. एकही कुपोषित मूल नसलेल्या गावांना 'राजमाता जिजाऊ कुपोषणमुक्त ग्राम पुरस्कार' देण्याचा निर्णय राज्य सरकारने घेतला. त्यामुळे कुपोषित बालकांच्या संख्येत लक्षणीय घट झाली. याविषयी राज्य सरकारने केलेल्या कामगिरीचा लेखाजोखा, मुख्यमंत्र्यांनी आपल्या भाषणातून मांडला. राजमाता जिजाऊ कुपोषणमुक्त ग्राम अभियानाची दखल जागतिक पातळीवर घेण्यात आली आहे. त्याविषयी माहिती देताना मुख्यमंत्री म्हणाले, ''कुपोषणमुक्तीसाठी राज्याने राबविलेल्या अभियानाची दखल युनिसेफने घेतली असून, ते देशभर राबविण्यात यावे अशी शिफारसदेखील केली आहे.'' सामान्य माणसाच्या आरोग्यासाठी, राज्यातील आठ जिल्ह्यांमध्ये राबविण्यात आलेली 'राजीव गांधी जीवनदायी योजना' लवकरच राज्यभर लागू केली जाणार आहे, अशी माहिती त्यांनी पुढे बोलताना दिली.

राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेचा लाभ, राज्यातील २७ कोटी बालकांना होणार आहे. पालघर येथे, या योजनेच्या शुभारंभाच्या कार्यक्रमास १५ हजारांपेक्षा जास्त शालेय विद्यार्थी उपस्थित होते. अत्यंत शिस्तबद्धपणे पार पडलेल्या या कार्यक्रमास विविध संसद सदस्य, महाराष्ट्रातील विधिमंडळ सदस्य, जिल्हा परिषद आणि पंचायत समिती पदाधिकारी, वैद्यकीय अधिकारी आणि विविध शासकीय विभागाचे अधिकारी मोठ्या संख्येने उपस्थित होते. मान्यवरांच्या उपस्थितीत प्रातिनिधिक स्वरूपात विविध लाभार्थ्यांना आरोग्य किट उपलब्ध करून देण्यात आले. त्याचबरोबर आरोग्य तपासणी पथकांच्या गाड्यांना हिरवा कंदील दाखविण्यात आला.

राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजनेच्या शुभारंभाचा मान, महाराष्ट्राला मिळाल्याचा आनंद मुख्यमंत्र्यांनी आपल्या भाषणात व्यक्त केला. या कार्यक्रमात, सोनियाजींनी महाराष्ट्र सरकारच्या कामगिरीची प्रशंसा करून, सरकारच्या गौरवशाली कामगिरीवर शिक्कामोर्तब केले. विविध योजनांच्या शुभारंभासाठी राज्याची निवड होणे, ही मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण यांच्या नेतृत्वाखालील महाराष्ट्र सरकारच्या कामगिरीला मिळालेली, पोचपावतीच म्हणावी लागेल.

●

आरोग्याच्या ज्योतीने, देश प्रकाशमय करणारा

'राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम'

जुलाब होता बाळराजा, मीठ साखर पाणी पाजा, हे शब्द आपल्या सर्वांच्या तोंडात चांगले रुळले आहेत. कारणही तसेच आहे. ज्या ठिकाणी उपचारांची सोय नाही, सरकारी दवाखाने दूर कोसावर आहेत, म्हणून दवाखाना कित्येक महिने पाहिला नाही, अशा गावातील आणि पाड्यातील मातांना हे वाक्य म्हणजे, एकेकाळी जीवन संजीवनी देणारे वाक्य होते. परंतु, आता त्याची गरज राहिली नाही. कारण, शासनाने सुरू केलेल्या राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमातून डॉक्टरांचे पथक थेट आपल्या पाड्यात, गावात येऊन बाळांची तपासणी करणार आहे. औषधोपचार करणार आहे. निरोगी माता आणि सुदृढ बालके निर्माण करण्यासाठी सरकारने आता कंबर कसली आहे. यूपीए सरकारने राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमाच्या माध्यमातून भारत निर्माणाच्या अध्यायातील नव्या पैलूची सुरुवात केली आहे.

ज्याच्या हाती उद्याचे भविष्य आहे, त्याच्या आरोग्याला सर्वोच्च प्राधान्य देणे ही आपली जबाबदारी आहे. देशात बालमृत्यू रोखणे, हे आपल्यासमोरील सर्वांत मोठे आव्हान आहे. देशातील ४० टक्के बालके कुपोषित आहेत. बालकांना उत्तम आरोग्य सुविधा देण्याबरोबरच, मातांचा सामाजिक स्तर सुधारण्याकरिता यूपीए सरकारने 'राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम' म्हणजेच 'राष्ट्रीय बाल आरोग्य योजना' देशभरात सुरू करण्याचा निश्चय केला. या योजनेचा शुभारंभ महाराष्ट्रात पालघर येथून

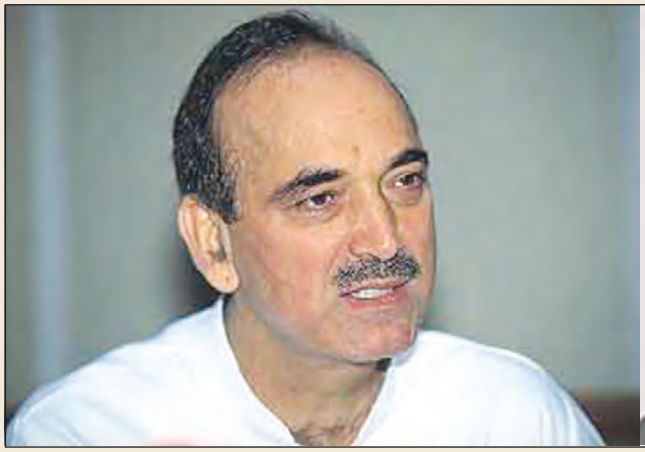

राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमांतर्गत, प्रस्तावित धोरण, अंदाजपत्रक आणि रूपरेषा:–

राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमांतर्गत, आर्थिक वर्ष २०१३–१४ साठी खालील प्रमाणे धोरण प्रस्तावित करण्यात आले आहे.

अ.क्र.	राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमाअंतर्गत राज्यस्तरीय धोरणाचा प्रस्तावित तपशील	संख्या
१.	तपासणी करण्यात येणाऱ्या शाळांची एकूण संख्या	८२,०९८
२.	१ ली ते १२ वीतील लाभार्थी विद्यार्थ्यांची एकूण संख्या	११८.२४ लक्ष
३.	तपासणी करण्यात येणाऱ्या अंगणवाडी केंद्रांची एकूण संख्या	१,००,०४६
४.	० ते ६ वर्षे वयोगटातील अंगणवाडी केंद्रातील बालकांची एकूण संख्या	७७,५२,८१३
५.	० ते १८ वर्षे वयोगटातील लाभार्थी मुलांची एकूण संख्या	१,९५,७६,६८९
६.	राज्यभरात प्रस्तावित तपासणी पथकांची एकूण संख्या	११३०

महाराष्ट्र राज्यात राष्ट्रीय स्वास्थ्य कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी येणाऱ्या खर्चाचे अंदाजपत्रक.

अ.क्र.	राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमाचे अंदाजपत्रक	एकूण खर्च, रुपये
१.	एकूण लागणारे मनुष्यबळ	७३०१.०९ लक्ष
२.	वाहनांसाठी तरतूद	३३९० लक्ष
३.	संदर्भसेवांसाठी तरतूद	३९५.५० लक्ष
४.	प्रशिक्षणासाठी तरतूद	४५.२० लक्ष
५.	तपासणी साधनांसाठी तरतूद	२२६ लक्ष
६.	औषधांसाठी तरतूद	६७८ लक्ष
७.	आरोग्य तपासणी कार्डच्या छपाईसाठी तरतूद	७३४.५० लक्ष
८.	इतर संलग्न बाबींसाठी तरतूद	२११.४० लक्ष
९.	संगणकीकरणासाठी तरतूद	२० लक्ष

काँग्रेस अध्यक्षा सोनिया गांधी यांच्या हस्ते करण्यात आला. अर्भकांचा मृत्युदर, माता मृत्युदर आणि एकूण जनन दर कमी करणे, ही राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमाची उद्दिष्ट्ये आहेत. जन्मापासून, अठरा वर्षे वयापर्यंत बालकांची नियमित तपासणी करणे, त्यांना आरोग्य सेवा पुरविणे आणि त्यांना औषधोपचार देणे इत्यादी कामांचा समावेश राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमात करण्यात आला आहे. महिला आणि बालकांचे आरोग्य, हे परस्परपूरक विषय आहेत. गर्भवती महिला आजारी असेल, तर त्याचा परिणाम अर्भकावर होतो. म्हणूनच सरकारने महिलांच्या सशक्तीकरणासाठी या कार्यक्रमाच्या माध्यमातून प्राधान्य दिले आहे.

राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, हा केंद्र सरकारचा पथदर्शी कार्यक्रम आहे. माता आणि बालकांच्या आरोग्याकडे, लक्ष केंद्रित करणारा हा कार्यक्रम आहे. या कार्यक्रमात, पुढील बाबींचा समावेश होतो.

जन्मापासून, अठरा वर्षे वयोगटापर्यंत बालकांची एकत्रित तपासणी :– राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमात, जन्मापासून ते अठरा वर्षे वयोगटापर्यंत बालकांची तपासणी एकत्रितपणे करण्याचे नियोजित करण्यात आले आहे. यापूर्वी बालकांची तपासणी दोन वेगवेगळ्या योजनेअंतर्गत केली जात होती. अंगणवाडीतील बालकांची तपासणी प्राथमिक आरोग्य केंद्रामार्फत, तर ६ ते १८ वर्षे वयोगटातील मुलांची तपासणी शालेय आरोग्य तपासणी कार्यक्रमामध्ये केली जात होती. वैद्यकीय अधिकाऱ्यांवरील कामाचा भार आणि अंगणवाडी केंद्रांचा मर्यादित वेळ, यामुळे वैद्यकीय अधिकाऱ्यांकडून अंगणवाडीतील बालकांची आरोग्य तपासणी नियमितपणे करणे अत्यंत अवघड झाले होते. जन्मापासून ते अठरा वर्षे वयापर्यंत बालकांची तपासणी, राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमातून एकत्रितपणे केल्याने, आता बालमृत्यू आणि बालआजाराचे प्रमाण कमी होण्यास मोठा हातभार लागणार आहे. सार्वजनिक आरोग्य केंद्रात किंवा घरी जन्म झालेल्या नवजात शिशूंचा समावेश राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमामध्ये करण्यात आला आहे.

राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमाची संरचना :– राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमाचे उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी प्रत्येक जिल्हास्तरावर स्वतंत्र तपासणी पथकाची स्थापना करण्यात आली आहे. प्रत्येक तालुक्यासाठी साधारणत: तीन तपासणी पथके पुरविण्यात येणार आहेत. प्रत्येक तपासणी पथकात दोन वैद्यकीय अधिकारी, एक परिचारिका व एक औषध निर्माता यांचा समावेश असणार आहे. दोन वैद्यकीय अधिकाऱ्यांपैकी एक अधिकारी स्त्री तर दुसरा अधिकारी पुरुष अशा नेमणुका केल्या जाणार आहेत. तपासणी पथकासाठी, एक भाडेतत्त्वावर वाहन, औषधसाठा आणि आरोग्य तपासणीसाठी आवश्यक साहित्य, साधने उपलब्ध करून देण्यात आली आहेत. बालकांमधील आजार, कमतरता आणि अपंगत्व शोधून त्यांच्यावर औषधोपचार केला जाणार आहे. ज्या बालकांना विशेष तज्ज्ञांची आवश्यकता भासेल, त्यांना तज्ज्ञांकडे संदर्भांकीत (रेफर) जाणार आहे. प्रत्येक तपासणी पथकास संदर्भ सेवेची तरतूद करण्यात आली आहे; त्याचबरोबर तपासणी पथकातील सर्व सदस्यांना आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण केंद्रामार्फत प्रशिक्षण दिले जाणार आहे.

राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमामधील तपासण्या आणि उपचार :– राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमात तपासणी हा महत्त्वाचा घटक आहे. तपासणी पथकांकडून केल्या जाणाऱ्या तपासण्यांमध्ये बालकांचे चेतना नलिकांसंबंधी आजार, गतिमंदता, फाटके ओठ आणि खंडतालू, खुरटे पाय, शरीरवृद्धी दोष, भुरकट दृष्टी दोष, मुकेपणा, हिमोफिलीया, हृदयरोग, दंतरोग, कर्णबधिरता, मेंदूसंबंधी आजार, श्वसनांसंबंधी आजार, थायरॉईड संबंधित आजार, आकडी, थॅलासिमीया आणि तत्सम आजारांचा समावेश आहे. बालकांच्या शरीरातील कमतरता तपासण्यांमधून शोधल्या जाणार आहेत. रक्तक्षय, 'अ' आणि 'ड' जीवनसत्त्वाची कमतरता, कुपोषण, गलगंड इत्यादी रोग बालकांमध्ये कमतरता निर्माण झाल्यामुळे निर्माण होतात. खरुज, इसब, बुरशीचे आजार इत्यादी त्वचारोगांच्या तपासण्या, तपासणी पथकाकडून केल्या जाणार आहेत. तपासणीमध्ये आढळून आलेल्या आजारांवर लगोलग उपचार सुरू केले जाणार आहेत. तपासणी पथकांमध्ये सामान्य आरोग्य तपासणी, चिकित्सा कक्ष, अपस्मार (आकडी) तपासणी कक्ष, हृदयरोग तपासणी कक्ष इत्यादींचा समावेश असणार आहे. त्याचबरोबर आरोग्य तपासणी प्रमाणपत्रे आणि

भारतात प्रत्येक दहा मुलांपैकी एक मूल, हे जन्मदोषांमुळे दगावते. सुदृढ आणि निरोगी पिढी तयार करणे, हे आपल्यासमोरील आव्हान आहे. यूपीए सरकारने, राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमातून हे आव्हान स्वीकारले आहे. मातांमधील अज्ञान, सामाजिक असमानता आणि पोषणमूल्यांची कमतरता यामुळे बालकांमध्ये उपजत दोष निर्माण होतात. हे दोष वेळीच शोधून काढले नाहीत, तर बालकांना आयुष्यभर त्याचा सामना करावा लागतो. कुटुंबालाही त्यामुळे खूप मोठ्या संकटातून जावे लागते. मातांमधील अज्ञान समुपदेशाने दूर करणे, बालकांचे लसीकरण करून सुदृढ आणि निरोगी बालके तयार होतील याकडे लक्ष देणे. त्यांच्यातील कमतरता वेळीच उपचाराने दूर करणे, कुपोषणातून येणारे गतिमंदत्व आणि तत्सम आजार यापासून बालकांची सुटका करणे या बाबींना राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमात प्राधान्य देण्यात आले आहे.

पुनर्वसनाची साधने, ही तपासणी कार्यक्रमात समाविष्ट असणार आहेत.

आरोग्यपूर्ण व जाणकार मातांसाठी :– किशोरवयीन मुलींना तपासून, रक्तक्षय असल्यास लोहगोळ्या देऊन, आरोग्यपूर्ण व जाणकार माता तयार करण्याचे काम राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमातून केले जाणार आहे. नियमित लसीकरण कार्यक्रमात वयाच्या दहाव्या वर्षी धनुर्वाताची लस देण्याचा कार्यक्रम राबविला जाणार आहे. जननी शिशू कार्यक्रमाचा समावेश या नवीन योजनेत करण्यात आला असून, माता आणि ३० दिवसांच्या आतील बालकांना ने–आण करणे, आहार सुविधा, रक्त आणि इतर वापरायच्या गोष्टींच्या सेवा मोफत देणे या बाबींचा समावेश करण्यात आला आहे. पोलिओ, घटसर्प, डांग्या खोकला, धनुर्वात, गोवर आणि कावीळ हे रोग टाळण्यासाठी, बालकांना लसी देण्याच्या कार्यक्रमाचा या योजनेत समावेश असणार आहे.

भारतात प्रत्येक दहा मुलांपैकी एक मूल, हे जन्मदोषांमुळे दगावते. सुदृढ आणि निरोगी पिढी तयार करणे, हे आपल्यासमोरील आव्हान आहे. यूपीए सरकारने, राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमातून हे आव्हान स्वीकारले आहे. मातांमधील अज्ञान, सामाजिक असमानता आणि पोषणमूल्यांची कमतरता यामुळे बालकांमध्ये उपजत दोष निर्माण होतात. हे दोष वेळीच शोधून काढले नाहीत, तर बालकांना आयुष्यभर त्याचा सामना करावा लागतो. कुटुंबालाही त्यामुळे खूप मोठ्या संकटातून जावे लागते. मातांमधील अज्ञान समुपदेशाने दूर करणे, बालकांचे लसीकरण करून सुदृढ आणि निरोगी बालके तयार होतील याकडे लक्ष देणे. त्यांच्यातील कमतरता वेळीच उपचाराने दूर करणे. कुपोषणातून येणारे गतिमंदत्व आणि तत्सम आजार यापासून बालकांची सुटका करणे या बाबींना राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमात प्राधान्य देण्यात आले आहे.

यूपीए सरकारने राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम राबविण्यासाठी घेतलेला पुढाकार गौरवपूर्ण म्हणावा लागेल. आर्थिक विवंचना आणि अंधश्रद्धांना बळी पडलेल्या आदिवासी, गरीब आणि मागास घटकांसाठी या कार्यक्रमातून नवसंजीवनीच मिळाली आहे. हा कार्यक्रम नेटाने आणि जिद्दीने पुढे नेण्याचा निर्धार सोनियाजींनी केला आहे. ग्रामीण जीवनाचा चेहरामोहरा बदलण्याचा हा एक महत्त्वाकांक्षी कार्यक्रम ठरणार आहे. राष्ट्रीय बाल स्वास्थ्य कार्यक्रमाचा शुभारंभ महाराष्ट्रातील पालघर येथून झाला आहे. पुरोगामी विचारांच्या महाराष्ट्राने नेहमीच समाजपरिवर्तन आणि नवनवीन कार्यक्रम राबविण्यात आपली क्षमता सिद्ध केली आहे. राज्याचे मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण यांच्या नेतृत्वाखाली, महाराष्ट्र सरकार ही जबाबदारी लिलया पेलून, कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीत उत्तम कामगिरी करेल, असा सोनियाजींना विश्वास वाटतो. म्हणूनच त्यांनी कार्यक्रमाच्या शुभारंभासाठी महाराष्ट्राची निवड केली आहे.

●

राहुल गांधी यांचे टिळक भवन येथील भेटीत प्रतिपादन

सक्रिय काम करून, पक्ष संघटना मजबूत करणाऱ्यांनाच संधी मिळेल

- राहुल गांधी
उपाध्यक्ष,
अखिल भारतीय काँग्रेस कमिटी

अखिल भारतीय काँग्रेस कमिटीचे उपाध्यक्ष, राहुल गांधी यांचे शुक्रवार, दिनांक १ मार्च २०१३ रोजी, सकाळी ९ वाजता मुंबई भेटीवर आगमन झाले. महाराष्ट्राचे प्रभारी मोहनप्रकाश, प्रदेशाध्यक्ष माणिकराव ठाकरे, मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण आणि मंत्रिमंडळातील सदस्यांनी राहुलजींचे मुंबई विमानतळावर स्वागत केले. दादर येथील महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटीच्या कार्यालयास त्यांनी भेट दिली. या भेटीत, मुंबई विभागीय काँग्रेस कमिटीचे पदाधिकारी, मुंबई शहरातील लोकप्रतिनिधी आणि काही निमंत्रितांशी त्यांनी चर्चा केली. आपल्या टिळक भवनातील भेटीत, त्यांनी विविध बैठका घेतल्या. बैठकांमध्ये प्रामुख्याने पक्ष संघटनात्मक विषयांवर त्यांनी चर्चा केली. उपाध्यक्षपदाची सूत्रे स्वीकारल्यानंतर त्यांचा हा पहिलाच मुंबई दौरा होता. येत्या निवडणुका आणि राज्यातील दुष्काळी परिस्थितीच्या दृष्टीने त्यांच्या भेटीला महत्त्व प्राप्त झाले होते.

टिळक भवनात आल्यानंतर सर्वप्रथम राहुल गांधी यांनी, काँग्रेसचे दिवंगत नेते स्व. वसंतदादा पाटील यांच्या पुण्यतिथीनिमित्त त्यांच्या प्रतिमेवर पुष्प अर्पण करून त्यांना श्रद्धांजली वाहिली. स्व. वसंतदादा पाटील यांनी राजकारण, सहकार, शिक्षण आणि सामाजिक कार्यात दिलेल्या बहुमूल्य योगदानाचा त्यांनी आवर्जून

उल्लेख केला. त्यानंतर राहुलजींनी लोकप्रतिनिधी, पदाधिकारी आणि निमंत्रितांशी हितगुज केले. राज्यातील विविध समस्या आणि परिस्थितीचा आढावा घेतला. मुंबई विभागीय काँग्रेस कमिटीचे सह संघटनात्मक जिल्हे, उत्तर मुंबई, उत्तर मध्य मुंबई, उत्तर पूर्व मुंबई, उत्तर पश्चिम मुंबई, दक्षिण मध्य मुंबई आणि दक्षिण मुंबई, जिल्हा काँग्रेस कमिटीच्या पदाधिकाऱ्यांसोबत त्यांनी बैठका घेतल्या. या पदाधिकाऱ्यांमध्ये एआयसीसी सदस्य, पीसीसी सदस्य, जिल्हाध्यक्ष, निर्वाचित उपाध्यक्ष, निर्वाचित कोषाध्यक्ष, ब्लॉक अध्यक्ष आणि पक्षांतर्गत विविध आघाड्यांच्या अध्यक्षांचा समावेश होता. संघटना पातळीवर निर्णय घेताना, त्या त्या भागातील आमदार आणि खासदारांप्रमाणेच ब्लॉक अध्यक्षांनाही अधिकार देण्याचे सूतोवाच राहुल गांधी यांनी केले. काँग्रेसमध्ये सर्वांसाठी एकच नियम असेल, कुणालाही झुकते माप दिले जाणार नाही, असे मत त्यांनी व्यक्त केले.

जानेवारी २०१३, जयपूर येथे झालेल्या चिंतन शिबिरात प्रत्येक राज्यात जाऊन पदाधिकाऱ्यांशी चर्चा करण्याची घोषणा राहुलजींनी केली होती. पक्षातील शेवटच्या घटकापर्यंत जाऊन त्यांच्याशी संवाद साधण्याचे आश्वासन त्यांनी या भेटीत दिले होते. त्या दृष्टिकोनातून त्यांची ही भेट महत्त्वपूर्ण ठरली. राज्यातील दुष्काळी परिस्थिती गंभीर असल्याबद्दल मुख्यमंत्र्यांनी, राहुल गांधी यांना माहिती दिली. दुष्काळग्रस्त भागाला भेट देऊन प्रत्यक्ष परिस्थितीचा आढावा घेण्याचा मनोदय, राहुलजींनी या वेळी व्यक्त केला. दुष्काळाबाबत संवेदना व्यक्त करताना ते म्हणाले, ''महाराष्ट्रातील दुष्काळाचे वास्तव भयानक असल्याची माहिती आपल्याला मिळाली आहे. त्यामुळे लवकरच मी दुष्काळग्रस्त भागांचा दौरा करणार आहे. तेथील जनतेशी थेट संपर्क साधून, समस्या सोडवण्याला प्राधान्य देणार आहे.''

टिळक भवन येथील बैठकांमध्ये, पक्ष संघटनेतील विविध बाबींची राहुलजींनी माहिती घेतली. मुंबईतील काँग्रेसचे खासदार, आमदार, नगरसेवक, विधानसभा आणि महानगरपालिका निवडणुकीतील पराभूत काँग्रेस उमेदवारांशी राहुलजींनी चर्चा केली. सुमारे ३३९ पदाधिकारी आणि लोकप्रतिनिधींशी त्यांनी विचारविनिमय केला. आधी पक्ष संघटना मजबूत करा, सरकार तुमचे नक्की ऐकेल, असे त्यांनी आवाहन केले. मुंबई काँग्रेसचे अध्यक्षपद गेले वर्षभरापासून रिक्त आहे. कार्यकर्त्यांशी मी चर्चा केली असून, लवकरच त्याबाबत निर्णय घेणार असल्याचे सूतोवाच राहुलजींनी केले. कार्यकर्त्यांशी अधिकाधिक संवाद साधण्याबरोबरच पक्ष संघटनेत शिस्त आणण्यासाठी प्रयत्न करण्याचे आवाहन, त्यांनी बैठकांमधील पदाधिकाऱ्यांना केले.

''पक्षात आला, म्हणजे कुणी लगेच नेता होता कामा नये. पक्षासाठी ५ ते १० वर्षे सक्रिय काम करणाऱ्यानांच संधी देण्यात येईल. ब्लॉक अध्यक्ष हे सक्रिय असले पाहिजेत. ज्यांना या कामात रस नाही, त्यांना वगळले जाईल. ब्लॉक अध्यक्ष जनतेच्या कामांच्या शिफारशी करतील, त्या शिफारशींबाबत काँग्रेस खासदार आणि आमदार हे जागरूक आणि सक्रिय असले पाहिजेत,'' असे उद्‌गार राहुलजींनी काढले.

राहुलजींची मुंबई भेट आगामी लोकसभा आणि विधानसभा निवडणुकांच्या तयारीच्या दृष्टीने महत्त्वपूर्ण होती. पक्ष संघटना मजबूत करण्याच्या दृष्टीने त्यांनी निर्धारपूर्वक पावले उचलण्यास सुरुवात केली आहे. काँग्रेस पदाधिकारी, नेते, लोकप्रतिनिधी आणि ब्लॉक अध्यक्षांना त्यांनी मार्गदर्शन केले. उपाध्यक्षपदी निवड झाल्यानंतर भेटीसाठी त्यांनी महाराष्ट्राची निवड केल्याने, सर्वांना अभिमान वाटत होता. प्रत्येकाशी थेट संवाद साधत त्यांनी सर्वांना आपलेसे केले. राहुलजींच्या नेतृत्वाखाली 'मिशन २०१४'ला सामोरे जाण्यासाठी, काँग्रेस पक्ष सिद्ध झाला असून, निवडणुकांच्या तयारीसाठी जोमाने सुरुवात करण्याचा सर्वांनी निर्धार केला आहे.

●

राहुल गांधींची मुंबई प्रदेश काँग्रेस कमिटीस भेट

शिदोरी यापुढे http://www.myct.in/mpcc.aspx/shidori संकेतस्थळावर उपलब्ध

राहुल गांधींची पुणे भेटीची क्षणचित्रे

दिल्ली ओळखीची मुंबईकरांची

MUMBAI REGIONAL CONGRESS COMMITTEE

REGIONAL CONGRESS COMMITTEE
PCC Meet

लोकोत्तर लोकनेता

- पृथ्वीराज चव्हाण, मुख्यमंत्री

आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार म्हणून ज्यांचा सार्थ गौरव केला जातो, ते महाराष्ट्राचे पहिले मुख्यमंत्री स्व. यशवंतराव चव्हाण हे सर्वार्थाने लोकोत्तर लोकनेता होते. समतोल राजकारणी, कुशल मुत्सद्दी, व्यवहारचतुर, कुशल प्रशासक, अफाट लोकसंग्राहक, साहित्यिक, उत्तम वक्ता, कलारसिक, तत्त्वचिंतक, कुटुंबवत्सल अशा विविध पैलूंनी त्यांचे व्यक्तिमत्त्व समृद्ध होते. त्यांच्या काही पैलूंचा **मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण** यांनी घेतलेला आढावा....

लोकांचे, लोकांसाठी आणि लोकांनी चालविलेले शासन म्हणजे लोकशाही, असे लोकशाहीचे वर्णन करता येते. परंतु, ही औपचारिक स्वरूपाची व्याख्या आहे. कारण, या व्याख्येवरून लोकशाही सरकारच्या कार्यपद्धतीचा नक्की बोध होत नाही. माझ्यापुरते मी असे म्हणेन की, प्रशासनातील लोकशाही म्हणजे एकमेकांच्या सतत विचारविनिमयाने चालणारा राज्यकारभार होय. कोणत्याही प्रकारचा साचेबंद दृष्टिकोन न ठेवता लोकांचे प्रतिनिधी एकत्र येऊन जो विचारविनिमय करतात, अशा शासनाच्या पद्धतीला मी लोकशाही म्हणतो. लोकशाहीचा अर्थ, केवळ एक शासनाचा प्रकार, असा होत असेल तर अशा लोकशाहीसंबंधी मला बिलकूल आकर्षण वाटणार नाही.

- यशवंतराव चव्हाण

ज्येष्ठ नेते स्व. यशवंतराव चव्हाण यांचा उल्लेख झाला की महाराष्ट्राचे शिल्पकार, पहिले मुख्यमंत्री, साहित्य-संगीत रसिक, विचारवंत अशी नाना प्रकारची विशेषणे त्यांना लावली जातात. ती सगळी खरीही आहेत, मात्र पुरेशी नाहीत. कारण, एखाद्या विशेषणाने यशवंतरावांचे संपूर्ण व्यक्तिमत्त्व समजावून सांगता येणार नाही, एवढे त्यांचे व्यक्तिमत्त्व व्यामिश्र आणि विविधांगी पैलू असलेले होते. लोकनेता कसा असावा, याचे त्यांच्यासारखे दुसरे उदाहरण क्वचितच आढळेल. लोकशाही हा आपल्या देशाच्या शासनप्रणालीचा प्राण आहे. लोकशाहीत लोक किंवा जनता ही सार्वभौम असते. लोकशाहीत प्रत्येक कृती ही लोककेंद्रित आणि लोककल्याणाची असावी लागते. यासाठी अर्थातच विचारविनिमय आणि सहमती असणेही खूप महत्त्वाचे असते. लोकशाहीचे हे महत्त्व नेमकेपणाने स्व. यशवंतरावांनी लोकशाहीबद्दलच्या या लेखाच्या सुरुवातीला दिलेल्या अवतरणात दिले आहे.

लोकशाहीचा मूलभूत विचार

राज्यशास्त्र आणि प्रशासन या दोन्ही विषयांचा स्व. यशवंतराव यांचा गाढा व्यासंग होता. ते स्वत:ला राज्यशास्त्राचे विद्यार्थी समजायचे. वेगवेगळ्या शासन प्रणालींचा त्यांनी सखोल अभ्यास केला होता. राज्यशास्त्र हे एक सामाजिक शास्त्र असल्याने ते परिवर्तनीय आहे, असे त्यांचे मत होते. आपण जेव्हा एखाद्या सामाजिक शास्त्राचा विचार करू लागतो, तेव्हा आपण बदलत्या जगात राहत आहोत व सामाजिक जीवन परिवर्तनशील आहे, हे सत्य आपल्याला लक्षात घ्यावे लागते, असा त्यांचा विचार यामागे होता. लोकशाहीवर, विशेषत: भारताने स्वीकारलेल्या संसदीय लोकशाही प्रणालीवर त्यांची नितांत श्रद्धा आणि निष्ठा होती.

प्रशासनाबद्दल त्यांनी अगदी मूलभूत विचार केला होता. शासन आणि प्रशासन या दोन निराळ्या गोष्टी आहेत व त्यांची काही बलस्थाने आहेत. प्रशासन म्हणजे राज्यकारभार. मात्र, ती शासनाची एक बाजू आहे. शासनाची दुसरी बाजू राजकीय आहे. या दोन्ही बाजूंचा सुरेख समन्वय आणि संगम झाला तर त्याचे पर्यवसान साहजिकच लोकांच्या समाधानात होईल, असे त्यांचे साधे आणि सोपे सूत्र होते. मात्र, लोकांचे समाधान हा एक वेगळाच प्रकार आहे, याचीही त्यांना कल्पना होती. यामुळे राजकीय लोकशाहीला सामाजिक आणि आर्थिक लोकशाहीची जोड असणे आवश्यक आहे. तशी जोड त्या वेळी मिळेल, तेव्हाच तिला खऱ्या लोकशाहीचे स्वरूप प्राप्त होईल, अशी त्यांची भूमिका होती.

राजकीय हक्कांच्या बाबतीत सर्वांना समान संधी मिळणे हा राजकीय लोकशाहीचा अर्थ असेल, तर या राजकीय हक्कांबरोबरच, सामाजिक आणि आर्थिक क्षेत्रातही प्रत्येक व्यक्तीला ज्यायोगे समान संधी मिळेल, अशी आर्थिक व सामाजिक परिस्थिती निर्माण झाली पाहिजे, अशी मांडणी ते करतात. केवळ मताचा अधिकार म्हणजे लोकशाही, इतकाच लोकशाहीचा मर्यादित अर्थ असेल, तर समाजाच्या दृष्टीने यापेक्षा अधिक हानिकारक अशी दुसरी गोष्ट असू शकणार नाही, असे ते मानत. आजच्या राजकीय - सामाजिक - आर्थिक परिस्थितीचे आवलोकन केले तर यशवंतरावांचे विचार किती महत्त्वाचे आणि मूलभूत आहेत, यादी कल्पना येईल. मंत्र्यांना नाही म्हणण्याचे आणि प्रशासकांना होय म्हणण्याचे शिक्षण मिळेल, तर लोकशाहीतील बरेचचे प्रश्न सुटतील, असेही ते गमतीने म्हणतात.

जेव्हा स्वार्थाने समर्थ लोकशाही उभी राहते, तेव्हा प्रत्येक व्यक्तीला खऱ्या स्वातंत्र्याचा लाभ होतो आणि तेव्हाच लोकशाहीचे खरे स्वरूप आपणाला पाहायला मिळते. हे जेव्हा घडते, तेव्हाच समाज सामर्थ्यवान बनतो. अशा समाजात केवळ व्यक्तीच स्वतंत्र होते असे नाही, तर सर्व समाजच बौद्धिकदृष्ट्या व अन्य प्रकारे स्वातंत्र्याचा उपभोग घेण्यास समर्थ बनतो, असे त्यांचे प्रतिपादन होते. मला वाटते, आजच्या काळात शासन आणि प्रशासक हे दोघेही जनता, प्रसारमाध्यमे यांच्या टीकेचे लक्ष्य होत असताना यशवंतरावांचा हा विचार पुन्हा एकदा नव्याने रुजविण्याची वेळ आली आहे.

साहित्य रसिकाग्रणी

शब्दांच्या सामर्थ्यावर आणि सौंदर्यावर नितांत विश्वास ठेवणारे यशवंतराव हे राजकारण आणि साहित्य यांचा समन्वय साधणारे अतिशय दुर्मीळ नेते होते. राजकारण आणि साहित्य - दोघांचेही माध्यम शब्द आहे. राजकारणी हे साहित्यिकांचे शब्दबंधू असतात असे ते म्हणत. यशवंतरावांनी अनेक वृत्तपत्रांमध्ये विविध विषयांवर लेख लिहिले. अनेक दिवाळी अंकातील त्यांचे लेख दिवाळीचे एक प्रमुख आकर्षण असे. 'कृष्णाकाठ' आणि 'ऋणानुबंध' ही त्यांची आत्मचरित्रात्मक पुस्तके आजही रसिकांचे आकर्षण आहेत. विचारवंत राजकीय नेता, असामान्य साहित्यिक

आणि शब्दांचा भोक्ता असे यशवंतरावांचे व्यक्तिमत्त्व होते.

साहित्यव्यवहार आणि साहित्य संमेलन ही त्यांच्या मर्मबंधातील ठेव होती. अतिशय व्यस्त अशा दिनक्रमातूनही ते संधी मिळेल तेव्हा साहित्यिक उपक्रम, नाटके, संगीताच्या मैफली यांना हजेरी लावायचे. मात्र, त्यांनी अशा ठिकाणी जाताना किंवा तिथे वावरताना आपल्या साहित्यगुणांचा टेंभा कधीही मिरवला नाही. एक रसिक म्हणूनच ते अशा कार्यक्रमांचा आनंद लुटायचे. मराठी भाषा, तिच्यातील साहित्य, साहित्यिक यांच्याबद्दल त्यांच्या मनात एक प्रकारचा अकृत्रिम जिव्हाळा होता.

कोणत्याही भाषेच्या माध्यमातून जे विचार प्रकट होत असतात, त्या विचारप्रवाहावरच तिची प्रगती अवलंबून असते. त्या विचाप्रवाहात प्राण आणि गती असेल तर असे प्रवाह जनतेच्या मनापर्यंत पोहोचतात. म्हणूनच लोकजीवनातून खरेखुरे, रसरशीत साहित्य निर्माण होते, अशी मांडणी यशवंतराव करतात. आपला हा मुद्दा स्वष्ट करताना ते संतसाहित्य, लोकगीते यांचे अतिशय चपखल उदाहरणही देतात. केवळ मनोरंजन किंवा दोन घटका करमणूक हा साहित्याचा उद्देश असूच शकत नाही, असे ते मानत. ज्या साहित्यामुळे अमंगलाचा नाश होतो आणि मंगलाची स्थापना होते, असे साहित्य उदात्त गुणांची प्रेरणा देऊ शकते. अशा प्रकारे साहित्य जनतेच्या उदात्त भावनांना प्रेरणा देऊन प्रगतीच्या दिशेने समाजाला गतिमान करते, असे प्रतिपादन त्यांनी एका साहित्य संमेलनात केले होते.

विज्ञानवादी विचारवंत

यशवंतराव केवळ बोलके विचारवंत नव्हते, त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात एक कृतिशील विज्ञानवादी समाविष्ट होता. भारताची शास्त्रशुद्ध पुनर्रचना करण्यासाठी विज्ञानवादी तरुण निर्माण झाले पाहिजेत, अशी त्यांची भूमिका होती. विज्ञानप्रसाराचा विचार करताना त्याच्या दोन प्रमुख अंगांचा विचार झाला पाहिजे, असे ते म्हणत. एक म्हणजे मानवजातीसमोरील संकटांची परंपरा नष्ट करण्यासाठी, निसर्गाचे गूढ उकलून मानवाला जास्तीतजास्त शक्ती प्राप्त करून देणारे संशोधन करणे; आणि दुसरे म्हणजे समाजात विज्ञान विचाराचा प्रसार आणि प्रचार करून समाजच विज्ञाननिष्ठ बनविणे. हे दुसरे काम अधिक व्यापक आणि महत्त्वाचे आहे, असे ते आग्रहपूर्वक प्रतिपादन करीत.

विज्ञानप्रसाराबाबत त्यांची स्वत:ची अशी ठाम विचारसरणी होती. समाजाला विज्ञाननिष्ठ बनविण्यासाठी आपल्याला प्रयत्नांची पराकाष्ठा करावी लागेल. विज्ञानाचे मूळ स्वरूपच तर्कसंगत, बुद्धिसंमत विचार असे आहे. हा विचार जनतेच्या मनात दृढमूल झाल्यावरच आपण एक आधुनिक समाज निर्माण करू शकतो. जुन्या कल्पना काढून टाकण्याचा हाच एक कार्यक्षम उपाय आहे. या दिशेने जितक्या जलद वाटचाल होईल, तितक्या लवकर आपला देश प्रगतशील राष्ट्रांच्या मालिकेत जाऊन बसेल, अशी आग्रहपूर्वक मांडणी ते करीत असत. आज एवढ्या वर्षांनंतरही आपल्या समाजाची रूढीप्रियता आणि त्यातून येणारी अगतिकता पाहिली की यशवंतरांच्या विचारांचे महत्त्व पटते.

विज्ञानाचे आणि विज्ञानवादाचे महत्त्व पटवून ते युरोपामधील राष्ट्रांचे उदाहरण देत असत. विज्ञानामुळे विज्ञाननिष्ठ समाज कसा निर्माण होतो, हे युरोपने सिद्ध केले आहे. युरोपमध्ये औद्योगिक क्रांतीबरोबरच लोकशाही सामजरचना आकार घेऊ लागली. या सर्व क्रांतीने तेथील समाजाच्या मनाची घडणच बदलली. चंद्रावर जाऊ इच्छिणारा आणि अंतराळ जिंकू इच्छिणारा समाज किंवा दोन महायुद्धांच्या भीषण अग्निदिव्याला तोंड देऊनही, धैर्य खचू न देता पुन्हा झपाट्याने प्रगती करणारा आकांक्षी समाज हा या विज्ञाननिष्ठेतून निर्माण झाला, हे आपण लक्षात घेतले पाहिजे, असे यशवंतरावांनी एके ठिकाणी लिहून ठेवले आहे.

विज्ञानाची मूल्ये प्रयत्नपूर्वक शिक्षणातून रुजविली पाहिजेत, असा त्यांचा आग्रह असायचा. यासाठी समाजातील बुद्धिवंतांनी समाजाशी समरस होऊन ही विज्ञानवादी चळवळ चालविली पाहिजे. आधुनिकतेची मूल्ये, विज्ञानवादी प्रेरणा नव्या तरुणांना दिल्या पाहिजेत, असे ते म्हणत. असे झाले तर त्यांची स्वप्ने ही आपण लहानपणी पाहिलेल्या स्वप्नांपेक्षा भव्य आणि वेगळ्या क्षितिजाकडे झेपावणारी असतील. प्रादेशिकतावाद, भाषावाद, जातीयवाद यांच्या आवर्तनात आपण सापडलो तर आपला देश प्रतिगामी राष्ट्र होईल, अशी

साधार भीती त्यांना वाटत असे. म्हणूनच जेथे जेथे संधी मिळेल तेथे तेथे ते विज्ञाननिष्ठेचे आवाहन विशेषत: करीत असत. त्यांचे हे विचार आजही तितकेच लागू आहेत.

द्रष्टे राजकीय नेतृत्व

यशवंतरावांचा राजकीय पिंड स्वातंत्र्याच्या आंदोलनावर पोसलेला होता. भरतीय राजकारणातील गांधीयुगाला, सत्याग्रह - सविनय कायदेभंग-प्रतिकार या मोहिमेला वेग आणि परिपक्वता आलेल्या काळात यशवंतरावांचा राजकीय प्रवास सुरू झाला. देशात तेव्हा देशभक्तीचा अंगार फुललेला होता. यशवंतरावांची राजकीय प्रांगणात येण्याची खरी प्रेरणा महात्मा गांधीजींचे कायदेभंग आंदोलन हीच होती. या सर्वामागे होती ब्रिटिशांच्या साम्राज्यशाहीविरुद्धची चीड आणि स्वातंत्र्याची आकांक्षा. परकीय सत्तेचे उच्चाटन हीच भावना यामागे होती. म्हणूनच गांधीजींच्या आंदोलनाला देशभरात भावनोत्कट असा उत्स्फूर्त प्रतिसाद मिळाला.

पंडितजींची प्रेरणा समाजवादाकडे झुकणारी होती. स्वातंत्र्याच्या चळवळीने जसा वेग घेतला तसा पंडित नेहरूंचा हा विचार त्यांच्या लेखनातून, भाषणातून हळूहळू डोकावू लागला होता. परकीय सत्ता गेल्यावर काय, असा प्रश्न त्यांच्या मनात निर्माण होई. परकीय सत्ता जाऊन आपल्या लोकांची सत्ता येणे, एवढाच स्वातंत्र्याचा अर्थ काय, असा प्रश्न ते विचारू लागले. स्वराज्यानंतर देशात कोणत्या प्रकारची अर्थव्यवस्था, प्रशासन व्यवस्था असली पाहिजे, त्यात श्रमजीवी जनतेला कोणते स्थान असले पाहिजे, याची चर्चा त्यांनी सुरू केली. यादरम्यान यशवंतरावांचे महाविद्यालयीन शिक्षण सुरू होते. याच वेळी त्यांना हे राजकीय बाळकडू मिळाले. म्हणूनच यशवंतरावांच्या राजकीय शिक्षणाचा, विचारांचा पाया गांधीजींनी घातला आणि त्याचा विकास पंडित नेहरूंनी केला, असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही.

द्वैभाषिकाचा प्रयोग आणि यशवंतराव

संयुक्त महाराष्ट्राची निर्मिती हा यशवंतरावांच्या राजकीय कर्तृत्वाचा कळसाध्याय होता. संयुक्त महाराष्ट्राची जोरदार चळवळ महाराष्ट्रात सुरू होती. त्याचदरम्यान राज्य पुनर्रचना मंडळाचा अहवाल जाहीर झाला. या अहवालात समतोल द्वैभाषिक राज्याची कल्पना मांडण्यात आली होती. या संकल्पनेला यशवंतरावांनी कठोरपणे विरोध केला. परंतु, पक्षाची भूमिका म्हणून आणि शिस्तपालन म्हणून द्वैभाषिक राबविण्याची जबाबदारी त्यांनी शेवटी स्वीकारली आणि १ नोव्हेंबर, १९५६ रोजी त्यांनी द्वैभाषिक मुंबई राज्याच्या मुख्यमंत्री पदाची सूत्रे स्वीकारली. काँग्रेस पक्षाशी असलेल्या निष्ठेमुळे आणि बंधनकारक शिस्तीमुळेच त्यांनी हा निर्णय स्वीकारला होता. यशवंतरावांचे नेतृत्व आणि व्यक्तिमत्त्व राष्ट्रीय दर्जाचे होते, हेच यामुळे सिद्ध होते.

त्रिराज्य योजना, केंद्रशासित मुंबई, विशाल द्वैभाषिक असे अनेक पर्याय पुढे आले तेव्हा त्यांनी लोकभावना आणि सर्वमान्य लोकशाहीनिष्ठ मागणी म्हणून मनापासून संयुक्त महाराष्ट्राला पाठिंबाच दिला. मात्र, पक्षनेतृत्वाकडून आदेश मिळाल्यावर एकभाषी राज्याबाबतचे आपले अनुकूल मत त्यांनी निर्भीडपणे आणि सुस्पष्टपणे मांडले आणि मगच द्वैभाषिक राबविण्यास संमती दिली. याबाबत त्यांनीच अत्यंत प्रांजलपणे आपले मत नोंदवून ठेवले आहे. यशवंतराव आपल्या कर्तव्याशी एकनिष्ठ होते. ते म्हणतात, ''मनात एकभाषिक ठेवून मी द्वैभाषिक चालविले नाही. या प्रयोगाला पूर्ण वाव द्यावयाचा, तो यशस्वी होत असेल, तर त्याला संपूर्ण संधी द्यावयाची, अशा निर्धाराने एक-दीड वर्ष मी अगदी एकनिश्चयाने द्वैभाषिक राबविले. त्यात सदिच्छा कायम राखण्यास मिळेल, राष्ट्रीयदृष्ट्या हा एक प्रयोग होत आहे, त्याला आपल्याकडून संपूर्ण सहकार्य द्यावयाचे, अशी माझी याबाबतची धारणा होती.''

संयुक्त महाराष्ट्राचे शिल्पकार

संयुक्त महाराष्ट्राच्या देदीप्यमान चळवळीबाबत नव्याने काही लिहिण्याची गरज नाही. कराड मतदारसंघातून १९५७ साली निवडून आल्यावर यशवंतरावांवर द्वैभाषिक राज्याच्या मुख्यमंत्री पदाची जबाबदारी आली. वर म्हटल्याप्रमाणे त्यांनी ती पक्षशिस्त म्हणून स्वीकारलीही. द्वैभाषिकाचे मुख्यमंत्री म्हणून सुमारे दीड वर्ष काम केल्यावर एकदा पंडितजी मुंबईच्या दौऱ्यावर आले असता या प्रयोगाबाबत या दोघांचीही चर्चा झाली होती. त्या वेळी शासकीयदृष्ट्या द्वैभाषिक मुंबई राज्य चांगले चाललेले असले तरी लोकभावना मात्र त्याला अजिबात अनुकूल नाही आणि राजकीयदृष्ट्या हा प्रयोग योग्य ठरणार नाही, हे आपले मत त्यांनी निर्भीडपणे पंडितजींसमोर

मांडले होते. यानंतर पंडितजी संयुक्त महाराष्ट्राच्या मागणीला हळूहळू अनुकूल झाले. अखेर १ मे, १९६० रोजी तो मंगल दिवस उजाडला आणि पंडितजींसह यशवंतराव संयुक्त महाराष्ट्राचा मंगल कलश घेऊनच महाराष्ट्रात परतले. पंतप्रधान पंडित नेहरू यांच्या हस्ते १ मे, १९६० रोजी पहाटे संयुक्त महाराष्ट्राच्या नवीन राज्याचे उद्घाटन झाले. पहिल्या दिवशी महाराष्ट्राला उद्देशून यशवंतरावांनी जे भाषण केले ते नव्या राज्याबद्दल त्यांची संकल्पना स्पष्ट करणारे होते. ते म्हणाले, ''गेल्या काही वर्षांत महाराष्ट्रातील जनतेची जी विचलित अशी अवस्था झाली होती, ती आता संपून महाराष्ट्राला यापुढे स्थैर्याचे दिवस येतील, अशी आशा करण्यास मुळीच हरकत नाही. त्यायोगे लोकांना आता आपल्या विकासाच्या प्रश्नांकडे कटाक्षाने लक्ष देता येईल व विकासकार्याच्या बाबतीत येणाऱ्या निरनिराळ्या अडचणींना ते अधिक परिणामकारकपणे तोंड देऊ शकतील. नव्या महाराष्ट्र राज्याच्या जन्माने आपल्याला भरभराटीचे व सुखाचे दिवस येतील, ही सामान्य जनतेची अपेक्षा योग्य अशीच आहे. हा जनतेच्या अपेक्षापूर्तीचा क्षण जवळ आणणे हा महाराष्ट्र राज्याचा मी मानबिंदू मानतो. संयुक्त महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री पद स्वीकारल्यानंतर यशवंतरावांनी आपले लक्ष पूर्णपणे राज्याच्या विकासावर केंद्रित केले. विशेषत: शेती, उद्योग, बेरोजगारी आणि अर्थ व्यवस्था या महत्त्वाच्या विषयांकडे त्यांनी जाणूनबुजून लक्ष दिले. यासाठी पहिल्या दिवसापासून अतिशय जागरूकतेने त्यांनी उद्योग खात्याची जबाबदारी स्वत:कडेच ठेवली. महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक विकास महामंडळ म्हणजेच एमआयडीसीची स्थापना करून त्यांनी महाराष्ट्रातील कारखानदारीला आणि उद्योग व्यवसायांना शासकीय अभय मिळवून दिले. बेरोजगारीचा प्रश्न सोडविण्यासाठी ग्रामीण व्यवसायांना शासकीय अभय मिळवून दिले. बेरोजगारीचा प्रश्न सोडविण्यासाठी ग्रामीण भागात लहान उद्योगधंदे मोठ्या प्रमाणात सुरू झाले पाहिजेत असा प्रयत्न त्यांनी केला. शेती हा महाराष्ट्रातील एक महत्त्वाचा उद्योग आहे. शेती आणि पाणी यांचाही अभेद्य संबंध आहे. या प्रश्नाचा गंभीरपणे विचार करून यशवंतरावांनी इरिगेशन कमिशन नेमले. कर्जाचे ओझे, शेतमालाच्या किमतीचे संकट आणि अधूनमधून पडणारा दुष्काळ या संकटांच्या विळख्यात सापडलेला शेतकरी स्वत:च्या पायावर कसा उभा राहील यासाठी त्यांनी जाणीवपूर्वक प्रयत्न केले. शेती महामंडळाची स्थापना, कमाल जमीन धारणेचा कायदा आदी शेती क्षेत्रातील पुरोगामी पावले त्यांनी उचलली. शिक्षण प्रसारावरही त्यांनी लक्ष दिले. शहरे आणि गावे यांच्यात नवा संवाद सुरू झाला पाहिजे असे ते मानायाचे. आचारविचारांची देवाणघेवाण वाढली तर एकजिनसी समाजजीवन निर्माण करण्याच्या दिशेने प्रगती होईल असे त्यांचे मत होते. राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाची स्थापना करून त्यांनी साहित्य-संस्कृती व्यवहाराला शासकीय अधिष्ठान प्राप्त करून दिले. नव्या महाराष्ट्राला त्यांनी अत्यंत आवडीने जगन्नाथाचा रथ अशी सार्थ उपमा दिली होती. सर्वांचे हात लागल्याशिवाय हा रथ हालणार नाही व चालणार नाही. महाराष्ट्राच्या भवितव्याची लांबच लांब सफर आपणा सर्वांना पुरी करायची आहे. कारण, त्यातच जनतेचे कल्याण आहे, असे ते म्हणत. त्यांचे हे शब्द महाराष्ट्राला सदैव मार्गदर्शक ठरतील.

सांगली जिल्ह्यातील देवराष्ट्रेसारख्या अत्यंत छोट्या खेडेगावात जन्माला येऊन राष्ट्रीय पातळीवर स्वत:चे स्थान निर्माण केलेले यशवंतरावजी चव्हाण हे एका अर्थाने कोडेच आहे. कॅलिडिओस्कोपीमधून प्रत्येक वेळी जसे वेगवेगळे चित्र दिसते, तसेच यशवंतरावांच्या बाबतीत आहे. त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा शोध घेणे हे फार कठीण काम आहे. वेगवेगळी सत्तापदे उपभोगलेला एक राजकीय नेता, कार्यक्षम आणि लोकाभिमुख प्रशासक, साहित्य संगीताचा रसिकाग्रणी, मोठा मित्र परिवार असलेला दिलखुलास लोकसंग्राहक अशी त्यांची विविध रूपे आहेत. यात उजवे-डावे करणे फार कठीण आहे. यशवंतराव हे सर्वार्थाने मोठे होते, एवढे मात्र खरे! त्यांनी आखून दिलेल्या मार्गावरून महाराष्ट्राची कालक्रमणा सुरू आहे. गेल्या अर्धशतकात महाराष्ट्राने वेगवेगळ्या क्षेत्रांत जी नेत्रोद्दीपक प्रगती केली आणि राष्ट्राच्या पटावर आपले स्वत:चे जे स्थान निर्माण केले त्याचे श्रेय नि:संशयपणे यशवंतरावांच्या दूरदृष्टीला जाते हे नक्की.

शब्दांकन :
सतीश लळीत

महाराष्ट्राचे शिल्पकार

यशवंतराव चव्हाण यांचा जीवनपट

१९१३ - १२ मार्च. जन्म सातारा जिल्ह्यातील (सध्या सांगली जिल्हा) देवराष्ट्रे या गावी.

१९१८ - १९ वडील बळवंतराव चव्हाण यांचे प्लेगच्या साथीत निधन. देवराष्ट्रे येथील प्राथमिक शाळेत चौथीपर्यंत शिक्षण व नंतर कऱ्हाड येथे शिक्षणासाठी दाखल.

१९२७ - कराडच्या केंद्र शाळेतून व्हर्नाक्यूलर फायनल परीक्षा पास. कराड येथील टिळक हायस्कूलमध्ये प्रवेश.

१९२९ - भगतसिंगांनी असेंब्लीत बॉम्ब फेकला त्या घटनेने राजकीय जीवनाकडे आकृष्ट आणि भगतसिंगांच्या फाशीनंतर स्वातंत्र्यलढ्याला आयुष्य वाहून टाकण्याचा निर्धार.

१९३०-३१ - असहकाराच्या (कायदेभंग) चळवळीत सहभाग - १८ महिन्यांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा.

१९३३ - मे. तुरुंगातून सुटका

१९३१ - साली पुणे येथील (नूतन मराठी विद्यालयातर्फे) वक्तृत्व स्पर्धेत 'ग्रामसुधारणा' या विषयावर पहिल्या क्रमांकाचे रुपये १५० (दीडशे)चे पारितोषिक.

१९३४ - मॅट्रिक परीक्षा उत्तीर्ण. कोल्हापूर येथील राजाराम कॉलेजमध्ये प्रवेश. (प्राचार्य डॉ. बाळकृष्ण व प्रोफेसर ना.सी. फडके यांचा सहवास व मार्गदर्शन.)

१९३५ - महाराष्ट्रातील समाजवादी पक्षाचे संस्थापक सदस्य.

१९३८ - इतिहास व राजकारण हे विषय घेऊन मुंबई विद्यापीठाची बी.ए. ही पदवी परीक्षा उत्तीर्ण. पुणे येथील लॉ कॉलेजमध्ये प्रवेश.

१९३६ ते ३८ - एम.एन. रॉय यांच्या विचाराचा प्रभाव (रॉयवादी विचारसरणीच्या छायेत).

१९४० - सातारा जिल्हा काँग्रेसचे अध्यक्ष.

१९४१ - ऑगस्ट, एल.एल.बी. परीक्षेत सुयश व वकिलीच्या व्यवसायास प्रारंभ.

१९४१ - सातारा कऱ्हाड येथे भरलेल्या (दक्षिण महाराष्ट्र साहित्य संमेलनातील) परिसंवादाचे अध्यक्ष. विषय 'बहुजन समाज आणि साहित्य'.

१९४२ - जून २, कराड येथे वेणूताईंशी विवाहबद्ध (फलटण येथील मोरे कुटुंबातील कन्या).

१९४२ - ऑगस्ट ९, चळवळीस प्रारंभ, विशाल सातारा जिल्हा नेतृत्व, महात्मा गांधींच्या 'चले जाव' घोषणेत सामील आणि भूमिगत, 'भारत छोडो चळवळीत' अटक.

१९४२-४३ - सातारा जिल्ह्यातील भूमिगत चळवळीत प्रवेश, संचालन, मार्गदर्शन.

१९४३ - साली सर्वांत थोरले बंधू ज्ञानोबा यांचे निधन.

१९४४ - 'राजकीय क्रांती' या विषयावर कविता (तुरुंगवास).

१९४५ - तुरुंगातून सुटका.

१९४६ - मुंबई इलाखा कायदे मंडळाच्या निवडणुकीत द. सातारा मतदारसंघातून निवड.

१९४६ - एप्रिल १४, गृहखात्याचे पार्लमेंटरी सेक्रेटरी म्हणून निवड.

१९४७ - १५ डिसेंबर रोजी मधले बंधू गणपतराव यांचे निधन.

१९४८ - महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेसचे चिटणीस.

१९५१ - मधले बंधू गणपतराव यांच्या पत्नीचे निधन.

१९५२ - कऱ्हाड मतदारसंघातून विधानसभेवर निवड व नागरी पुरवठा मंत्री म्हणून नियुक्ती.

१९५३ - सप्टेंबर २८, श्री. भाऊसाहेब हिरे व श्री. नानासाहेब कुंटे यांच्या समवेत नागपूर करारावर पश्चिम महाराष्ट्राच्या वतीने स्वाक्षरी.

१९५४ - मुंबई राज्य पंचायत संघाची स्थापना.

१९५५ - ऑक्टोबर १०, राज्य पुनर्रचना समितीचा अहवाल

प्रसिद्ध. विदर्भाचे वेगळे राज्य व उर्वरित मराठी प्रदेश व गुजराती प्रदेश यांचे संयुक्त राज्य सुचविणारी शिफारस.

१९५५ - डिसेंबर १, फलटण येथे सातारा (सातारा जिल्हा काँग्रेस कमिटीच्या) सभेत ''उपोषण, संप, राजीनामे हे संयुक्त महाराष्ट्र मिळविण्याचे मार्ग नव्हेत,'' असे ठासून प्रतिपादन करणारा ठराव मंजूर. महाराष्ट्रापेक्षा नेहरू श्रेष्ठ, आणि ''मुंबईसह संयुक्त महाराष्ट्र मिळविण्याच्या प्रयत्नांत यापुढे श्री. शंकरराव देव यांचे नेतृत्व स्वीकारावयास मी तयार नाही,'' अशी श्री. चव्हाण यांची घोषणा.

१९५६ - ऑक्टोबर, लोकसभेने विदर्भासाठी विशाल द्विभाषिक मुंबई राज्याची स्थापना करण्याच्या बाजूने आपला कौल दिला.

१९५६ - नोव्हेंबर १, विशाल द्विभाषिक मुंबई राज्याची स्थापना व द्विभाषिक राज्याचे मुख्यमंत्री म्हणून निवड (वय ४३).

१९५७ - एप्रिल, मुंबई विधानसभेच्या सार्वत्रिक निवडणुकीत कऱ्हाड येथे अटीतटीचा सामना होऊन विजय व पुनश्च मुख्यमंत्री (वय४४).

१९५७ - नोव्हेंबर ३०, प्रतापगडावर शिवस्मारकाचे पं. जवाहरलाल नेहरू यांच्या हस्ते उद्घाटन.

१९५८ - फेब्रुवारी, विसाव्या विदर्भ साहित्य संमेलनाचे उद्घाटन.

१९५८ - नोव्हेंबर, बेळगाव-कारवार सीमा प्रदेश महाराष्ट्रात समाविष्ट करून घेण्यासाठी संयुक्त महाराष्ट्र समितीच्या वतीने चळवळ सुरू.

१९५८ - डिसेंबर, सीमाप्रश्नाची दाद मागण्यासाठी भारताच्या राजधानीत संयुक्त महाराष्ट्र समितीच्या वतीने सत्याग्रह.

१९५९ - मार्च, शस्त्रक्रिया व बेचाळीस दिवसांची विश्रांती.

१९५९ - ऑगस्ट, द्विभाषिक राज्याचा कारभार यशस्वी होत असला तरी राज्यातील जनतेत एकात्मतेची भावना निर्माण झालेली नाही, म्हणून मुख्यमंत्री या नात्याने ते मी यापुढे चालवू शकणार नाही, असा निर्णय घेऊन तो काँग्रेस श्रेष्ठींना कळविला.

१९५९ - सप्टेंबर, द्विभाषिक मुंबई राज्याच्या पुनर्रचनेसंबंधी विचार करण्यासाठी काँग्रेस वर्किंग कमिटीने ९ सदस्यीय समिती नेली.

१९५९ - डिसेंबर २९, अलिगड मुस्लीम विद्यापीठ, अलिगड - ऑनररी डिग्री ऑफ एल.एल.डी. पदवी.

१९६० - जानेवारी, द्विभाषिक राज्याची पुनर्रचना करून मुंबईसह मराठी प्रदेशाचे व गुजरात प्रदेशाचे अशी दोन राज्ये निर्माण करण्याचा निर्णय नऊ सदस्यीय समितीने घेतला.

१९६० - फेब्रुवारी १३ (सावरगाव - डुकरे) येथे भरलेल्या विदर्भ साहित्य संमेलनाचे उद्घाटन.

१९६० - मार्च बारामती येथील लोकसभेच्या पोटनिवडणुकीत काँग्रेस पक्षाच्या उमेदवाराला प्रचंड बहुमताने निवडून देऊन महाराष्ट्र राज्याची निर्मिती लोकशाही पद्धतीने व शांततेने करण्याच्या प्रयत्नावर जनतेने विश्वास व्यक्त केला.

१९६० - एप्रिल, लोकसभेने द्विभाषिक राज्याची निर्मिती करून मुंबईसह महाराष्ट्र व गुजरात अशी दोन राज्ये निर्माण करण्याच्या योजनेवर शिक्कामोर्तब केले.

१९६०- मे १, महाराष्ट्र राज्याची उत्साही वातावरणात स्थापना व नवीन राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री म्हणून शपथविधी (वय ४६).

१९६० - जून, पुणे पं. गोविंदभाई पंत यांच्या उपस्थितीत म्हैसूरचे मुख्यमंत्री श्री. जत्ती यांनी सीमेचा प्रश्न वादविषय असल्याचे मान्य केले. श्री. चव्हाण व श्री. जत्ती यांचे सीमाप्रश्नांचा विचार करण्यासाठी व आपापल्या सरकारांनी रिपोर्ट सादर करण्यासाठी प्रत्येकी दोन प्रतिनिधी मिळून चार सदस्यांची नेमणूक करण्यात येईल, अशी घोषणा करणारे संयुक्त पत्रक.

१९६०- ऑक्टोबर २१, पुणे येथे महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटीतर्फे जाहीर सत्कार.

१९६० - नोव्हेंबर १०, नागपूर करार अंमलबजावणीचा भाग म्हणून महाराष्ट्र विधिमंडळाचे एक अधिवेशन नागपुरात दरवर्षी भरविण्यास सुरुवात.

१९६० - डिसेंबर मुंबई येथे शिवछत्रपतींच्या पुतळ्याचे अनावरण.

१९६१ - जानेवारी, काँग्रेस महासमितीमधून निवडणूक पद्धतीने प्रथमच झालेल्या निवडीत वर्किंग कमिटीवर निवड.

१९६१ - दिल्ली येथे भरलेल्या ४३व्या अ.भा. मराठी नाट्य संमेलनाचे स्वागताध्यक्ष.

१९६१ - मार्च ३०, विदर्भातील जनतेच्या वतीने नागपूर येथे ४७व्या वाढदिवसानिमित्त सत्कार समारंभ.

१९६२ - मे १, पंचायत राज्य योजनेचा प्रारंभ.
१९६२ - सातारा येथे भरलेल्या अ.भा.म. साहित्य संमेलनाचे उद्‌घाटक.
१९६२ - फेब्रुवारी, महाराष्ट्र विधानसभेच्या निवडणुका, काँग्रेसने २६५ पैकी २१४ जागा जिंकून प्रचंड विजय मिळविला.
१९६२ - ऑक्टोबर, 'केसरी'च्या दिवाळी अंकात 'नियतीचा हात' हा पहिला लेख प्रसिद्ध.
१९६२ - नोव्हेंबर २२, भारताचे संरक्षणमंत्री म्हणून सूत्रग्रहण.
१९६३ - नाशिक जिल्ह्यामधून लोकसभेवर बिनविरोध निवड.
१९६३ - अमेरिकेच्या संरक्षण खात्याचे सचिव मॅक्नोरा यांच्या निमंत्रणावरून अमेरिकेस भेट.
१९६३ - ऑगस्ट, रशियाचा दौरा.
१९६४ - दिल्लीतील महाराष्ट्रीय शिक्षण संस्थेच्या अध्यक्षपदी नियुक्ती.
१९६५ - जानेवारी, नांदेड येथे भरलेल्या ४७व्या अ.भा.म. नाट्य परिषद अधिवेशनाचे उद्‌घाटक.
१९६५ - ऑगस्ट १८, आई विठामाता यांचे निधन-मुंबई.
१९६६ - जानेवारी, ताश्कंद येथे शास्त्रीजी - आयुबखान चर्चेस उपस्थित (कोसिजीन यांच्या प्रयत्नानुसार).
१९६६ - नोव्हेंबर १४, केंद्रीय गृहमंत्रीपदी नियुक्ती.
१९६६ - गृहमंत्रीपदाची सूत्रे घेतल्यानंतर पहिल्या सहा महिन्यांतच नव्याने १० राज्यपालांची नियुक्ती.
१९६९ - फेब्रुवारी २३, कानपूर विश्व विद्यालयातर्फे 'डॉक्टर ऑफ लॉ' सन्मानपूर्वक बहाल.
१९७० - जून २६, केंद्रीय अर्थमंत्री म्हणून नियुक्ती.
१९७० - फेब्रुवारी १०, औरंगाबाद मराठवाडा विद्यापीठाची 'डॉक्टर ऑफ लॉ' ही पदवी.
१९७१ - विकसनशील राष्ट्र परिषदेमध्ये आर्थिक विकासासंबंधी चर्चा.
१९७२ - सातारा मतदारसंघातून लोकसभेवर निवड, काँग्रेसने महाराष्ट्रातील लोकसभेच्या ४३ जागा जिंकल्या.
१९७४ - डिसेंबर १, कोल्हापूर, शिवाजी विद्यापीठाची 'डॉक्टर ऑफ लॉ' पदवी.
१९७४ - ऑक्टोबर, केंद्रीय परराष्ट्रमंत्री म्हणून नियुक्ती.
१९७५ - गियाना, क्युबा, लेबेनॉन, इजिप्त, पेरू, अमेरिका, अफगाणिस्तान, इराक, कुवेत व फ्रान्स इत्यादी राष्ट्रांना भेटी.
१९७५ - डिसेंबर, अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाचे स्वागताध्यक्षपद.
१९७६ - जानेवारी १७, परभणी, मराठवाडा कृषी विद्यापीठाची 'डॉक्टर ऑफ फिलॉसॉफी' ही पदवी.
१९७६ - तुर्कस्थान, अल्जेरिया या देशांना भेटी.
१९७६ - ऑक्टोबर ८, सदिच्छा राजदूत म्हणून अमेरिकेतील होस्टन येथील टेक्सास शहरातर्फे मानपत्र.
१९७७-७८ लोकसभेतील विरोधी पक्षनेते म्हणून निवड (मान्यताप्राप्त अशा विरोधी पक्षाचे लोकसभेतील स्वातंत्र्यानंतरच्या काळातील पहिले विरोधी पक्षनेते).
१९७९ - जुलै, चरणसिंग यांच्या संयुक्त मंत्रिमंडळात उपपंतप्रधान आणि गृहमंत्री.
१९८० - सातारा, मतदारसंघातून लोकसभेवर निवड (रेड्डी काँग्रेसचे महाराष्ट्रातील एकमेव विजयी उमेदवार).
१९८२ - इंदिरा काँग्रेसमध्ये प्रवेश.
१९८२ - आठव्या अर्थ आयोगाचे अध्यक्ष.
१९८३ - जून १, पत्नी सौ. वेणूताई यांचे निधन.
१९८३ - ऑक्टोबर ७, आपले इच्छापत्र (वुईल) लिहिले.
१९८४ - जानेवारी ९, सौ. वेणूताई चव्हाण स्मारक प. चॅ. ट्रस्टची स्थापना व नोंदणी.
१९८४ - फेब्रुवारी ७, 'कृष्णाकाठ' आत्मचरित्र : खंड पहिला प्रकाशित.
१९८४ - मार्च २४, पुणे विद्यापीठाची सन्माननीय डी.लिट. पदवी बहाल.
१९८४ - जून १, सौ. वेणूताईंची प्रथम पुण्यतिथी, त्या दिवशी यशवंतरावांनी तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी यांच्या उपस्थितीत सौ. वेणूताई स्मारकाचे भूमिपूजन केले.
१९८४ - ऑक्टोबर ७, 'कृष्णाकाठ' या त्यांच्या आत्मचरित्र ग्रंथास केसरी मराठा संस्थतर्फे 'साहित्यसम्राट न.चि. केळकर पारितोषिक'.
१९८४ - नोव्हेंबर २५, सायंकाळी ७.४५ वाजता दिल्ली येथे निधन.
१९८४ - नोव्हेंबर २७, दुपारी ३.४० वाजता कऱ्हाड येथे कृष्णा-कोयनेच्या प्रीतिसंगमावर अंत्यसंस्कार.

रचनात्मक कार्याचा दीपस्तंभ

एखाद्या राष्ट्रात आपण जन्मास येणे भाग्याचे समजले जाते. कर्तव्याबरोबरच आपल्या कामगिरीने त्या देशाचे नाव उज्ज्वल करणे ही बाबही गौरवास्पदच असते. माणूस स्वत:भोवती कोष करून कसा जगला याला महत्त्व नसते तर दुसऱ्याच्या उपयोगी पडण्यासाठी तो किती झिजला यावर त्या व्यक्तीचे मोठेपण अवलंबून असते. अशाच प्रकारे केवळ आपल्या सौख्याचा, स्वार्थाचा विचार न करता अविरतपणे समाजसेवेचे व्रत स्वीकारून राष्ट्रसेवेचे कार्य यशवंतराव चव्हाण साहेबांनी केले.

भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील थोर स्वातंत्र्यसेनानी, पुरोगामी विचारवंत, महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री, लोकसभेचे विरोधी पक्षनेते, कर्तबगार संरक्षणमंत्री, गृहमंत्री, अर्थमंत्री, विदेशमंत्री तसेच भारताचे उपपंतप्रधान अशा विविध जबाबदाऱ्यांच्या माध्यमातून त्यांनी आपले कर्तृत्व व कर्तव्यनिष्ठा सिद्ध केली. अशा लोकनेत्याच्या जन्मशताब्दी वर्षानिमित्त त्यांना माझे विनम्र अभिवादन.

चव्हाण साहेबांशी माझा संबंध अगदी लवकर म्हणजे मी विद्यार्थीदशेत असतानाच आला. त्यांच्या बहुआयामी व्यक्तित्वामुळे मी अतिशय भारावलो. डिसेंबर १९५२ मध्ये साहेबांची व माझी पहिली भेट खासदार बोगावत यांच्या घरी झाली. त्या वेळी अहमदनगर जिल्ह्यात व महाराष्ट्रात दुष्काळी परिस्थिती निर्माण झाली होती. त्या वेळच्या मुंबई इलाख्याचे स्थानिक स्वराज्य व जंगलमंत्री या नात्याने त्यांनी अहमदनगर जिल्ह्यास भेट दिली होती. येथे आल्यानंतर त्यांनी कलेक्टर कचेरीमध्ये अधिकाऱ्यांशी दुष्काळी परिस्थितीबाबत चर्चा केली. त्यानंतर त्यांनी काँग्रेस कमिटीच्या ऑफिसमध्ये येऊन काँग्रेस कार्यकर्त्यांच्या भेटी घेतल्या. त्याच दिवशी दुपारी खासदार बोगावत यांच्याकडे जेवणासाठी ते आले. त्या वेळी जेवण वाढण्याची जबाबदारी माझ्यावर होती. येथेच त्यांचा व माझा परिचय झाला. जेवण झाल्यावर साहेब जिल्ह्यातील कर्जत, श्रीगोंदे भागात दुष्काळी परिस्थितीची पाहणी करण्याकरिता गेले. संध्याकाळी आठच्या सुमारास गांधी मैदानामध्ये त्यांची जाहीर

सभा झाली. त्या वेळी त्यांचे तेथे अत्यंत विद्वत्तापूर्ण व दुष्काळी परिस्थितीचे विवेचन करणारे भाषण झाले. या सभेला खूप गर्दी असतानाही सभा शांततापूर्ण वातावरणात पार पडली.

पुढे १९५५-५६ मध्ये फाजल अली कमिशनचा भाषावर प्रांतरचनेचा अहवाल प्रसिद्ध झाल्यावर संयुक्त महाराष्ट्र समिती निर्माण झाली. सभा, मोर्चे, निदर्शने, घोषणा आदींनी संपूर्ण महाराष्ट्र ढवळून निघाला. साथी एस. एम. जोशी, कॉ. श्रीपाद अमृत डांगे, आचार्य अत्रे, दत्ता देशमुख, उद्धवराव पाटील आदी अनेक नेत्यांनी संयुक्त महाराष्ट्र समितीचे नेतृत्व केले. काँग्रेस पक्षात शंकरराव देव, भाऊसाहेब हिरे, मामासाहेब देवगिरीकर, यशवंतराव चव्हाण यांनी संयुक्त महाराष्ट्रासाठी किल्ला लढविला. १ नोव्हेंबर १९५६ रोजी महाराष्ट्र व गुजरात अशी द्विभाषिक राज्याची निर्मिती होऊन यशवंतराव चव्हाण हे मुख्यमंत्री झाले. १९५७ साली विधानसभेच्या निवडणुका झाल्या. पश्चिम महाराष्ट्रात काँग्रेसचा मोठा पराभव झाला. विदर्भ व गुजरातच्या साहाय्याने काँग्रेस पक्षाची मेजॉरिटी झाली. या काळात १९५७ ते १९६० पर्यंत चव्हाण साहेबांनी अनेक महत्त्वाचे निर्णय घेतले. महाराष्ट्रात कृषी, औद्योगिक व सहकार क्षेत्रात क्रांती केली. देशामध्ये महाराष्ट्र अग्रक्रमाने आणला. पुढे १९६० मध्ये चव्हाण साहेबांनी सर्व विरोधकांना तोंड देत इंदिरा गांधी यांच्या सहकार्याने पंडित नेहरूंकडून संयुक्त महाराष्ट्राचा मंगल कलश आणला. १ मे १९६० रोजी संयुक्त महाराष्ट्राची स्थापना झाली. म्हणूनच त्यांना 'महाराष्ट्राचे शिल्पकार' संबोधले जाते.

१९६२ च्या निवडणुकांमध्ये काँग्रेस पक्षाने चव्हाण साहेबांच्या नेतृत्वाखाली देदीप्यमान यश मिळविले. याच काळात काँगेस संघटनेत कार्य करू इच्छिणाऱ्या कार्यकर्त्यांचे प्रबोधन करावे या उद्देशाने शिबिरांचे आयोजन करण्यात आले. महाराष्ट्रात काँग्रेस कार्यकर्त्यांचे तीन दिवसांचे शिबिर महाबळेश्वर येथे झाले. त्याला मी हजर होतो. अहमदनगर जिल्ह्यातील राहुरी फॅक्टरी येथे १९६४ साली पुन्हा काँग्रेस पक्षाचे तीन दिवसांचे शिबिर झाले. त्या वेळी काँगेस संघटनेमध्ये अत्यंत शिस्तीचे, कडक वातावरण होते. प्रदेश काँग्रेसचे अध्यक्ष विनायकराव पाटील यांच्या हस्ते झेंडावंदन होत असे. त्या वेळी काँग्रेस संघटनेचे पदाधिकारीच झेंड्याजवळ उभे राहत व बाकीचे सर्व मंत्रिगण व कार्यकर्ते समोरच्या रांगेमध्ये उभे राहत असत. शिबिराचा कार्यक्रम सुरू झाल्यानंतर व्यासपीठावर अध्यक्ष, उपाध्यक्ष व सेक्रेटरी अशी पदाधिकारी मंडळीच बसण्याच्या पायंडा होता. मुख्यमंत्री व सर्व मंत्रिगण व्यासपीठाच्या समोर सभागृहात बसत असत.

१९६९ मध्ये राष्ट्रपती डॉ. झाकीर हुसेन यांचे निधन झाले. म्हणून राष्ट्रपती पदाच्या निवडीसाठी सेंट्रल काँग्रेस पक्षाची बंगलोर येथे बैठक झाली. त्या वेळी डॉ. संजीव रेड्डी यांना चार मते पडली तर जगजीवन राव यांना तीनच मते पडली. त्यामुळे यशवंतराव व श्रीमती इंदिरा गांधी यांच्यात तात्त्विक मतभेद झाले. पुढे संजीव रेड्डी यांनी व उपराष्ट्रपती व्ही. व्ही. गिरी यांनी राष्ट्रपती पदाची निवडणूक लढविली. इंदिरा गांधींच्या पाठिंब्यामुळे डॉ. गिरी हे राष्ट्रपती म्हणून निवडून आले. काँग्रेस कमिटीने १९७० साली काँग्रेस कार्यकर्त्यांचे केडर तयार करण्यासाठी चंदिगड येथे देशातील १०० कार्यकर्त्यांचे शिबिर घेतले होते. त्यासाठी महाराष्ट्रातून माझी निवड झाली होती. त्या वेळी चंदिगडला जाताना व येताना चव्हाण साहेबांना दिल्ली येथे भेटलो. त्या वेळी त्यांनी चांगल्या प्रकारचे मार्गदर्शन केले.

१९७१ च्या लोकसभेच्या निवडणुकीसाठी अण्णासाहेब शिंदे हे नगर दक्षिणमधून लोकसभेसाठी उभे होते. त्यांच्या निवडणूक प्रचारासाठी गांधी मैदानामध्ये चव्हाण साहेबांची प्रचारसभा झाली. त्या सभेमध्ये काही टारगट पोरांनी सभेत गोंधळ घालण्याचा प्रयत्न केला; पण चव्हाण साहेबांनी अत्यंत शांतपणे सभेला सुमारे पाऊण तास मार्गदर्शन केले. त्यानंतर रात्री जेवणासाठी आमदार काकासाहेब म्हस्के यांच्याकडे जावयाचे होते. तो दिवस महाशिवरात्रीचा होता. सुरुवातीला साहेब महाशिवरात्र वगैरे उपवास करीत नाहीत अशी माहिती मिळाल्यामुळे नॉनव्हेजचा बेत तयार होता. पण, घरी आल्यावर साहेबांनी शिवरात्रीचा पक्का उपवास केला आहे, असे कळल्यामुळे मग उपवासाच्या फराळाची तयारी करावी लागली. साहेबांनी घरी शांतपणे वेळ दिला. घरातील सर्वांची विचारपूस करून मोकळेपणाने बोलले. घरातील सर्व बायका-मुलांसह फोटोसेशनही झाले. फराळानंतर साहेबांनी निरोप घेतला.

जानेवारी १९७२ मध्ये महाराष्ट्र विधानसभेची निवडणूक आली. त्या वेळी तिकीट मिळविण्यासाठी मी, गोविंदराव आदिक व यशवंतराव गडाख हे तिघे उमेदवार आमचे नेते मारूतराव घुले यांच्यासमवेत दिल्लीला आठ दिवस ठिय्या मांडून होतो. २५ तारखेला उमेदवारीचा निकाल जाहीर होऊन आम्हा तिघांनाही काँग्रेस पक्षाची उमेदवारी मिळाली. दुसऱ्या दिवशी आम्ही चव्हाण साहेबांच्या बंगल्यावर भेटण्यासाठी गेलो. साहेब त्या दिवशी निवांत होते. आमचे त्यांनी हसतमुखाने स्वागत केले. त्याच वेळी नाशिक येथील नेते पंडित धर्मा पाटील व शांताराम बापू वावरे हे दोघे जण साहेबांना भेटण्यासाठी आले. त्या दोघांनाही काँग्रेस पक्षाने तिकीट नाकारले होते. त्यामुळे साहेब सहजपणे उद्‌गारले, ''नगर जिंकले व नाशिक हरले.'' पुढे राहुरी विधानसभा मतदारसंघातून माझ्या निवडणुकीचा निकाल ११ मार्च रोजी लागला. दुसऱ्या दिवशी (१२ मार्चला) साहेबांचा वाढदिवस होता, म्हणून मी साहेबांना वाढदिवसासाठी मुंबई येथे फोन केला. त्या वेळी साहेबांनी माझे फोनवरून सांत्वन केले व म्हणाले की, ''रामनाथ तुझा निवडणुकीमध्ये पराभव झाला असला तरी निराश होऊ नको, तुला संधी मिळेल.'' त्यानंतर दोनच महिन्यांनी जिल्हा परिषदेच्या निवडणुका जाहीर झाल्या. ग्रामीण भागात मतदार यादीत माझे नाव नव्हते. ते नाव मला मतदार यादीत घालून घ्यावे लागले व वांबोरी गटातून जिल्हा परिषद निवडणूक लढवून मी विजयी झालो. माझ्यापेक्षा अनेक ज्येष्ठ सभासद ज्यांना ०९-१० वर्षे पंचायतराजचा अनुभव होता; व मला पूर्वीचा कोणताही अनुभव नसताना १२ ऑगस्ट १९७२ रोजी जिल्हा परिषदेचा मी अध्यक्षही झालो. साहेबांचे बोलणे अशा रीतीने खरे ठरले.

माझ्या जिल्हा परिषद अध्यक्षपदाची सुरुवात झाली. लोकांकडून सत्कारासाठी बोलावले जाऊ लागले. मात्र, त्या वेळी जिल्ह्यामध्ये दुष्काळाचे मोठे संकट होते. म्हणून आम्हाला जिल्ह्यामध्ये दुष्काळी परिस्थितीबाबत सभा घेणे भाग पडले. दुष्काळी परिस्थितीचा आढावा घेण्यासाठी त्या वेळचे केंद्रीय अर्थमंत्री यशवंतराव चव्हाण साहेब, मुख्यमंत्री वसंतराव नाईक, केंद्रीय कृषी राज्यमंत्री अण्णासाहेब शिंदे यांचे जिल्ह्यामध्ये वेळोवेळी दौरे झाले. त्यांनी आम जनतेला धीर देण्याबरोबरच सर्वोतोपरी मदत केली. मी नवीन असूनही या नेत्यांनी माझे धैर्य वाढविले व अशा संकटाच्या काळातही माझी कारकीर्द यशस्वी ठरली. याच काळात १९७४ साली आमच्या नगर येथील न्यू लॉ कॉलेज इमारतीचे उद्‌घाटन साहेबांनी केले. १९७६ साली कराड येथे मराठी साहित्य संमेलन श्रीमती दुर्गाताई भागवत यांच्या अध्यक्षतेखाली भरले होते. त्या वेळी साहेब संमेलनाचे स्वागताध्यक्ष होते. त्या साहित्य संमेलनाला मी यशवंतराव गडाख व भास्करराव म्हस्के तीन दिवस हजर होतो. तीनही दिवस सर्व वेळ साहेब प्रेक्षकांमध्ये पुढील रांगेत आसनस्थ झाले होते.

जिल्हा परिषदेच्या कामानिमित्त मी मुंबई व दिल्ली येथे जात असे. त्या वेळी साहेबांची भेट होत असे. जिल्हा परिषदेच्या कारभारासंबंधी ते नेहमी मार्गदर्शन करीत. १९७५ साली देशामध्ये आणिबाणी जाहीर झाली, त्या वेळी साहेबांची अतिशय अवघड परिस्थिती झालेली पाहिली. १९७७ च्या लोकसभेच्या निवडणुकीमध्ये उत्तर भारतात काँग्रेस पक्ष पराभूत झाला; पण चव्हाण साहेबांच्या नेतृत्वाखाली महाराष्ट्रात काँग्रेस पक्षाला चांगले यश मिळाले. त्या वेळी दिल्लीत जनता पक्षाचे सरकार आले व चव्हाण साहेब लोकसभेचे विरोधी पक्षनेते झाले. १९७८ साली महाराष्ट्रात विधानसभेच्या निवडणुका झाल्या. वसंतराव दादांनी रेड्डी काँग्रेसच्या वतीने निवडणूक लढविली व इंदिरा काँग्रेसने स्वतंत्र निवडणूक लढविली. कुणालाच बहुमत मिळाले नाही त्यामुळे वसंतदादांच्या नेतृत्वाखाली सरकार स्थापन होऊन इंदिरा काँग्रेसचे विदर्भातील नेते नाशिकराव तिरपुडे हे उपमुख्यमंत्री झाले. मात्र, ते सरकार सुरळीत चालेना. पुढे नाशिकराव तिरपुडे हे त्यांच्या पद्धतीने राज्य कारभार करू लागल्यामुळे शरद पवारांच्या नेतृत्वाखाली काँग्रेसमधील ३८ आमदांचा गट वेगळा निघाला. त्यांनी जनता पक्षाच्या आमदाराबरोबर पुरोगामी लोकशाही दल स्थापन केले. त्यानंतर शरदराव पवार हे महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री झाले. त्यासंबंधी चर्चा चालू असताना त्यांना रामटेक बंगल्यावर साहेबांचा फोन आला, फोन ज्याने घेतला त्याने सांगितले की, अशा प्रकारे पुलोदचे सरकार स्थापने योग्य नाही, असे चव्हाण साहेबांचे मत आहे म्हणजेच त्यांची नापसंती होती. शरद पवारांच्या नेतृत्वाखाली जी फुटून निघालेली काँग्रेस

होती तिला महाराष्ट्रात समांतर काँग्रेस संबोधले जाऊ लागले. दोन वर्षांच्या काळानंतर साहेबांनी एक ओळीचा अविश्वासाचा ठराव लोकसभेत मांडला व सरकारला राजीनामा द्यावा लागला. यशवंतराव चव्हाण साहेबांना राष्ट्रपतींनी पंतप्रधानपदासाठीही पाचारण केले होते. मात्र, साहेबांना बहुमताची खात्री नसल्याने त्यांनी विनम्रपणे सरकार स्थापनेसाठी नकार दिला. तेव्हा चरणसिंग पंतप्रधान झाले व चव्हाणसाहेब उपपंतप्रधान झाले. इंदिरा गांधींनी चरणसिंग यांना दिलेला पाठिंबा नंतर काढून घेतला. १९७८ साली साहेब नगरला आले असताना त्यांच्या समवेत येरवडा कारागृहात असलेले स्वातंत्र्य सैनिक श्री. दत्ता माचवे हे आजारी आहेत हे त्यांना समजले. त्या वेळी सातभाई गल्लीत वरच्या मजल्यावर असलेल्या एका खोलीत साहेब जिना चढून गेले. जुन्या मित्राची भेट घेऊन त्याची विचारपूस केली व औषधोपचारासाठी एक हजार रुपये तेथेच त्यांनी दिले. नगर येथील बापूसाहेब भापकर हे डाव्या पक्षाचे कार्यकर्ते, परंतु साहेबांना त्यांच्याबद्दल व्यक्तिगत प्रेम होते. बापूसाहेब आजारी आहेत असे कळल्यानंतर साहेब त्यांना भेटण्यासाठी त्यांच्या घरी गेले. अर्धा-पाऊण तास त्यांची विचारपूस केली. १९७४ साली सिल्लोड येथील श्री. माणिकराव पालोदकर यांच्या सिद्धेश्वर सहकारी साखर कारखान्याचे उद्घाटन साहेबांच्या हस्ते झाले. त्या कार्यक्रमास आबासाहेब निंबाळकर, मारूतराव घुले, शंकरराव काळे आम्ही सर्व जण उपस्थित होतो. कार्यक्रम संपल्यानंतर इन्स्पेक्षन बंगल्यामध्ये त्या वेळचे नवोदित कवी ना. धों. महानोर उपस्थित होते. त्यांनी दोन कविता म्हणून दाखविल्या. त्या साहेबांना इतक्या भावल्या की सुमारे अर्धा-पाऊण तास त्यांनी कवितांचा आस्वाद घेतला. ना. धों. महानोरांचे कौतुक करून त्यांना शुभेच्छाही दिल्या.

१९७९ च्या डिसेंबरमध्ये लोकसभेच्या निवडणुका जाहीर झाल्या. साहेब नगर जिल्ह्याच्या दौऱ्यावर असताना रात्री नगरला मुक्कामाला थांबले होते. पहाटेच साहेबांचे स्वातंत्र्य संग्रामातील जीवलग मित्र व लढवय्ये नेते खासदार किसन वीर यांचे दु:खद निधन झाल्याची

वार्ता आली. साहेबांना कळल्यानंतर त्यांचे डोळे अक्षरश: पानावले. त्यांनी पुढचा दौरा रद्द करून अंत्यविधीसाठी वाईला जाण्याचा निर्णय घेतला. त्यांच्याबरोबर अण्णासाहेब शिंदे, ज्येष्ठ पत्रकार रामभाऊ जोशी व मी असे सर्व जण अंत्यविधीला उपस्थित राहिलो. लोकसभेच्या निवडणुकीमध्ये महाराष्ट्रातून समांतर काँग्रेसचे सर्व उमेदवार पराभूत झाले. फक्त यशवंतराव चव्हाण साहेब हे एकमेव उमेदवार निवडून आले. महाराष्ट्रात समांतर काँग्रेसचा पराभव झाल्याने साहेब हवालदिल झाले. लोकमत एका बाजूला व आपण दुसऱ्या बाजूला ही गोष्ट त्यांना विचारप्रवृत्त करून गेली. शेवटी साहेबांनी अतिशय जड अंत:करणाने इंदिरा काँग्रेसमध्ये जाण्याचा निर्णय घेतला. ९ मे १९८१ रोजी सातारा येथे कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या पुण्यतिथीनिमित्त आम्ही काही प्रमुख कार्यकर्ते साहेबांना भेटण्यासाठी सातारा येथे गेलो होतो. त्या वेळी सातारा जिल्हा परिषद अध्यक्ष लक्ष्मणराव पाटील यांच्या घरी भोजनाच्या वेळी चर्चा झाली. साहेबांनी स्वत:ची प्रतिष्ठा बाजूला ठेवून लोकमताची कदर करण्यासाठी व साहेबांवर प्रेम करणाऱ्या हजारो कार्यकर्त्यांच्या रक्षणासाठी इंदिरा काँग्रेसमध्ये जाण्याचा निर्णय घेतल्याचे मोकळेपणाने समजून सांगितले.

साहेबांचे आपल्या कुटुंबीयावर, आपले पुतणे, त्यांची नातवंडे यांच्यावर अपार प्रेम होते. त्यांनी आपल्या सर्व पुतण्यांचा योग्य रीतीने सांभाळ तर केलाच; पण त्यांचे सर्व शिक्षण, त्यांचा सर्व प्रपंच नीटनेटका केला. साहेबांचे पुतणे अशोक गणपतराव चव्हाण यांची सुकन्या चि.सौ. कां. स्मिता हिचा विवाह माझे धाकटे बंधू डॉ. जगन्नाथ वाघ यांचे बेळगाव येथील मेव्हणे (पत्नी डॉ. सरोजिनी हिचे भाऊ) चि. सागर यांच्याबरोबर निश्चित झाला. साखरपुडा सरदारगृह, मुंबई येथे होऊन शुभविवाह बेळगाव येथे २४ मे १९८१ रोजी पार पडला. त्या वेळी चव्हाण साहेब, वेणूताई, सर्व पाहुणे मंडळी २३ तारखेलाच बेळगाव येथे आली होती. त्यांचे स्वागत, आदरातिथ्य व राहण्याची सर्व व्यवस्था श्री. दळवी यांनी माझ्यावर सोपवली होती. त्यामुळे सतत दोन दिवस मी, साहेब व ताईसाहेब यांच्याबरोबर होतो. लग्नाचे सर्व कार्यक्रम व्यवस्थित पार पडावेत यासाठी साहेबांचे प्रत्येक गोष्टीवर लक्ष होते. योग्य त्या सूचनाही ते देत होते.

आबासाहेब निंबाळकर यांची कन्या चि. सौ. कां. रत्ना हिच्या लग्नाला हजर राहण्यासाठी २२ जून १९८१ रोजी साहेब नगरला आले होते. लग्न समारंभानंतर पुणे येथे जाताना माझ्या रायगड बंगल्यावर साहेब एक तास थांबले. जमलेल्या सर्व कार्यकर्त्यांच्या समवेत मोकळेपणाने गप्पा मारल्या. घरातील सर्वांची विचारपूस केली व मुलांसमवेत फोटो काढले. त्यांचा पुतण्या चि. डॉ. विक्रम यांचे खंडाळा शिरवळ परिसरात अपघाती निधन झाले. त्यामुळे दुसऱ्या दिवशी अण्णासाहेब शिंदे व मी दिल्ली येथे साहेबांना भेटावयास गेलो. साहेबांना हा आघात सहन झाला नाही, त्यांच्या डोळ्यांतून सारखे पाणी येत होते. पुढे दुर्दैवाने १ जून, १९८३ रोजी वेणूताईंचे दिल्लीत निधन झाले, अंत्यविधी मुंबई येथे झाला. दुसऱ्या दिवशी आबासाहेब निंबाळकर, मारूतराव घुले व मी साहेबांना भेटण्यासाठी मुंबई येथे त्यांच्या बंगल्यावर गेलो. साहेबांचे सांत्वन करणे अतिशय अवघड झाले होते. साहेब अक्षरश: ओक्साबोक्सी रडत होते. फार वेळाने ते कसेबसे शांत झाले. पुढे १३ ऑक्टोबर १९८४ रोजी मी यशवंतराव गडाख व श्री. प्रभाकर रूपवते तिघे जण लोकसभेच्या निवडणुकाच्या संदर्भात चर्चा करण्यासाठी दिल्ली येथे साहेबांना भेटण्यासाठी गेलो. दुपारचा एक वाजला होता, घरात सामसुम होती. आमची चर्चा संपल्यानंतर आम्ही निरोप घेऊ लागलो. साहेबांनी शिपायाला हाक मारली व आम्हाला कॉफी देण्याबद्दल सांगितले. आम्ही नको नको म्हणत असतानाही साहेब आम्हाला म्हणाले, ''अरे, तुम्ही आमची किती काळजी घेता. निदान तुम्ही कॉफी तरी घ्या.'' आम्ही थांबलो, कॉफी घेऊन साहेबांचा निरोप घेतला. पुढे २३, २४ नोव्हेंबरला साहेब हॉस्पिटलमध्ये ॲडमिट आहेत ही बातमी कळली. त्या अवधीत दिल्ली येथे जाणे शक्य नव्हते. २५ ला रात्री साहेबांचे निधन झाले. त्यानंतर त्यांचे पार्थिव मुंबई येथे सह्याद्री बंगल्यावर अंत्यदर्शनासाठी ठेवले होते. अंत्यदर्शन घेण्यासाठी मी नगरहून मुंबईला गेलो.

१९५२ पासून माझा व साहेबांचा परिचय झाला व तो वाढतही राहिला. पुढे कौटुंबिक नातेही जुळून

आले. आम्ही दोघांनी सात-आठ एकत्र प्रवासाचे क्षणही अनुभवले. साहेब अत्यंत मोकळेपणाने बोलत. आपल्या व्यथा, खंत ते बोलून दाखवत. राजकारणामध्ये, साखर कारखानदारीमध्ये व सहकारामध्ये सुरू झालेला भ्रष्टाचार याबद्दलही साहेब अत्यंत तीव्रपणे बोलत. साहेबांनी १९४६ ते १९८४ या अडोतीस वर्षांच्या काळामध्ये आपला राजकीय, सामाजिक प्रवास कसा केला आहे याची जाण आजचे किती कार्यकर्ते समजावून घेताहेत. त्यांची आजच्या कार्यकर्त्यांची विचारधारा काय आहे याच्यावर भाष्य करणे अत्यंत खेदजनक आहे. याचा आजच्या कार्यकर्त्यांनी जरूर अभ्यास केला पाहिजे. त्यांचे संपूर्ण जीवन आजच्या सर्व भारतवासीयांना, राजकीय नेत्यांना, कार्यकर्त्यांना दीपस्तंभ ठरावे असेच आहे. खरेतर, आजपर्यंत भारतातल्या अनेक मान्यवरांना 'भारतरत्न' हा किताब प्रदान करण्यात आला आहे. अनेकांना मरणोत्तर भारतरत्न हा किताब देण्यात आला आहे. यशवंतरावांनी महाराष्ट्रात, देशात आणि परदेशात केलेली कामगिरी भव्यदिव्य आहे. वास्तविक, भारत सरकारने यापूर्वीच त्यांना भारतरत्न हा किताब द्यायला हवा होता. अर्थात, त्यांच्या कामगिरीचे मूल्यमापन करण्यासाठी भारतरत्न हा किताबही अपुरा ठरावा असे त्यांचे कार्य युगप्रवर्तक आहे. निदान त्यांच्या जन्मशताब्दी वर्षामध्ये हा किताब भारत सरकारने देऊन त्यांच्या कार्याचा गौरव करावा अशी अपेक्षा व्यक्त करणे चूक ठरणार नाही.

- ॲड. रामनाथ वाघ

तख्त कोणा एका व्यक्तीचे नाही, कोणा एका धर्माचे नाही, कोणा एका वर्गाचे नाही. ते या देशातल्या चाळीस-पंचेचाळीस कोटी लोकांचे आहे आणि त्याचे रक्षण करणे तुमचे-आमचे कर्तव्य आहे. तुमचे-आमचे हे तख्त जोपर्यंत चंद्रसूर्य उगवत राहतील तोपर्यंत कायम राहिले पाहिजे; कारण ते आमच्या स्वातंत्र्याचे व लोकशाहीचे प्रतीक आहे. अशा तऱ्हेची देशभक्तीची भावना आपल्या मनात फुलली पाहिजे.

- यशवंतराव चव्हाण

केंद्रीय अर्थसंकल्पाचे सर्व थरातून स्वागत!

सर्वसमावेशक विकासाचा अजेंडा पुढे नेणारा

अर्थसंकल्प

सर्वांना समान न्याय देणे ही अनिवार्य बाब आहे, परंतु त्यासाठी विकासाची पार्श्वभूमीदेखील असायला हवी, ''जागतिक आर्थिक मंदीचे वास्तवदर्शी चित्र समोर ठेवून, सर्वांना दिलासादायक अर्थसंकल्प मांडताना अर्थमंत्री पी. चिदम्बरम यांनी, हे उद्‌गार काढले आहेत. गुरुवार, दिनांक २८ फेब्रुवारी २०१३, रोजी केंद्रीय अर्थमंत्री पी. चिदम्बरम यांनी संसदेत आपला आठवा अर्थसंकल्प सादर केला. आर्थिक चक्राचा तोल सांभाळताना, सर्वांना काहीतरी देताना, चिदम्बरम यांनी श्रीमंतांच्या खिशात हात घालून गरिबांना दिलासा देण्याचे काम या अर्थसंकल्पातून केले आहे. ''तुम्हाला हवी असलेली शक्ती आणि धैर्य तुमच्यात दडलेले आहे. त्यातून आपले भविष्य घडवा!'' असे स्वामी विवेकानंदांचे वचन नमूद करीत अर्थमंत्री पी. चिदम्बरम यांनी अत्यंत वास्तववादी भूमिकेतून अर्थसंकल्प सादर केला आहे. सुमारे पावणेदोन तासांचे १८८ मुद्द्यांचे अर्थसंकल्पीय भाषण, अर्थमंत्री पी. चिदम्बरम यांनी संसदेत केले. विकासाला चालना देणारा, संतुलित अर्थसंकल्प, असे या अर्थसंकल्पाचे वर्णन करावे लागेल. ''चिदम्बरम यांच्या अर्थसंकल्पाने भविष्यातील गुंतवणुकीच्या मार्गाचा नकाशा निर्धारित केला आहे,'' असे मत पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग यांनी व्यक्त केले.

सुमारे पावणेदोन तासांचे १८८ मुद्द्यांचे अर्थसंकल्पीय भाषण, अर्थमंत्री पी. चिदम्बरम यांनी संसदेत केले. विकासाला चालना देणारा, संतुलित अर्थसंकल्प, असे या अर्थसंकल्पाचे वर्णन करावे लागेल. चिदम्बरम यांच्या अर्थसंकल्पाने भविष्यातील गुंतवणुकीच्या मार्गाचा नकाशा निर्धारित केला आहे,'' असे मत पंतप्रधान डॉ. मनमोहन सिंग यांनी व्यक्त केले.

अमिरों से लेकर गरिबों को दिया :– या अर्थसंकल्पातून अर्थमंत्री पी. चिदम्बरम यांनी प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष करातून सरकारला सुमारे १६ हजार कोटींचा महसूल

मिळेल अशी व्यवस्था केली आहे. जागतिक मंदीच्या पार्श्वभूमीवर आर्थिक डोलारा सांभाळण्यासाठी ही उत्तम तरतूद आहे, असे म्हणावे लागेल. १ कोटीपेक्षा जास्त उत्पन्न असलेल्या व्यक्तींच्या उत्पन्नावर १० टक्के जास्त अधिभार लावण्याबरोबरच, श्रीमंतांच्या वापरातील सिगारेट, महागडी एसयूव्ही वाहने, दोन हजार किमतीच्या पुढील मोबाईल यांच्या किमती वाढवण्यात आल्या आहेत. आलिशान मोटारी किमान १५ लाखांनी महागणार आहेत. एप्रिल २०१४ पासून राजकीय पक्षांना रोख देणगी देणाऱ्या कंपन्यांना कर सवलत न देण्याचा निर्णय अर्थसंकल्पात घेण्यात आला आहे. अर्थसंकल्पीय भाषणात आपले मत व्यक्त करताना अर्थमंत्री पी. चिदम्बरम म्हणाले, ''दानशूर उद्योगपती अझीम प्रेमजी यांचा आदर्श घेत, अतिश्रीमंतांनी संकटाच्या काळात समाजासाठी काहीतरी द्यायला हवे.''

रिक्षा ओढणाऱ्या, कचरा वेचणाऱ्या लोकांचा समावेश राष्ट्रीय स्वास्थ्य योजनेत करण्यात आला असून, निर्भया निधी, तरुणांसाठी कौशल्याधारित विशेष प्रशिक्षण तसेच परीक्षा उत्तीर्ण झाल्यानंतर १० हजार रुपयांचे बक्षीस आणि गरीब व मागास वर्गांसाठी बँक खात्यात अनुदान जमा करण्याची तरतूद अर्थसंकल्पात करून सर्वांना दिलासा देण्यात आला आहे. समाजातील गरीब महिला, आणि मागास वर्गाकडे लक्ष देण्याची किमया यातून अर्थमंत्र्यांनी साधली आहे.

अर्थसंकल्पाची वैशिष्ट्ये :– केंद्रीय अर्थसंकल्पात ग्रामीण भारतावर लक्ष केंद्रित करण्यात आले आहे.

कृषी क्षेत्राला आणि ग्रामीण विकासाला प्रोत्साहन :– कृषी हा भारतीय अर्थव्यवस्थेचा कणा आहे. देशाचा विकास साधायचा असेल, तर कृषी क्षेत्राकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही. म्हणूनच या अर्थसंकल्पात पी. चिदम्बरम यांनी कृषी क्षेत्रासाठी रुपये २७ हजार ४९ कोटींची भरीव अशी तरतूद केली आहे. गतवर्षीच्या तुलनेत ही तरतूद २२ टक्क्यांनी जास्त आहे. यातील ३ हजार ४१५ कोटी रुपये कृषी संशोधनासाठी, तर राष्ट्रीय पशुधन कार्यक्रमासाठी ३०७ कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. जनावरांना चारा उपलब्ध करून देण्यासाठी एक उप–योजना देखील आखण्यात आली आहे. केंद्र सरकारच्या अन्नधान्य सुरक्षा विधेयकासाठी १० हजार कोटींची तरतूद अर्थसंकल्पात करण्यात आली आहे. वेळेवर कर्ज परतफेड करणाऱ्या शेतकऱ्यांना आता खाजगी बँकांतून ४ टक्के दराने कर्जपुरवठा केला जाणार आहे. ग्रामीण विकासातील तरतुदींमध्ये ४६ टक्क्यांची वाढ करण्यात आली असून, पूर्व भारतातील हरितक्रांतीसाठी १ हजार कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे.

शेती उत्पन्नाचा वार्षिक दर वाढविण्यासाठी अर्थसंकल्पात तरतूद करण्यात आली आहे. सर्व शेतमालाच्या आधारभूत किमती वाढविण्यावर भर देण्यात आला आहे. शेतीसाठी पतपुरवठ्याचे उद्दिष्ट ७ लाख कोटी रुपये करण्यात आले आहे. ज्या राज्यात हरितक्रांती कुठीत झाली आहे, त्या राज्यात घेतल्या जाणाऱ्या पीक रचनेत विविधीकरण आणण्यासाठी क्रॉप डायव्हर्सिफिकेशन योजनेत रु. ५०० कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे. लहान सीमांत शेतकऱ्यांच्या उत्पादन वाढीसाठी रु.५०० कोटींची तरतूद, सधन पानलोट विकास कार्यक्रमासाठी रु. ५ हजार कोटींची तरतूद आणि नवीन पिकांच्या वाण संशोधनासाठी रु. २०० कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे. पीक संरक्षण आणि संशोधनासाठी रायपूर येथे इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ बायोटेक्नॉलॉजी ही संस्था स्थापन करण्यात आली आहे. नारळाच्या उत्पादन वाढीवर विशेष लक्ष केंद्रित करण्यात येणार आहे.

नाबार्डच्या गावपातळीवरील विकास निधीसाठी रु. २० हजार कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे. यातून पायाभूत सुविधांचा विकास करण्यात येणार असून, रस्ते विकास आणि गोदाम बांधणीचा यामध्ये समावेश आहे. पायाभूत सेवांच्या विकास क्षेत्रातील गुंतवणुकीसाठी करमुक्त कर्जरोखे योजनेमध्ये परकीय बँकांना समाविष्ट केले जाणार आहे; तर शेतीक्षेत्राशी संबंधित सेवांना, सेवा करातून मुक्त करण्यात आले आहे. सन २०१३–१४ च्या केंद्रीय अर्थसंकल्पात शेती धोरणाचे महत्त्व व्यक्त झाले आहे. 'महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी योजना' म्हणजेच 'मनरेगा' राबवित असलेल्या ग्रामविकास विभागासाठीच्या तरतुदीत ४६ टक्क्यांची वाढ करण्यात आली आहे. त्यामुळे ग्रामीण

विकासाला चालना मिळून ग्रामीण भारताचा चेहरामोहरा बदलून जाणार आहे. केंद्रीय अर्थसंकल्पात मनरेगा राबवित असलेल्या ग्रामविकास विभागासाठी निर्धारित करण्यात आलेली रक्कम ८० हजार १९४ कोटी इतकी आहे. यापैकी मनरेगासाठी ३३ हजार कोटी, पंतप्रधान ग्रामसडक योजनेसाठी २१ हजार ७०० कोटी आणि इंदिरा आवास योजनेसाठी १५ हजार १८४ कोटी रुपये अशी तरतूद करण्यात आली आहे. आगामी आर्थिक वर्षात महाराष्ट्रासह, आंध्र प्रदेश, हरियाना, कर्नाटक, पंजाब आणि राजस्थान या राज्यांत मनरेगाचा दुसरा टप्पा राबविण्यात येणार आहे. कृषी आणि ग्रामीण विकासास चालना देणारा हा अर्थसंकल्प आहे.

शिक्षणासाठी भरीव तरतूद :– शिक्षण हा विकासाचा पाया आहे. एकविसाव्या शतकातील आव्हानांना सामोरे जायचे असेल, तर शिक्षणाला पर्याय नाही. केंद्रीय अर्थसंकल्पात अर्थमंत्र्यांनी शिक्षणासाठी ६५ हजार ८६७ कोटी रुपयांची भरीव तरतूद केली आहे. गेल्या वर्षीच्या तुलनेत, हे प्रमाण १७ टक्क्यांनी अधिक आहे. शिक्षण सर्वदूर पोहोचवण्यासाठी सरकारने 'सर्व शिक्षा अभियान' हाती घेतले आहे. या अभियानासाठी अर्थसंकल्पात २७,२५८ कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे. त्याचप्रमाणे राष्ट्रीय माध्यमिक शिक्षा अभियानासाठी २५.६ टक्क्यांची वाढ प्रस्तावित करण्यात आली असून, अनुसूचित जाती-जमाती, इतर मागासवर्गीय, अल्पसंख्याक आणि मुलींसाठी शिष्यवृत्तीकरिता वेगवेगळी मंत्रालये आणि खात्यांना ५ हजार २८४ कोटी रुपये देण्याचे प्रस्तावित करण्यात आले आहे. लोकप्रिय 'मिड–डे मील' योजनेसाठी १३ हजार २१५ कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे. नालंदा विद्यापीठ, अलिगड मुस्लीम विद्यापीठ, बनारस हिंदू विद्यापीठ, टाटा सामाजिक विद्यान संस्था, इंडियन नॅशनल ट्रस्ट फॉर आर्ट ॲण्ड कल्चरल हेरिटेज या चार संस्थांमध्ये 'इन्स्टिट्यूट ऑफ एक्सलन्स'ची स्थापना करण्यात येणार आहे. त्यासाठी यंदाच्या बजेटमध्ये प्रत्येकी १०० कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे.

आरोग्यासाठी सकारात्मक दृष्टिकोन :– देशासाठी, सार्वजनिक आरोग्य ही अत्यंत महत्त्वाची बाब आहे. यंदाच्या अर्थसंकल्पात आरोग्यातील तरतुदीमध्ये २४ टक्क्यांची वाढ करण्यात आली आहे. केंद्रीय अर्थसंकल्पात आरोग्य क्षेत्रासाठी एकूण ३७ हजार कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. पैकी राष्ट्रीय आरोग्य अभियानासाठी २१ हजार २३९ कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे.

केंद्रीय अर्थसंकल्पात महिला आणि बालकल्याण विभागासाठी ४१ हजार कोटी, देशात आठ प्रमुख प्रादेशिक वृद्ध आरोग्य 'जेरिॲटीक्स' केंद्र उभारणीसाठी १५० कोटी आणि अपंगांसाठी ११० कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे. आयुर्वेद आणि युनानीला प्रोत्साहन देण्यासाठी आयुषकडे १६९ कोटींची सरकारने केलेली तरतूद स्वागतार्हच आहे. वैद्यकीय शिक्षणासाठी ४ हजार ७२७ कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. तसेच रिक्षा, टॅक्सी ड्रायव्हर आणि भंगारवाल्यांसाठी राष्ट्रीय स्वास्थ्य विमा योजना जाहीर करण्यात आली आहे. मोलकरीण आणि बचतगटांना समूह विम्याचा लाभ देण्यात येणार आहे. केंद्रीय अर्थसंकल्पात आरोग्य क्षेत्रात केलेल्या सकारात्मक तरतुदींचे वैद्यकीय क्षेत्राने स्वागत केले आहे.

महिला सुरक्षा आणि बालकल्याणाला प्राधान्य :– केंद्रीय अर्थसंकल्पात, महिला विकास आणि कल्याणासाठी २ हजार कोटींची अतिरिक्त व्यवस्था करण्यात आली आहे. महिलांसाठी 'निर्भया' नावाचा निधी उभारण्याची घोषणा करण्यात आली आहे. त्यासाठी १ हजार कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे. तर महिला आणि बालकल्याण मंत्रालयासाठी ४१ हजार कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे. महिलांच्या वाढत्या समस्या लक्षात घेता या अर्थसंकल्पात याविषयी सकारात्मक दृष्टिकोन अपेक्षितच होता. केंद्रीय अर्थसंकल्पात पहिल्यांदाच राष्ट्रीयकृत महिला बँकेची घोषणा करण्यात आली आहे. यासाठी १ हजार कोटींच्या प्रारंभी भांडवलाची तरतूद देखील करण्यात आली आहे. अशा प्रकारची ही देशातील पहिलीच बँक असणार असून, येत्या ऑक्टोबर पासून ती सुरु होईल, असे केन्द्रीय अर्थमंत्र्यांनी नमूद केले आहे. महिलांची आत्मनिर्भरता आणि विकासासाठी हे महत्वपूर्ण पाऊल ठरणार आहे.

अर्थसंकल्पात बालकांसाठी काम करणाऱ्या संस्थांना

दिल्या जाणाऱ्या फंडामध्ये शंभर टक्के सवलत जाहीर झाली आहे. हा चांगला आणि स्वागतार्ह निर्णय म्हणावा लागेल. महिलांना परदेशातून दागिने आणताना, १ लाखांपर्यंत सोने आणण्यावर ड्युटी आकारली जाणार नाही. यंदाच्या अर्थसंकल्पात एकात्मिक बालविकास योनेसाठी १७ हजार ७०० कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. गेल्या वर्षीच्या तुलनेत ही तरतूद ११.७ टक्क्यांनी वाढवण्यात आली आहे. कुपोषणाच्या प्रश्नावर लढण्यासाठी गेल्या अर्थसंकल्पामध्ये सर्वसमावेशक कार्यक्रमाची आखणी करण्यात आली होती. त्याची अंमलबजावणी यंदाही होणार आहे. देशभरातील १०० जिल्ह्यांची निवड याकरिता करण्यात आली असून, त्यासाठी ३०० कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे.

संरक्षण सिद्धतेसाठी मोठी तरतूद :– केंद्रीय अर्थसंकल्पात, देशाच्या संरक्षणासाठी २ लाख ३ हजार ६७२ कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. गेल्या वर्षीपेक्षा हे प्रमाण १४ टक्क्यांनी अधिक आहे. राष्ट्रीय सुरक्षेसाठी गरज पडल्यास अतिरिक्त निधीची तरतूद करण्यात आली आहे. संरक्षण खात्याकडून सैन्य दलाच्या आधुनिकीकरणाचे काम सध्या मोठ्या प्रमाणावर सुरू आहे. भारत–चीन सीमेनजीक पायाभूत सुविधा उभारण्याचे काम वेगाने सुरू आहे. यंदा १२६ बहुउद्देशीय विमाने, २२ अपाची हेलिकॉप्टर, आणि १५ मोठी हेलिकॉप्टर खरेदी केली जाणार आहेत. बिकट आर्थिक परिस्थिती असतानादेखील केंद्रीय अर्थसंकल्पात संरक्षणातील तरतुदीबाबत तडजोड केली नसल्याने, केंद्रीय संरक्षण मंत्री ए. के. ॲन्टोनी यांनी समाधान व्यक्त केले आहे.

केंद्रीय गृह मंत्रालयासाठी यंदा ५९ हजार २४१ कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली असून, ती गेल्या वर्षीपेक्षा आठ टक्क्यांनी अधिक आहे. केंद्रीय सशस्त्र दलांसाठी निवारा, निवासस्थाने यासाठी, तर दहशतवाद विरोधी सेंटरसाठी विशेष निधीची तरतूद करण्यात आली आहे.

उद्योगांना चालना :– सूक्ष्म, लघू आणि मध्यम उद्योगांना प्रोत्साहन देण्यासाठी केंद्रीय अर्थसंकल्पात करमुक्तीचे लाभ तीन वर्षांपर्यंत तसेच पुढे सुरू ठेवण्याची घोषणा करण्यात आली आहे. उद्योगांच्या वाढीसाठी आवश्यक प्रोत्साहन सवलती तीन वर्षांपर्यंत कायम ठेवल्या जाणार आहेत. त्याचप्रमाणे सूक्ष्म, लघू आणि मध्यम उद्योग मंत्रालयातर्फे करमुक्तीची सवलत, मार्केट विकास साहाय्य योजना आणि डिझाईन क्लिनिक्स योजना या सुरूच ठेवल्या जाणार आहेत.

वस्त्रोद्योगातील महत्त्वाचा घटक असणाऱ्या यंत्रमाग आणि हातमागाच्या आधुनिकीकरणासाठी केंद्रीय अर्थसंकल्पात २४०० कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात आली आहे. त्याचप्रमाणे कच्च्या रेशमावरील आयात शुल्क १० टक्क्यांनी वाढवण्यात आले असून, या क्षेत्रातील व्याजदर सवलत कायम राहणार आहे. त्यासाठी ९६ कोटींची तरतूद करण्यात आली आहे. देशात कपडे निर्मितीची ५ संकुले उभी करण्याचा महत्त्वाकांक्षी प्रकल्प साकारला जाणार आहे.

पायाभूत सुविधा आणि विकासावर भर :– केंद्रीय अर्थसंकल्पात पर्यटन मंत्रालयाला १ हजार २९७ कोटी रुपये देण्यात आले असून, पर्यटनासाठी सुविधा आणि ग्रामीण पर्यटन प्रकल्पांना चालना देण्यात येणार आहे. सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्थेला बळ देण्यासाठी 'जेएनएनयूआरएम' योजनेसाठी १४ हजार ८७३ कोटींची तरतूद करण्यात आली असून, हा निधी गेल्या वर्षीपेक्षा दुपटीने वाढवण्यात आला आहे. यामुळे महानगरपालिका आणि राज्य परिवहन मंडळांना बस खरेदी करण्यासाठी मोठा निधी उपलब्ध होणार आहे. त्यातून येत्या आर्थिक वर्षात १० हजार नवीन बस खरेदी केल्या जाणार आहेत. याचा फायदा डोंगराळ भागातील राज्यांना होणार असल्याचे केंद्रीय अर्थमंत्री पी. चिदम्बरम यांनी आपल्या अर्थसंकल्पीय भाषणात सांगितले आहे. टपाल कार्यालयांच्या आधुनिकीकरणासाठी केंद्र सरकारने ५३२ कोटी रुपयांची तरतूद केली आहे. यातून टपाल कार्यालये, माहिती व तंत्रज्ञानयुक्त करण्यावर भर दिला जाणार आहे. खाजगी एफएम रेडीओ सेवेचा विस्तार करण्याचे सूतोवाच केंद्रीय अर्थसंकल्पात करण्यात आले असून, या अंतर्गत येत्या आर्थिक वर्षात देशातील २९४ शहरांत, खाजगी रेडीओ सेवा वृद्धिंगत केली जाणार आहे.

केंद्रीय अर्थसंकल्पात पगारदारांसाठी २ लाख ५० हजार रुपये उत्पन्नासाठी २ हजारांची करसवलत, तर ५ लाख उत्पन्नासाठी ५ हजारांची करसवलत देण्यात आली आहे. ●

खऱ्या अर्थाने आम आदमीचा अर्थसंकल्प

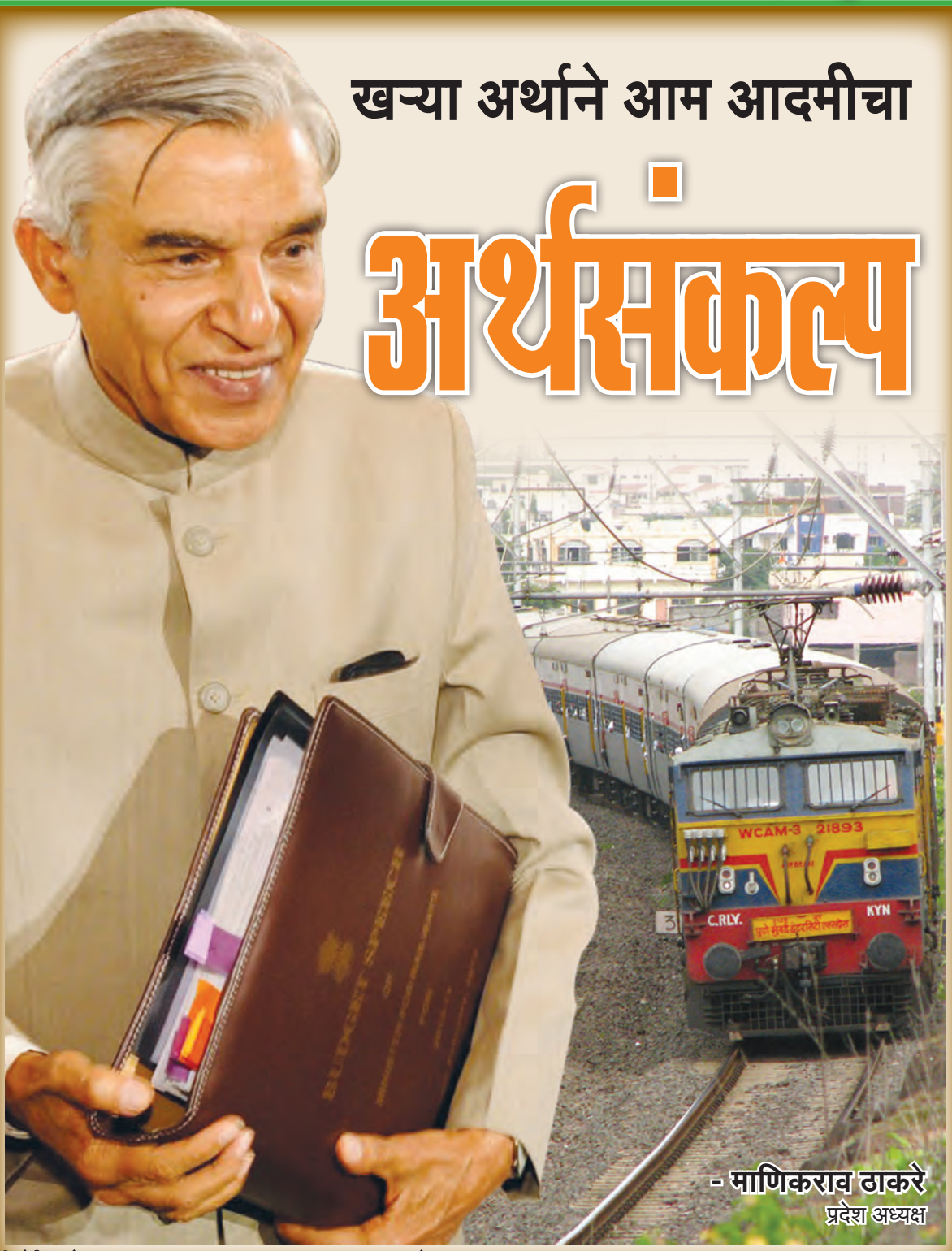

- माणिकराव ठाकरे
प्रदेश अध्यक्ष

शिदोरी यापुढे http://www.myct.in/mpcc.aspx/shidori संकेतस्थळावर उपलब्ध

केंद्रीय रेल्वेमंत्री श्री. पवन कुमारजी बन्सल यांनी यंदा खऱ्या अर्थाने आम आदमीचा अर्थसंकल्प मांडला आहे. डिझेल दरवाढीच्या पार्श्वभूमीवर रेल्वे प्रवासी भाड्यात सरसकट वाढ होईल, अशी शक्यता वर्तवली जात होती. परंतु, सन्माननीय रेल्वेमंत्र्यांनी सामान्य प्रवाशांना दिलासा देत त्यांच्यावर दरवाढ लादलेली नाही. उलटपक्षी प्रवाशांच्या सुविधा आणि सुरक्षेला त्यांनी प्राधान्य दिले आहे.

मुंबई शहरासाठी ७२ अतिरिक्त उपनगरीय सेवा, नागपूरला रेल्वे इलेक्ट्रॉनिक टेक्नॉलॉजीचे बहुविभागीय प्रशिक्षण केंद्र, भुसावळ मार्गे मुंबई - हजरत निझामुद्दीन एक्स्प्रेस, मुंबई - सोलापूर एक्स्प्रेस, रत्नागिरी - मडगांव पॅसेंजर, मुंबईसाठी वातानुकूलित लोकल सेवा आदी घोषणा निश्चितपणे महाराष्ट्रातील प्रवाशांसाठी आनंददायी आहेत.

महिला प्रवाशांच्या सुरक्षेसाठी आरपीएफच्या चार कंपन्या तैनात करणे आणि आरपीएफमध्ये महिलांना १० टक्के आरक्षण देण्याचा अतिशय चांगला निर्णय रेल्वेमंत्र्यांनी घेतला आहे. इंटरनेट व मोबाईलच्या माध्यमातून तिकिटे काढण्याची यंत्रणा अधिक प्रभावी करण्याचा निर्णयदेखील स्वागतार्ह आहे. सन्माननीय रेल्वेमंत्री श्री. पवन कुमारजी बन्सल यांनी अत्यंत चांगला व संतुलित अर्थसंकल्प मांडला आहे. देशातील सर्व विभागांना, घटकांना न्याय देण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला असून, भविष्यात त्यामध्ये आणखी सुधारणा केल्या जातील, याची मला खात्री आहे. महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटीच्या वतीने मी या अर्थसंकल्पाचे मन:पूर्वक स्वागत करतो.

नवी दिल्ली केंद्रीय रेल्वेमंत्री पवन कुमार बन्सल यांनी लोकसभेत गदारोळाच्या वातावरणात रेल्वे अर्थसंकल्प सादर केला. संयुक्त पुरोगामी आघाडी (यूपीए) सरकारच्या काळातील हा शेवटचा अर्थसंकल्प आहे. काँग्रेसच्या मंत्र्याने तब्बल १७ वर्षांनंतर रेल्वे अर्थसंकल्प सादर केला.

रेल्वे अर्थसंकल्प दृष्टिक्षेपात

केंद्रीय रेल्वेमंत्री पवन कुमार बन्सल यांनी लोकसभेत सादर केलेला रेल्वे अर्थसंकल्प हा संयुक्त पुरोगामी आघाडी (यूपीए) सरकारच्या काळातील शेवटचा अर्थसंकल्प आहे. काँग्रेसच्या मंत्र्यानं तब्बल १७ वर्षांनंतर रेल्वे अर्थसंकल्प सादर केला.

★ रेल्वे अर्थसंकल्प २०१३-१४ संसदेत सादर.
★ रेल्वेला अंदाजे २४ हजार कोटींचा तोटा.
★ ११व्या योजनेनुसार रेल्वेमार्गांचे दुपदरीकरण झाले नाही.
★ रेल्वे अपघातांची संख्या कमी करायची आहे.
★ रेल्वे प्रवाशांना सुविधा देण्यासाठी पैशांची गरज.
★ भारतीय रेल्वेसमोर अनेक आव्हाने
★ रेल्वे सुरक्षा यंत्रणांची अंमलबजावणी करणार.
★ आग प्रतिबंधक यंत्रणा सक्षम करणार.
★ महिलांच्या सुरक्षिततेसाठी आठ महिला बटालियन स्थापणार.
★ सुरक्षिततेच्या दृष्टिकोनातून अनेक उपाययोजना.
★ रेल्वेने संपूर्ण देशाला जोडणार.
★ रेल्वे फाटकांवरील अपघात चिंताजनक.
★ १०,७९७ रेल्वे क्रॉसिंग बंद करणार.
★ सुरक्षेसाठी वेगळा हेल्पलाईन क्रमांक सुरू करणार.
★ निवडक रेल्वे गाड्यांमध्ये मोफत वाय-फाय सुविधा.
★ अपंगांसाठी रेल्वे विशेष सुविधा पुरविणार.
★ महिलांच्या सुरक्षेवर रेल्वेचा विशेष भर.
★ प्रवाशांच्या सोयीसुविधांकडे प्राधान्याने लक्ष देणार.
★ ४०० स्टेशनवर लिफ्ट सुविधा सुरू करणार.
★ प्रवाशांसाठी गाड्यांमध्ये उद्घोषण यंत्रणा आणि डिसप्ले बोर्ड.
★ मोबाईलवर ई-तिकीट सुविधा.
★ इंटरनेट तिकीट बुकिंग अधिक सुलभ करणार.
★ तिकीट बुकिंगसाठी आधार कार्ड ग्राह्य.
★ तिकिटांसाठी आता नवीन एसएमएस सुविधा.

★ नागपूरमध्ये रेल्वेचा नवीन प्रकल्प होणार.
★ एका मिनिटात ७२०० तिकिटे बुक करण्याची सुविधा.
★ अपंगांसाठी बॅटरीवर चालणारी व्हील चेअर पुरवणार.
★ रेल्वेचे सहा मिनरल वॉटर प्रकल्प.
★ नागपूरमध्ये नवीन बॉटलिंग प्लांट.
★ इंटरनेट बुकिंग कालावधी दिवसाला २३ तास.
★ रेल्वेतील जेवणाविषयी तक्रारीबाबत टोल फ्री क्रमांक - १८००१११३२१.
★ शैक्षणिक सहलीसाठी आजादी एक्स्प्रेस.
★ इंटरनेट बुकिंग फक्त एक तास बंद.
★ मणिपूर व अरुणाचल प्रदेशातही रेल्वेचे जाळे.
★ नवीन अत्याधुनिक कोच निर्मिती करणार.
★ एक अब्ज टन मालवाहतुकीचे लक्ष.
★ मुंबई एलिवेटेड रेल्वेचा प्रस्ताव.
★ विजयवाडा, नागपूर, ललितपूर, बिलासपूर, जयपूर व अहमदाबाद येथे नवीन रेल्वे प्रकल्प.
★ रेल्वे किचन आयएसओ दर्जाप्राप्त करणार.
★ रेल्वे डब्यात फायर अलार्मची सुविधा.
★ वैष्णोदेवीला जाणाऱ्या भविकांसाठी रेल्वे - बस एकच तिकीट.
★ दिल्ली, नवी दिल्ली, निझामुद्दीन स्थानकांसाठी १०० कोटी.
★ हरियाणामध्ये सोनपतमध्ये कोचनिर्मिती करखाना.
★ आरपीएफ भरतीसाठी महिलांना १० टक्के आरक्षण.
★ शैक्षणिक सहलींसाठी आजादी एक्स्प्रेस या स्वस्त गाड्यांची सुविधा.
★ अपंग, ज्येष्ठ नागरिकांसाठी खास सुविधा.
★ इंधन बचतीसाठी विशेष योजना विचाराधीन.
★ रेल्वेत ४७ हजार नवी भरती.
★ रेल्वेत प्लॅस्टिक वापरावर नियंत्रण आणणार.
★ नागपूरमध्ये रेल्वेचे विशेष प्रशिक्षण केंद्र.
★ रायबरेलीमध्ये रूळ बनविण्याचा कारखाना.
★ रेल्वेत १.२ लाख रिक्त पदे भरणार.
★ स्वातंत्र्य लढ्यातील स्थळांना जोडण्यासाठी नवी आझादी एक्स्प्रेस.
★ दिल्लीतील तीन स्टेशनांसाठी १० कोटींची तरतूद.
★ अर्थसंकल्पादरम्यान रेल्वेमंत्र्यांची शेरोशायरी.
★ रेल्वे एनर्जी मॅनेजमेंट कंपनी स्थापणार.
★ रेल्वे करणार नऊ हजार कोटींची गुंतवणूक.
★ रेल्वे केटरिंगमध्ये प्लॅस्टिक वापरावर बंदी आणणार.
★ अर्थ खात्याकडून ३ हजार कोटींचे कर्ज घेणार.
★ मंदीमुळे मालवाहतुकीचे लक्ष्य पूर्ण करू शकलो नाही.
★ स्वातंत्र्यसैनिकांना तीन वर्षांतून एकदा रेल्वे पासचे नूतनीकरण करता येणार.
★ आरक्षित तिकिटांसाठी ओळखपत्र आवश्यक.
★ रेल्वे डब्यांमध्ये व्हीलचेअर जाण्याची सुविधा सुरू करणार.
★ रेल्वे प्रकल्पात मनरेगाचा सहभाग.
★ प्रवासी संख्येत ५.२ टक्क्यांनी वाढ.
★ भाडेवाढीचा उद्देश नफा कमावणे नाही.
★ स्टेशनवर सरकते जिणे सुरू करणार.
★ सध्या कोणतीही थेट भाडेवाढ नाही.
★ प्रवासी भाडेवाढ नाही, पण अधिभार वाढला.
★ सुपरफास्ट आणि तत्काळ तिकीट महागणार.
★ तिकीट रद्द करणे आता महागले.
★ मुंबईतील लोकलला वातानुकूलित डबा प्रस्तावित.
★ २०१४ मध्ये ५०० कि.मी.चा लोहमार्ग उभारणार.
★ २०१४ मध्ये ७५० कि.मी.चा लोहमार्ग दुपदरीकरण करणार.
★ देशात ६७ एक्स्प्रेस व २६ पॅसेंजर नवीन गाड्या सुरू करणार.
★ रेल्वेचे स्वतंत्र भाडं नियंत्रित.
★ इंधन दरवाढीमुळे मालवाहतुकीची दरवाढ.
★ पंढरपूर-विजापूर व्हाया मंगळवेढा नवी गाडी.
★ कल्याण-कर्जत दरम्यान तिसरा लोहमार्ग.
★ परभणी-मनमाड नवीन गाडी.
★ धार्मिक स्थळांसाठी नवीन गाड्या सुरू करणार.

●

केंद्र तसेच राज्य सरकारच्या कामांचा, प्रचार आणि प्रसार करून

लोकसभा आणि विधानसभा निवडणुकांसाठी तयार रहा!

रवींद्र नाट्य मंदिर येथे संपन्न झालेल्या ब्लॉक अध्यक्ष, ब्लॉक निरीक्षकांच्या बैठकीत मा. प्रदेश अध्यक्ष माणिकराव ठाकरे मार्गदर्शन करताना...

– माणिकराव ठाकरे,
प्रदेशाध्यक्ष, म.प्र.काँ. कमिटी

मित्रहो,

स्वातंत्र्यानंतर देशात केवळ काँग्रेसनेच विकास केला. परंतु, विकासाचे राजकारण कधीही केले नाही. जनतेच्या दारात जाऊन केलेले काम सांगितले नाही. याचाच गैरफायदा घेत विरोधकांनी सध्या पक्षाला बदनाम करण्याचे षड्यंत्र रचले आहे. विरोधकांचा हा राजकीय डाव उधळून लावण्यासाठी कार्यकर्त्यांनी प्रत्येक गावागावात जाऊन केंद्र आणि राज्य सरकारने केलेल्या कामांचा प्रचार आणि प्रसार केला पाहिजे. येत्या लोकसभा आणि विधानसभा निवडणुकांना सामोरे जाण्यासाठी आपण तयार राहिले पाहिजे.

नुकतेच जयपूर येथे अखिल भारतीय काँग्रेस कमिटीचे अधिवेशन संपन्न झाले. येत्या निवडणुकांना सामोरे जाण्यासाठी करावयाच्या पूर्वतयारीचा आढावा, जयपूर अधिवेशनात घेण्यात आला. मिशन २०१४, निवडणुकांना सामोरे जाण्यासाठी अखिल भारतीय काँग्रेस

कमिटीने, जयपूर अधिवेशनात ठोस असा कार्यक्रम आखून दिला आहे. हा कार्यक्रम पक्षाच्या सर्व स्तरांवर पोहोचविणे गरजेचे आहे. महाराष्ट्रात हा कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी, आपण आज या ठिकाणी, जिल्हाध्यक्ष, ब्लॉक अध्यक्ष आणि ब्लॉक समन्वयकांची बैठक बोलावली आहे. जयपूर अधिवेशनातील कार्यक्रमांच्या पार्श्वभूमीवर, निवडणुकांच्या दृष्टिकोनातून, महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटीनेदेखील काही कार्यक्रम आखले आहेत.

गांधी भवन कार्यालयातील जनता दरबार, व्हिडीओ कॉन्फरन्सिंगद्वारे जिल्हा आणि तालुका अध्यक्षांशी थेट संवाद, या उपक्रमांबरोबरच, गाव विकास समित्या आणि ग्राम कमिट्यांद्वारे तळागाळातील जनतेपर्यंत पोहोचण्याचा आपला प्रयत्न सुरू आहे. याच संवादातून पक्षांतर्गत आणि जनतेच्या अडीअडचणी समजून घेण्याबरोबर, देश आणि राज्य स्तरावरील काँग्रेस पक्षाचे कार्यक्रम तळागाळातील जनतेपर्यंत पोहोचवण्याचा आपण प्रामाणिक प्रयत्न करीत आहोत. सध्या राज्याच्या बहुतांश भागात, दुष्काळाच्या झळा बसत आहेत. काही ठिकाणी टंचाईची परिस्थिती आहे. दुष्काळावर मात करण्यासाठी आपण विविध उपाययोजना केल्या आहेत. पिण्याचे पाणी, चारा छावण्या यासारख्या कामांना प्राधान्य दिले जात आहे. पिण्याचे पाणी, चारा छावण्या सुरू करण्यासाठी जिल्हाध्यक्ष आणि तालुका अध्यक्षांची तयारी असेल, अशा ठिकाणी दुष्काळग्रस्त भागात मदत करण्यासाठी जिल्हाधिकाऱ्यांना सांगितले जाईल. सध्या राज्यातील दुष्काळावर मात करण्यासाठी अनेक उपाययोजना हाती घेण्यात आल्या आहेत. या योजना लोकांपर्यंत कशा प्रकारे पोहोचतील, त्यातून लोकांना दिलासा मिळून काँगेस पक्षावरील विश्वास कसा वृद्धिंगत होईल, याकडे आपण लक्ष दिले पाहिजे. आधार कार्ड, डायरेक्ट ट्रान्सफर स्किम हे सध्याचे परवलीचे शब्द आहेत. भ्रष्टाचार निर्मूलनातील हे एक महत्त्वाचे पाऊल आहे. लाभार्थ्यांना त्यांची सबसिडीची रक्कम तसेच मनरेगा मजुरांना त्यांचे मजुरीचे वेतन, थेट त्यांच्या बँक खात्यात जमा करून दिले जाणार आहे. यातून वेळेची बचत होणार आहे. केंद्र सरकारची ही महत्त्वाकांक्षी योजना आपल्या राज्यात, आपल्या

विभागात प्रभावीपणे राबविण्यासाठी आपण प्रयत्न केले पाहिजेत. त्याबाबत जनजागृती केली पाहिजे. सरकार राबवित असलेल्या कल्याणकारी योजनांची माहिती आपण जनतेला करून दिली पाहिजे. काँग्रेस प्रणीत यूपीए सरकार आणि राज्यातील आघाडी सरकार यांच्या कामांबाबत जनतेत जागृती केल्यास, त्याचा लाभ पर्यायाने पक्षाला होणार आहे. आपण करीत असलेल्या कामांचा लाभ अशा प्रकारे आपल्याला घेता आला पाहिजे.

आधार कार्ड योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीबाबत आपण तालुका-तालुक्यात शिबिरे घेतली पाहिजेत. या योजनेचा पैसा लोकांपर्यंत पोहोचला पाहिजे. त्यासाठी आपण प्रयत्न केले पाहिजेत. राजीव गांधी जीवनदायी योजना संपूर्ण महाराष्ट्रात चालू करावी अशी कार्यकर्त्यांची मागणी आहे. आपण विविध ज्वलंत विषयांवर उपाययोजना करण्यासाठी, रूपरेषा ठरविण्यासाठी, आढावा घेण्यासाठी बैठका घेत असतो. अशा बैठकांनंतर पत्रकार परिषद घेतल्यास, पक्षाची ध्येयधोरणे आणि वाटचालीबाबत कार्यकर्ते आणि जनतेला माहिती मिळू शकते. त्याचा मोठा लाभ पक्षावरील विश्वास दृढ करण्यासाठी होतो. म्हणून बैठक झाल्यानंतर, आपण पत्रकार परिषदा घेतल्या पाहिजेत.

महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटीच्या वतीने राज्यस्तरीय वचनपूर्ती अभियान हाती घेण्यात आले आहे. पुढील ५ महिन्यांमध्ये, तालुका, जिल्हा आणि विभागीय स्तरावर हे वचनपूर्ती मेळावे घेतले जाणार आहेत. अमरावती विभागाचा वचनपूर्ती मेळावा २ मार्च रोजी अकोला येथे, तर पुणे तसेच नवी मुंबई येथे वक्ता आणि प्रवक्ता शिबिर आयोजित केले जाणार आहे. महिलांच्या विविध समस्यांवर उपाययोजना सुचविण्यासाठी महिलांची महापरिषद घेतली जाणार आहे. २४ फेब्रुवारी ते १० मार्च – ब्लॉक मेळावे, ३० मार्च ते १४ एप्रिल – गांव आणि वॉर्ड संपर्क अभियान, १ मार्च ते ३० जून – जिल्हा मिळावे, २५ फेब्रुवारी ते ३० जून – विभागीय मेळावे घेण्यात येणार आहेत. याबरोबरच प्रत्येक तालुक्यातून ३ जणांची वक्ता म्हणून निवड केली जाणार असून, प्रत्येक जिल्ह्यातून ५ जणांची प्रवक्ता म्हणून निवड केली जाणार आहे. पक्ष संघटना मजबूत करण्यासाठी, प्रत्येकाने आपले काम मनापासून केले पाहिजे. पक्ष कार्यात स्वत:ला झोकून दिले पाहिजे. कामे करायची नसल्यास नुसत्या जागा अडवण्यात अर्थ नाही. गेल्या कालखंडात अत्यंत विपरीत परिस्थितीत पक्षाने विविध उपाययोजना आणि आर्थिक सुधारणांच्या माध्यमातून देशाला आर्थिक मंदीतून तारले आहे. आपले काम हेच आपले खरे भांडवल आहे. आपण कामे केलीच आहेत, मग ती जनतेपर्यंत नेण्यास विलंब आणि हयगय का ? पक्षाला बदनाम करण्याचे विरोधकांचे मनसुबे आपण उधळून लावले पाहिजेत. लोकसभा आणि विधानसभा निवडणुकांसाठी आपण तयार राहिले पाहिजे. काय चुकते त्याचे आत्मपरीक्षण करा. नव्या जोमाने कामाला लागा. मनापासून अंग झटकून काम केल्यास, यश निश्चित मिळेल असा मला विश्वास वाटतो. ●

आपल्याला लोकांच्या जीवनातील दैन्य व दारिद्र्य नाहीसे करायचे आहे. त्यासाठी आपण विकासाचा कार्यक्रम हाती घेतला आहे. पण, विकासाच्या कार्यक्रमात आपण गुंतलो असताना आपले राजकीय विचारांचे ज्ञान ताजे ठेवले पाहिजे. आपण कशासाठी व कोणासाठी विकासयोजना राबवीत आहोत याचे भान दिलदिमागामध्ये असले पाहिजे. कार्यकर्त्यांचा राजकीय विचार पक्का पाहिजे. विद्यमान परिस्थितीचे सम्यक ज्ञान व जळते प्रश्न त्याला माहीत असले पाहिजेत आणि आपल्या वाचनातून व परिस्थितीच्या निरीक्षणातून त्याला त्या प्रश्नांची उत्तरे मिळाली पाहिजेत.

- यशवंतराव चव्हाण

सरकारच्या कामांची माहिती जनतेपर्यंत नेण्यासाठी विज्ञानाचा उपयोग करा!

– पृथ्वीराज चव्हाण,
मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य

रवींद्र नाट्य मंदिर येथे संपन्न झालेल्या ब्लॉक अध्यक्ष, ब्लॉक निरीक्षकांच्या बैठकीत मा. मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण मार्गदर्शन करताना...

काँग्रेस हाच देशाचे नेतृत्व करणारा पक्ष आहे. भ्रष्टाचार निर्मूलनासाठी माहितीचा अधिकार, जनतेच्या आरोग्यासाठी राजीव गांधी जीवनदायी आरोग्य योजना, आदिवासी जमिनींसाठी वन हक्क कायदा, शिक्षणाचा अधिकार, योजनांचा पैसा डायरेक्ट लाभार्थींच्या हातात देण्यासाठी डायरेक्ट मनी ट्रान्सफर स्किम आणि नवीन औद्योगिक धोरण यांसारख्या अनेक योजना सरकारने अंमलात आणल्या आहेत. आपण कामे करीत आहोत, परंतु त्यांची माहितीदेखील जनतेपर्यंत पोहोचणे तेवढेच गरजेचे असते. काँग्रेस प्रणीत आघाडी सरकारने केलेली कामे तसेच मागील निवडणुकांमध्ये दिलेल्या आश्वासनांची वचनपूर्ती, यांची माहिती जनतेला सांगणे गरजेचे आहे. सरकारच्या कामांची माहिती जनतेपर्यंत पोहोचवण्यासाठी पक्षाध्यक्षा सोनिया गांधी यांनी विज्ञानाचा वापर करण्याचे संकेत दिले आहेत. त्यासाठी आपण ई–मेल, फेसबुक आणि इंटरनेटची ओळख करून घेतली पाहिजे. त्यांचा प्रभावी वापर सरकारची कामे जनतेपर्यंत नेण्यासाठी केला पाहिजे.

महाराष्ट्र शासन सध्या विविध अडचणींमधून

मार्गक्रमण करीत आहे. दुष्काळी परिस्थितीचा आपल्याला सामना करावा लागत आहे. पिण्याचे पाणी तसेच चारा टंचाई याबाबतची परिस्थिती, सरकार मोठ्या गांभीर्याने हाताळत आहे. वेळोवेळी आढावा बैठका आणि थेट संपर्क, यांच्या माध्यमातून परिस्थिती हाताळली जात आहे. दुष्काळी परिस्थितीवर मात करण्यासाठी मदत निधी मिळवण्यासाठी आम्ही प्रयत्न केले आहेत. त्यात यशदेखील मिळाले आहे. जलसिंचन योजनांद्वारे तसेच टँकरद्वारे, तलावातील पाणी पिण्यासाठी उपलब्ध करून दिले जात आहे. या संदर्भात कोणत्याही अडचणी आल्या तरी, आम्हाला कळवा. वेळ पडली तर कायद्यात बदल करू. बी.एल.ओ., बी.एल.ए. ही कल्पना चांगली असून, या माध्यमातून निवडणूक आयोगाला, पक्षाचा कार्यकर्ता मदत करणार आहे. मच्छीमारांना अनुदानित दराने डिझेल मिळवून देण्यासाठी सरकारने यशस्वी प्रयत्न केले. मच्छीमारांसाठी अत्यंत जिव्हाळ्याच्या असलेल्या या प्रश्नांबाबत, काँग्रेस उपाध्यक्ष राहुल गांधी यांनी विशेष पुढाकार घेतला. आज हे प्रयत्न सफल झाले आहेत. इन्फ्रास्ट्रक्चरची कामे पूर्ण करण्यावर सरकारने लक्ष केंद्रित केले आहे. महापुरुषांची कार्ये ही पुरोगामी महाराष्ट्राची ओळख आहे. त्यांची स्मारके उभी करून, इतिहास जपण्याचा प्रयत्न सरकारने केला आहे.

कोणत्याही देशाची अथवा राज्याची प्रगती, ही त्याच्या औद्योगिक विकासावर अवलंबून असते. महाराष्ट्र हे देशातील एक प्रगत राज्य म्हणून ओळखले जाते. नवीन औद्योगिक धोरणांच्या माध्यमातून मागास भागात गुंतवणुकीचा ओघ वाढवून जास्तीतजास्त रोजगाराच्या संधी निर्माण करून राज्याचा समतोल विकास करण्यासाठी राज्य सरकार प्रयत्नशील आहे. नवीन औद्योगिक धोरणाच्या माध्यमातून राज्यात ५ लाख कोटी रुपयांची गुंतवणूक अपेक्षित असून, २० लाख लोकांना रोजगार मिळणार आहे.

काँग्रेस पक्षाची ध्येयधोरणे आणि भविष्यातील वाटचालीचा आढावा पंचमढी आणि जयपूर अधिवेशनातून घेण्यात आला. त्यावर विचारमंथन झाले. जयपूर अधिवेशनात आगामी निवडणुकांच्या दृष्टीने कार्यक्रम ठरवण्यात आला. निवडणुकांना सामोरे जाण्यासाठी, आता आपल्याला राज्यात उत्साही वातावरण निर्माण करायचे आहे. पक्षाचे विविध कार्यक्रम घेऊन जनतेपर्यंत जायचे आहे. विरोधी पक्षाचा जाहीरनामा तयार करताना विशेष अडचणी येत नाहीत. परंतु, सत्तेवर असताना जाहीरनामा तयार करताना अनेक अडचणी येतात. जाहीरनाम्यातील प्रत्येक बाब आपल्याला पूर्ण करायची असते. त्यात आपण यशस्वी झालो आहोत. म्हणूनच वचनपूर्ती मेळावे आपण साजरे करीत आहोत. राज्यात दुष्काळाची परिस्थिती गंभीर आहे. जनतेचे अश्रू पुसण्यासाठी आणि दिलासा देण्यासाठी काँग्रेस पक्ष सत्तेवर असणे आवश्यक आहे. म्हणून लोकसभा आणि विधानसभा निवडणुकांसाठी कार्यकर्त्यांनी जोरदार कामाला लागले पाहिजे. पक्षाचे जास्तीतजास्त खासदार आणि आमदार निवडून आणून आपल्याला पुन्हा सत्ता प्रस्थापित करावयाची आहे. त्यासाठी तंत्रज्ञान आणि विज्ञानाचा वापर, पक्षाच्या प्रचार आणि प्रसारात सर्वांनी करायचा आहे. ●

मला अभिप्रेत असलेला समाजवाद हा केवळ एक आर्थिक सिद्धान्त नाही. तो मूल्यावरही आधारलेला आहे. समाजातील प्रत्येक व्यक्तीच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास हा आपल्या विचाराची व आचाराची आधारशीला असली पाहिजे. पिढ्यान्‌पिढ्या हरिजन आणि गिरीजन यांची अवहेलना होत आहे. त्यांच्यावर अन्याय होत आहेत. सामाजिकदृष्ट्या नि आर्थिकदृष्ट्या त्यांचे शोषण चालू आहे. राष्ट्रीय जीवनाच्या मजधारेपासून त्यांना अलग करण्यात आले आहे. आपल्या राष्ट्रीय जीवनातील हे वैगुण्य आपण किती लवकर नाहीसे करणार आहोत यावरच आपल्याला समाजवादाचा कोणता आशय अभिप्रेत आहे हे ठरणार आहे. जोपर्यंत हे वैगुण्य दूर होत नाही तोपर्यंत सामाजिक उद्दिष्टांची चर्चा करणे निरर्थक आहे. ते काम सोपे नाही. समाजाचे महावस्त्र नव्याने विणावयाचे आहे. त्यासाठी गरज आहे ती समर्पणशीलतेची आणि ध्येयवादी आवेशाची.

- यशवंतराव चव्हाण

स्थानिक डॉक्टर, इंजिनीअर आणि स्वयंसेवी संघटनांच्या संपर्कातून

काँग्रेसला बळकट करा !

– मोहन प्रकाश,
पक्ष प्रभारी, महाराष्ट्र राज्य.

रवींद्र नाट्य मंदिर येथे संपन्न झालेल्या ब्लॉक अध्यक्ष, ब्लॉक निरीक्षकांच्या बैठकीत महाराष्ट्राचे प्रभारी मा. मोहन प्रकाश मार्गदर्शन करताना...

लोकसभा निवडणुकांना सामोरे जाताना, विरोधी पक्षाच्या नेत्यांना पंतप्रधानपदाचे डोहाळे लागले आहेत. भाजपामध्ये नरेंद्र मोदींनी गुडघ्याला बाशिंग बांधले आहे; तर समाजवादी पक्षाची ताकद उत्तर प्रदेशच्या बाहेर नसतानादेखील मुलायम सिंह यादव यांना पंतप्रधान पदाची स्वप्ने पडत आहेत. पंतप्रधान पदासाठी भाजपामधील सहा उमेदवार मुंडावळ्या बांधून तयार आहेत. धार्मिक भावनांच्या आधारावर निवडणुका जिंकता येत नाहीत. त्रिशूळ हातात घेऊन फिरणाऱ्या पक्षाला, येत्या निवडणुकांमध्ये त्यांची जागा जनताच दाखवून देणार आहे. गुजरातच्या तुलनेत महाराष्ट्र अनेक क्षेत्रांत आघाडीवर आहे. गुजरातच्या तथाकथित रोलमॉडेलचे कौतुक करणाऱ्या विरोधकांची कीव करावीशी वाटते. वस्तुस्थिती वेगळी आहे. निवडणुका डोळ्यांसमोर ठेवून रेखाटलेले ते चित्र आहे. गुजरातचे केले जाणारे कौतुक हे एकदम खोटे आणि दिशाभूल करणारे आहे. आज महाराष्ट्र राज्यच देशात प्रथम क्रमांकावर आहे. राज्याची सर्वांगीण प्रगती कौतुकास्पद आहे. हीच वस्तुस्थिती जनतेच्या लक्षात

आणून देण्याचे काम आपल्याला करायचे आहे.

गुजरातने विकास नव्हे, तर विकासाचे मृगजळ उभे केले आहे. साध्या परकीय गुंतवणुकीबाबत बोलायचे झाले, तर महाराष्ट्र पहिल्या आणि गुजरात सातव्या क्रमांकावर आहे. महाराष्ट्र राज्य सर्वच क्षेत्रांत आघाडीवर असूनदेखील राज्याने कधीही त्याचा बडेजाव केला नाही. मात्र, अलीकडच्या काळात विरोधकांकडून चालवला जात असलेला अवास्तव, असत्य आणि दिशाभूल करणारा प्रचार पाहता, आपल्याला गप्प बसून चालणार नाही. काँग्रेस कार्यकर्त्यांनी जनतेत जाऊन वस्तुस्थिती मांडण्याची वेळ आता आली आहे. आपण केलेल्या कामांमुळेच आपण प्रथम क्रमांकावर आहोत, हे आपण अभिमानाने सांगितले पाहिजे. राहुल गांधी हे पक्षाचे तरुण नेते आहेत. राहुलजी उपाध्यक्ष झाल्यापासून प्रत्येक गावात, तालुक्यात आणि जिल्ह्यात युवा चेहऱ्यांना संधी दिली जात आहे. येत्या निवडणुकांमध्ये त्याचे सकारात्मक परिणाम आपल्याला पाहायला मिळणार आहेत. राहुलजींनी पक्षाच्या उपाध्यक्ष पदाची धुरा सांभाळल्यापासून पक्षात नवा जोश निर्माण झाला आहे. राहुलजींच्या नेतृत्वाखाली काँग्रेस पक्ष मोठ्या जोमाने काम करीत आहे. त्यामुळे पुढील निवडणुकांमध्ये पुन्हा एकदा धर्मनिरपेक्ष विचारांचे काँग्रेस सरकार सत्तेवर येणार असून, सत्तेवर येण्याचे विरोधकांचे स्वप्न, केवळ स्वप्नच राहणार आहे.

विरोधकांनी काँग्रेस पक्षासमोर अनेक अडचणींचा डोंगर उभा केला. वेगवेगळ्या मार्गाने सरकारला आणि पक्षाला बदनाम करण्याचा प्रयत्न केला. मात्र, स्वातंत्र्य प्राप्तीपासून पक्षाच्या मागे सतत उभ्या राहणाऱ्या जनतेने त्याला भीक घातली नाही. काँग्रेसमागे जनता जनार्दन कायमच भक्कमपणे उभा राहिला. त्यामुळे काँग्रेसचे कधीही नुकसान झाले नाही. काँग्रेसला वैभवशाली इतिहास होता, आतादेखील आहे आणि पुढेदेखील तो निर्माण करण्याची क्षमता काँग्रेस पक्षात आहे. काँग्रेस पक्षाने समाजातील प्रत्येक वर्गाचा नेहमीच साकल्याने विचार केला आहे. प्रगतीशील वर्गाबरोबरच, अप्रगत, मागासवर्गीय, अल्पसंख्याक आणि दिनदुबळ्या समाजाचा प्रकर्षाने विचार केला. न्याय देताना, काँग्रेस नेहमीच गरिबांच्या झोळीत भरभरून देत असते. काँग्रेसवर विश्वास ठेवणाऱ्या वर्गाचा काँग्रेस पक्ष नेहमीच विचार करीत असतो. काँग्रेसच्या वैभवशाली इतिहासाचा विचार करता, राष्ट्रपिता महात्मा गांधी, स्व. पंडित जवाहरलाल नेहरू, भारतकन्या आदरणीय इंदिरा गांधी आणि स्वर्गीय राजीव गांधी यांचे चित्र नेहमी डोळ्यांसमोर उभे राहते. देशासाठी केलेल्या बलिदान आणि त्यागाची ही मूर्तिमंत उदाहरणे आहेत. राजीवजींनी संगणक क्रांती भारतात आणली तेव्हा संपूर्ण विरोधी पक्ष सरकारवर टीका करीत होता. संगणकामुळे बेरोजगारी वाढेल, अशी वल्गना जॉर्ज फर्नांडीस, अटलबिहारी वाजपेयी आणि प्रमोद महाजन यांसारखे तत्कालीन नेते करीत होते. त्या वेळी या नेत्यांनी सातत्याने राजीवजींची बदनामी केली. आज मात्र आपल्या देशात खऱ्या अर्थाने संगणक क्रांती आली असून, राजीवजींनी त्या वेळी पाहिलेल्या स्वप्नांची परिपूर्तीच काँग्रेसने करून दाखवली आहे. आज भारत, जागतिक पातळीवर संगणक क्षेत्रात इतरांच्या कितीतरी पुढे आहे. काँग्रेसची वैभवशाली परंपरा, एका पिढीकडून दुसऱ्या पिढीकडे चालत आली आहे. अखिल भारतीय काँग्रेस कमिटीच्या नेत्या आदरणीय सोनिया गांधी यांनीदेखील स्वर्गीय इंदिराजी आणि स्व. राजीवजींच्या पावलावर पाऊल ठेवून काँग्रेस पक्षाची ध्येयधोरणे समाजातील शेवटच्या वर्गापर्यंत पोहोचवण्याचा प्रामाणिक प्रयत्न चालवला आहे. म्हणूनच काँग्रेसने जनतेचे भले करण्यासाठी, अनेक राज्यांत स्वबळावर सत्ता काबीज केली आहे. नुकतेच जयपूर येथे काँग्रेसचे चिंतन शिबिर संपन्न झाले. या चिंतन शिबिरामध्ये अनेक मुद्द्यांवर चर्चा करण्यात आली. अखिल भारतीय काँग्रेसच्या उपाध्यक्षपदाची सूत्रे तडफदार काँग्रेस नेते खासदार राहुलजींकडे सोपविण्याची महत्त्वपूर्ण घटना या शिबिरात घडली. त्याचे स्वागत संपूर्ण भारताने अत्यंत उत्साहात केले.

काँग्रेसच्या सर्व नेत्यांनी जनतेकडे फक्त मते मागण्यासाठी न जाता, त्यांच्या सुख-दुःखाच्या वेळीदेखील उपस्थित राहणे आवश्यक आहे. आपआपल्या विभागातील डॉक्टर,इंजिनीअर,स्वयंसेवी संघटना,या भलेही काँग्रेसच्या नसल्या तरीही त्यांच्याशी सतत संपर्कात राहुन काँग्रेस पक्षाविषयी त्यांच्या भावना आणि आपुलकी वृद्धिंगत करण्याचे काम आपण केले पाहिजे. तरच खऱ्या अर्थाने काँग्रेसला बळकटी प्राप्त होईल,असे मला वाटते. ●

कोळी बांधवांना लागणाऱ्या डिझेलचे दर पूर्ण कमी केल्याबद्दल महाराष्ट्रातील मच्छीमार संघटना व कोळी महासंघाच्या वतीने काँग्रेसचे राष्ट्रीय उपाध्यक्ष राहुल गांधी यांचे जाहीर आभार व मच्छीमारांचा कृतज्ञता मेळावा मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण, महाराष्ट्राचे प्रभारी मोहन प्रकाशजी, प्रांताध्यक्ष माणिकराव ठाकरे यांच्या प्रमुख उपस्थितीत कारंजा गाव, उरण तालुका येथे संपन्न झाला. त्याप्रसंगीच्या छायाचित्रात मेळाव्याचे उद्घाटन करताना मा. मुख्यमंत्री दिसत असून, उद्योगमंत्री नारायण राणे, मंत्री मधुकरराव चव्हाण, माजी खासदार रामशेठ ठाकूर, आमदार प्रशांत ठाकूर, नामदेव भगत, स्थानिक नेते मच्छीमार बांधव व भगिनी मोठ्या प्रमाणात उपस्थित होते.

कोळी बांधवांना लागणाऱ्या डिझेलचे दर पूर्ण कमी केल्याबद्दल महाराष्ट्रातील मच्छीमार संघटना व कोळी महासंघाच्या वतीने काँग्रेसचे राष्ट्रीय उपाध्यक्ष राहुल गांधी यांचे जाहीर आभार व मच्छीमारांचा कृतज्ञता मेळावा मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण, महाराष्ट्राचे प्रभारी मोहन प्रकाशजी, प्रांताध्यक्ष माणिकराव ठाकरे यांच्या प्रमुख उपस्थितीत कारंजा गाव, उरण तालुका येथे संपन्न झाला. त्याप्रसंगी मच्छीमार बोटीची प्रतिकृती मुख्यमंत्र्यांना भेट म्हणून देण्यात आली.

जनमानसाची शिदोरी या प्रकाशनाची माहिती अन्य माहिती यासाठी द्यावे लागणारे निवेदन

तक्ता-४ नियम ८ वा

१) प्रकाशन ठिकाण	महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी टिळक भवन,काकासाहेब गाडगीळ मार्ग, दादर (प.) मुंबई-२५.
२) प्रकाशन काल	मासिक
३) मुद्रकाचे नाव	ॲड. गणेश रमेशराव पाटील
भारताचे नागरिक आहेत का ?	होय.
४) प्रकाशकाचे नाव	ॲड. गणेश रमेशराव पाटील
भारताचे नागरिक आहेत का ?	होय.
पत्ता	महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी टिळक भवन,काकासाहेब गाडगीळ मार्ग, दादर (प.) मुंबई-२५.
५) मालकी	महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी टिळक भवन,काकासाहेब गाडगीळ मार्ग, दादर (प.) मुंबई-२५.
६) संपादकाचे नाव	ॲड. गणेश रमेशराव पाटील
भारताचे नागरिक आहेत का ?	होय.
पत्ता	महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी टिळक भवन,काकासाहेब गाडगीळ मार्ग, दादर (प.) मुंबई-२५

मी ॲड. गणेश रमेशराव पाटील असे जाहीर करतो की, माझ्या माहितीप्रमाणे वरील तपशील पूर्णपणे खरा आहे.

ॲड. गणेश रमेशराव पाटील
मुद्रक व प्रकाशक

महिलांच्या सुरक्षेचे प्रभावी अस्त्र ठरणार

‘अत्याचार विरोधी नवा अध्यादेश’

अलिकडच्या काळात महिलांवर झालेल्या सामुहिक बलात्कार, अत्याचार आणि छेडछाडीच्या घटनांनी, सर्वजन अंतर्मुख झाले आहेत. काही ठिकाणी ४ वर्षांच्या कोवळ्या बालिकेवर बलात्कार तर काही ठिकाणी अल्पवयीन मुलांकडून अत्याचाराच्या घटना! सर्वकाही आक्रीत, अमानुष आणि विकृत. समाजाची नैतिकता रसातळाला गेल्याची ही उदाहरणे. प्रगतीची एकएक शिखरे पार करणाऱ्या आपल्या देशात, शिक्षणाने आपली जबाबदारी टाळली म्हणांवी, की मनोरंजनाच्या माध्यमांनी अतिरेक केला? दिल्लीत ’निर्भया‘वर झालेला सामुहिक बलात्कार आणि त्यानंतर तिचा मृत्यू, ही घटना सर्व भारतीयांच्या मनाला चुटपूट लावून गेली. कुणी बलात्कारांसाठी फाशीच्या शिक्षेची मागणी केली, तर कुणी त्यांना नपुसंक करावे, अशी मागणी केली.

सोनियाजींनी या बाबत पुढाकार घेवून तातडीने पावले उचलण्याच्या सुचना केन्द्र सरकारला केल्या. महिलांवरील बलात्कार आणि अत्याचाराची प्रकरणे जलदगतीने आणि न्याय्यपध्दतीने सोडविण्याकरितां विद्यमान कायद्यांमध्ये बदल सुचविण्यासाठी, सरकारने सुप्रिम कोर्टाचे माजी सरन्यायाधिश जे.एस.वर्मा यांचे अध्यक्षेतखाली, लीला शेठ आणि जी सुब्रह्मण्यम या दोन माजी न्यायाधिशांची समिती नेमली. समितीने आपला अहवाल ३० दिवसांच्या आत सरकारला सादर केला.

सर्वांनीच अशा घटनांची निंदा केली. सोनियाजींनी या बाबत पुढाकार घेवून तातडीने पावले उचलण्याच्या सुचना केन्द्र सरकारला केल्या. महिलांवरील बलात्कार आणि अत्याचाराची प्रकरणे जलदगतीने आणि न्याय पध्दतीने सोडविण्याकरितां विद्यमान कायद्यांमध्ये बदल सुचविण्यासाठी, सरकारने सुप्रिम कोर्टाचे माजी सरन्यायाधिश जे.एस.वर्मा यांचे अध्यक्षेतखाली, लीला शेठ आणि जी सुब्रह्मण्यम या दोन माजी न्यायाधिशांची समिती नेमली. समितीने आपला अहवाल ३० दिवसांच्या आत सरकारला सादर केला.

स्त्री जन्मा, ही तुझी कहाणी,
हृदयी अमृत, नयनी पाणी !

अजुनही स्त्रींयांच्या नशीबाची कहाणी बदलली नाही. दिल्लीत निर्भयावर झालेला सामुहिक बलात्कार, भारतीय महिलेंवरचा आत्तापर्यंतचा सर्वात अमानुष अत्याचार म्हणावा लागेल. सहा नराधम, लोखंडी सळीचा वापर, केवढे हे क्रौर्य. पारतंत्र्याच्या जोखंडातून बाहेर येवून स्वातंत्र्याचे गोडवे गाणाऱ्या पुरुषांनी, स्त्रीला अजुनही पारतंत्र्याच्या काळकोठडीत ठेवले आहे; असे वाटायला लावणारी ही घटना! अमानवी, अमानुष, रक्तरंजीत वागणूक. जनावरांवर सुध्दा केला जात नाही असा भिषण अत्याचार!. अत्याचारी लोकांमध्ये सुशिक्षीत अल्पवयीन विद्यार्थी सुध्दा आहे, हे कळल्यानंतर मन अधिकच सुन्न होते. गेल्या ६५ वर्षात आपण स्वातंत्र्याचा साधा अर्थही समजून घेवू शकलो नाही. नीती आणि शिक्षणाचे धडे गिरवून सुध्दा आपण शहाणे झालो नाहीत. आपल्याला कायद्याची भिती वाटत नाही, की आपण मानवी संवेदनेच्या पलिकडे आपण गेलो आहोत? खरोखरच आत्मचिंतन करायला लावणारे प्रसंग घडत आहेत. बलात्कार आणि महिला अत्याचाराच्या कमी अधिक तिव्रतेच्या घटना अजुनही घडत असल्याचे, आपण पहात आहोत, वाचत आहोत. आपल्या कानावर येत आहे, तो आक्रोश, अबलांचा, असाहतेचा! अपरिपुर्णतेचा आणि हतबलतेचा!

दिल्लीतील घटनेचे प्रतिसाद संपुर्ण भारतभर उमटले. मोर्चे, सभा आणि निदर्शनांनी मैदाने भरली. हाक एकच, बलात्कार्यांना फाशी द्या! कायदे कडक करा! खरे तर, सन १८६० साली भारतीय दंड विधान संहिता कायदा अस्तित्वात आला. या संहितेतील तरतुदी जरी ब्रिटीश कालीन असल्या, तरी त्या तत्कालीन समाज जीवनाला अनुसरुनच होत्या. आज दिडशेहुन जास्त वर्षे हा कायदा अस्तित्वात आहे. काळाच्या ओघात समाज बदलेल, समाज सुशिक्षित होईल. मानवीमुल्यांना महत्व देईल. हिंसा, अत्याचार या बाबी नामशेष होतील, आणि ब्रिटीश कायद्याची बंधने शिथील होतील, अशी स्वप्ने स्वांतत्र्य सैनिकांनी पाहिली होती. आज जग बदलले, समाज शिक्षित झाला, मानवी हक्कांचे वारे घराघरात वाहु लागले, परंतु, लोकांची मानसिकता बदलली नाही. या उलट समाज अधिकच हिंस्त्र झाल्याचे आपण पाहतो. म्हणूनच कायदे अधिक कडक, कठोर करावे लागतात. असे का होते? याचे आपण आत्मचिंतन केले पाहिजे.

गावागावांत अजुनही दरोडे पडतात. वाडया वस्त्यांवरील स्त्रियांच्या अब्रूवर घाला घातला जातो. मग तेंव्हाचे दरोडेखोर आणि आजचे दरोडेखोर यात फरक तो काय? लोकांच्या मानसिकतेत बदल होणार नसेल, तर मग कायदे कडक करा! बदल घडवून आणा. असाच या जनमताच्या रेटयाने आज आवाज दिला आहे. म्हणुनच महिलांची सुरक्षा आणि सबलीकरणासाठी नवा अध्यादेश लागु करण्यात आला आहे.

संपुर्ण देशाला हादरवणाऱ्या दिल्लीतील सामुहिक बलात्काराच्या घटनेनंतर, उसळलेल्या जनप्रक्षोभाची दखल घेत, केन्द्र सरकारने निवृत्त सरन्यायाधिश जे.एस.वर्मा यांच्या अध्यक्षतेखाली समिती नेमली. या समितीने जलदगतीने काम करुन २९ दिवसात आपल्या शिफारशी केन्द्र सरकारला सादर केल्या. यामध्ये, अनेक महत्वपुर्ण बाबींचा, समावेश करण्यात आला आहे. वर्मा समितीच्या अहवालात ७८ बाबींवर प्रकाश टाकण्यात आला असून, एकूण ६३० पानांचा अहवाल केन्द्र सरकारला सादर करण्यात आला आहे. पोलीस आणि सरकारी नोकर यांचेसह समाजाच्या सर्व घटकातील बलात्कारी व्यक्तींना जास्तित जास्त कठोर शिक्षा करण्याची शिफारस न्यायमुर्ती वर्मा यांच्या अहवालात करण्यात आली आहे.

वर्मा समितीची स्थापना २३ डिसेंबर, २०१२ रोजी झाली. अहवाल तयार करताना समितीला देशभरातून आणि जगाच्या कानाकोपऱ्यातून सुमारे ८०,०००

लोकांच्या सुचना प्राप्त झाल्या होत्या. त्या आधारावर, न्या. वर्मा समितीने महत्वाच्या शिफारसी सरकारला सादर केल्या. त्या पैकी काही शिफारशी अशा आहेत. १) पोलीस सुधारणा अहवाल, १९८४ चा आणि सन २००० चा लॉ रिपोर्ट, यांचेवर अधिक ध्यान न दिल्यामुळे कायद्याची अंमलबजावणी परिणामकारकपणे होत नाही. कायद्याचा धाक वाटण्यासाठी कायद्याची अंमलबजावणी करणारी यत्रणा अधिक कार्यक्षम केली पाहिजे. २) मानवी मुल्यांच्या उल्लंघनाबाबत, सरकारला जबाबदार धरावे. ३) महिलांवरील अत्याचाराच्या दुर्देवी घटनेबाबत राजकीय व्यक्तींनी वादग्रस्त विधाने करणे थांबवले पाहिजे. ४) भारतात दोन प्रकारचे वर्ग आहेत. पहिल्या वर्गातील महिलांना स्वातंत्र्य व समानता मिळत आहे. तर दुसऱ्या वर्गातील महिलांना परंपरा आणि संस्कृतीच्या नावाखाली पुरुषी अंहंकार, जुलूम आणि अत्याचारांना सामोरे जावे लागत आहे. दोन्ही वर्ग समान पातळीवर आणण्यासाठी पावले उचलली पाहिजेत.

सन २०१५ पर्यंत मानवी हक्कांचे मिलेनियम डेव्हलपमेन्टचे लक्ष, यशस्वी करण्याचे युनोने ठरवले आहे. या ध्येयपुर्तीपुर्वी भारतातील लिंगभेद संपुष्टात यावेत अशी अपेक्षा आहे. ५) प्रसिध्द 'विशाखा' प्रकरणाला जन्म देणाऱ्या भावरीं देवी केसचा निकाल लागून दोन दशके होवूनही आपल्या देशात महिलांना अत्याचार आणि बलात्कारांना सामोरे जावे लागत आहे, ही दुर्देवाची बाब आहे. भारतीय संविधानातील न्यायीक, सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय समानता प्रत्यक्षात आणण्यासाठी प्रयत्न व्हायला पाहिजेत. ६) महिलांचे संरक्षण करण्याचे दायित्व केन्द्र आणि राज्य सरकारांचे आहे. ते त्यांचेकडून उत्तमरित्या निभावले गेले पाहिजे. ७) महिलांवर बलात्कार होतो तेंव्हा त्यांच्या मानसिक स्थितीचा, तिच्यावर झालेल्या शारिरिक आणि मानसिक आघाताचा विचार न करणे म्हणजे, मानवी हक्कांचे उल्लंघनच होय. तिचा लैंगिक कृत्यास होकार होता, हे सिध्द करण्याचा न्यायालयात प्रयत्न केला जातो. वर्ग, जात, पंथ आणि गरिबीमुळे न्याय मिळणे दुरापास्त होते, याकडे लक्ष दिले पाहिजे. प्रभावी न्यायव्यवस्था निर्माण करण्याबरोबरच, न्याय पध्दतीवरील विश्वास, जबाबदारी, हक्कांबाबत जागरुकता, शिक्षणाची हमी या संविधानिक तरतुदींची अंमलबजावणी करुन देशात भक्कम लोकशाही व्यवस्था नांदेल, यासाठी जागरुक असले पाहिजे. ८) महिलेची शारीरिक संबंधांसाठी संमती होती, हे सिध्द करण्याची जबाबदारी आरोपीवर असली पाहिजे. सबंधांपुर्वी तिची संमती आहे, याची त्याने वारंवार खात्री केली पाहिजे. तसे पुरावे त्याकडे असले पाहिजेत.

आपणच नीती आणि अनीतीचे खरे रखवाले आहोत, अशा प्रकारे पोलीस वागताना दिसतात. तक्रारदार आणि आरोपी यात कोण बरोबर आहे, ते स्वतः ठरवताना दिसतात. त्यामुळे एफआयआर दाखल करताना विलंब झाल्याच्या घटना घडतात. परिणामी महिलांना न्याय मिळण्यास विलंब होतो. हे एक प्रकारचे मानवी हक्कांचे उल्लंघनच आहे. ९) पोलीसांनी स्वतः न्यायाधिश न बनता, कायद्याचे रखवालदार बनून गुन्हा दाखल करुन, प्रकरण न्यायासनासमोर आणले पाहिजे. १०) फौजदारी कायदा दुरुस्ती विधेयक २०१२, हे अपुर्ण वाटत असून त्यामध्ये पुन्हा दुरुस्तीची आवश्यकता आहे. ११) सन १९८४ च्या लॉ रिपोर्टच्या अहवालात, आयपीसी १६७–अ नुसार दखलपात्र गुन्हा नोंदवण्यास टाळाटाळ करणे, गुन्हाच्या निकालावर परिणाम होईल अशा रितीने कागदपत्रात फेरफार करणे, यासारखे गुन्हे करणाऱ्या, पोलीस ठाणे प्रभारीला शिक्षा करण्याची शिफारस करण्यात आली आहे. या शिफारशीकडे संसदेने दुर्लक्ष केल्याचे दिसून येते. १२) पती पत्नीमधील बलात्काराला न्यायदानात कमी महत्व दिले जाते. काही प्रकरणांमध्ये असे झाल्याचे दिसून येते. इतर संबंधातील बलात्कार आणि पती पत्नीतील बलात्कार यांच्या परिणामांबाबत आणि परिस्थितीबाबत फरक करणे चुक आहे. १३) सरकारी अभियोक्त्यांची नियुक्ती करताना राजकीय प्रभावांपेक्षा, हायकोर्टाच्या मुख्य न्यायाधिशांच्या शिफारशीला महत्व द्यावे.

बलात्काराला फक्त आयपीसी च्या निकषांमधून प्रमाणित न करता, संविधानाच्या १४, १९ आणि २१ च्या कसोटीतून देखील पहावे. संविधानातील तरतुदींमुळे बलात्काराची शिकार झालेल्या व्यक्तीला नुकसान भरपाई सुध्दा मिळू शकते. १४) बलात्कारीत महिलांचे न्याय प्रक्रिया सुरु होण्यापुर्वी समुपदेशन करणे गरजेचे आहे. समुपदेशनातुन सावरल्याने बलात्काराच्या खटल्यात ती

अधिक कणखरपणे सामोरी जावू शकेल, जेणेकरुन न्याय मिळणे सुकर होईल. १५) सार्वजनिक ठिकाणे, उदा. बस स्थानके, सिनेमा हॉल, पार्क आणि समुद्रकिनारे या ठिकाणी साध्या वेशातील महिला पोलीस अधिकाऱ्यांच्या नेमणूका कराव्यात, जेणेकरुन महिला अत्याचार आणि छेडछाडीला आळा बसेल. १६) शसस्त्र दले, पोलीस आणि संरक्षण दलातील महिलांच्या अत्याचाराबाबत, सर्वसाधारण जनतेला लागु असलेल्या दंडसंहितेप्रमाणे कार्यवाही घेतली पाहिजे. १७) अशांत क्षेत्रात आर्म फोर्सेस कडून होणाऱ्या, महिला अत्याचारांना रोखण्यासाठी अशा ठिकाणी न्यायिक आयोगांची स्थापना करावी. १८) देशभरातील हरवलेल्या महिला आणि मुलांची माहिती उपलब्ध करुन देण्यासाठी 'झीपनेट' ही वेबसाईट सुरु करण्यात आली आहे. देशभरातील सर्व पोलीस ठाण्यांची माहिती उपलब्ध करण्यासाठी ती संगणकीय जाळयातून जोडणे आवश्यक होते. दुर्दैवाने तसे झालेले नाही. १९) बालवयीन मुलांचा कायदा अस्तित्वात आहे. तो आपल्या उद्देशात सपशेल फेल झाल्याचे सध्याच्या परिस्थितीवरुन दिसत आहे. २०) शाळामंध्ये मुलांमुलींमधील सुसंवाद वाढवण्यासाठी शिक्षकांनी पुढाकार घेतला पाहिजे. लिंगभेदामुळे आलेली उच्च–निचता आणि न्युनगंड संपवण्यासाठी प्रयत्न केले पाहिजेत. त्यासाठी शालेय अभ्यासक्रमात देखील आवश्यक ते बदल केले पाहिजेत

बलात्कार पिडीत महिलेला 'जिंदा लाश' वगैरे संबोंधले जाते. आजच्या सुशिक्षित पुढारलेल्या समाजात असा उल्लेख अशोभनिय आहे. कायदा व सुव्यस्था राबविणाऱ्या संस्था आणि शासकीय यंत्रणांमध्ये पारदर्शकता आणण्यासाठी, त्यांचे तातडीने ऑडीट करणे गरजेचे आहे. २१) क्रिमीनल लॉ २०१२ मधील सुधारंणांमध्ये बलात्काराला कमीत कमी १० वर्षे, आणि जास्तित जास्त आजीवन कारावासाची शिक्षेची तरतूद केली पाहिजे. २२) आजीवन कारावास याचा अर्थ, गुन्हा सिध्द झालेल्या व्यक्तीच्या नैसर्गिक जीवनाच्या संपुर्ण कालावधीपर्यंतचा कारावास, असा असला पाहिजे. २३) लैंगिक अत्याचाराचा गुन्हा करणाऱ्या व्यक्तीवर त्यांच्या संमतीशिवाय कुटूंब नियोजनासाठी रासायनिक उपचार करणे मानवतेच्या विरुध्द आहे, असे आम्हास वाटते. २४) आजची कारागृहे, आणि बाल सुधार गृहे कैद्यांच्या जीवनात सुधारणा करण्याच्या मुळ उद्देशात सपशेल अपयशी ठरली आहेत. कैद्यांमध्ये सुधारणा होण्याऐवजी, गुन्हेगार तयार होत असल्याचे दिसून येते. २५) मुलांचे अल्पवय निश्चित करताना वयाची मर्यादा १८ वरुन १६ न करण्याच्या निष्कर्षापर्यंत आम्ही आलो आहोत. २६) सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्थेच्या प्रत्येक वाहनांमध्ये सायंकाळी ०५.३० ते सकाळी ०७.३० वाजे दरम्यान सुरक्षा रक्षक देणे गरजेचे आहे. २७) बलात्काराच्या गुन्हांची नोंद असलेल्या व्यक्तींना निवडणूकांचे तिकीट देणे नाकारले पाहिजे. अशा शिफारशी न्यायमुर्ती वर्मा कमिशनने केल्या आहेत. २८) महिलांवर होणाऱ्या ॲसीड हल्ल्यासाठी कोणत्याही स्वतंत्र गुन्हयाची तरतुद नव्हती त्यामध्ये दुरुस्ती करुन नवीन ३२६ (अ) हे कलम आयपीसीमध्ये समाविष्ट करुन ॲसीड हल्ल्यासाठी १० वर्षे ते आजीवन कारावासाच्या कठोर शिक्षेची शिफारस कमीशनने केली आहे. युपीए सरकारने, न्यायमुर्ती वर्मा कमिशनच्या शिफारशींचा सर्वतोपरी आदर केला. या अध्यादेशात बलात्कारानंतर मृत्यू ओढवण्यासारख्या, विरळातल्या विरळ अशा प्रकरणात, फाशीच्या शिक्षेची तरतूद करण्यात आली आहे. सामुहिक बलात्कार, अल्पवयीन मुलींवरील बलात्कार तसेच पोलीस किंवा उच्च पदावरील व्यक्तींकडून केल्या जाणाऱ्या बलात्कार प्रकरणांमध्ये, शिक्षेची तरतुद १० वर्षांवरुन २० वर्षांपर्यंत करण्यात आली आहे. अपकृत्य हा शब्द बदलून लैंगिक अत्याचार असा शब्द समाविष्ट करण्यात आला आहे. न्यायमुर्ती वर्मा कमिशनच्या शिफारशींचा समावेश असलेला बलात्कार विरोधी अध्यादेश, केन्द्रीय मंत्रीमंडळाने मान्य करुन, राष्ट्रपतींकडे मंजुरीसाठी पाठविला. नुकतीच राष्ट्रपतींनी या अध्यादेशावर स्वाक्षरी केली आहे. हा बलात्कार विरोधी अध्यादेश, आता संपुर्ण देशभर लागू झाला आहे. या अध्यादेशाला ६ महिन्यांच्या आत संसदेची मंजुरी मिळणे आवश्यक आहे. त्या दृष्टीने, येत्या अधिवेशनात हे विधेयक संसदेच्या पटलावर ठेवण्यासाठी सरकार प्रयत्नशील आहे. या अध्यादेशाच्या माध्यमातून, युपीए सरकारने महिला सबलीकरण आणि संरक्षणाच्या बाबतीत आपले उत्तरदायित्व सिध्द केले आहे. हा अध्यादेश म्हणजे सबलीकरण आणि सुरक्षेसाठी सरकारने महिलांना दिलेले नवे अस्त्रच आहे, असे म्हंटले तर वावगे ठरणार नाही.

- शालिनी डुंबरे

मंत्रिमंडळाच्या बैठकीतील महत्वपूर्ण निर्णय

मुंबई : राज्य मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत, मंत्र्यांचे एक महिन्याचे वेतन दुष्काळग्रस्तांच्या मदतीसाठी, दहावी–बारावी परीक्षा लक्षात घेता मार्च अखेरपर्यंत राज्यात रात्री भारनियमन नाही, प्रकल्प बाधितांचे पुनर्वसन करताना बहिर्णींना मिळणार समान हक्क, आणि पामतेलाचा पुरवठा ५० रूपये प्रतिलिटर दराने करणे असे महत्त्वपूर्ण निर्णय घेण्यात आले.

मंत्र्यांचे एक महिन्याचे वेतन दुष्काळग्रस्तांच्या मदतीसाठी :

दहावी–बारावी परीक्षा लक्षात घेता मार्च अखेरपर्यंत राज्यात रात्री भारनियमन नाही. राज्यातील दुष्काळी जनतेला दिलासा देण्याच्या दृष्टीने राज्य मंत्रिमंडळाच्या सर्व सदस्यांचे एक महिन्याचे वेतन मदत निधीला देण्याचा निर्णय राज्य मंत्रिमंडळाने आज घेतला. तसेच दहावी आणि बारावीच्या परीक्षा लक्षात घेता परीक्षा संपेपर्यंतच्या कालावधीसाठी म्हणजे मार्च अखेरपर्यंत राज्यात कुठेही रात्री भारनियमन न करण्याचा निर्णयही आज घेण्यात आला.

दुष्काळी परिस्थितीची पाहणी करण्यासाठी केंद्रीय पाहणी पथक २७ आणि २८ फेब्रुवारी रोजी राज्यातील १२ दुष्काळी जिल्ह्यांचा दौरा करणार आहे. पाणीटंचाईची तीव्रता दिवसेंदिवस वाढत असून पिण्याच्या पाण्याच्या पुरवठ्यासाठी आणि जनावरांच्या छावण्यांसाठी कोणत्याही परिस्थितीत पुरेसा निधी उपलब्ध करण्याचा निर्णयही आजच्या मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत घेण्यात आला.

जिल्हा नियोजन मंडळाच्या निधीपैकी १५ टक्के निधी दुष्काळ कायमस्वरूपी निवारण्याच्या संबंधित कामांसाठी म्हणजे, सिमेंटचे पक्के बंधारे बांधणे इत्यादी साठी खर्च करण्याच्या निर्णय मंत्रिमंडळाने घेतला आहे.

दुष्काळामुळे नागरिकांवर स्थलांतर करण्याची

पाळी येऊ नये, यासाठी संबंधित जिल्हाधिकाऱ्यांनी पाणीपुरवठा आणि पुरेसा रोजगार उपलब्ध करण्याची दक्षता घेण्याचे आदेशही देण्यात आले. ज्या गावांमध्ये टँकरद्वारे पाणीपुरवठा करण्यात येत आहे, त्या गावांमध्ये टँकरचे पाणी विहिरीत न सोडता सिंटेक्सच्या टाक्यांमध्ये सोडण्याचा निर्णय यापूर्वीच घेण्यात आला आहे. राष्ट्रीयकृत बँका, सहकारी साखर कारखाने आणि विविध उद्योग घटकांकडून अशा प्रकारच्या सिंटेक्स टाक्या सामाजिक दायित्व भावनेतून उपल ब्ध करण्यात येत आहेत. दुष्काळाची परिस्थिती आणि व्याप्ती लक्षात घेता अशा संस्थांनी जिल्हा प्रशासनाशी संपर्क साधून मदतीस हातभार लावावा, असे आवाहनही करण्यात आले आहे.

दोन हजार टँकरद्वारे पाणी पुरवठा

राज्यातील एक हजार ५८६ गावातील चार हजार ३०५ वाड्यात पाणी टंचाई जाणवत असून त्या ठिकाणी २,०२० टँकरद्वारे पाणी पुरवठा केला जात आहे. अद्यापही ज्या ठिकाणी टंचाई जाणवत असेल, त्या ठिकाणी आणखी टँकर्स तातडीने उपलब्ध करून देण्यात येतील, अशी माहिती मुख्यमंत्री पृथ्वीराज चव्हाण यांनी दिली.

टंचाई परिस्थितीत लोकांना गावातच रोजगार उपल ब्ध व्हावा या दृष्टीने महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण रोजगार हमी योजनेखाली एकूण २३ हजार ३५५ कामे सुरु असून या कामावर दोन लाख २६ हजार ४२३ मजूर काम करीत आहेत. राज्यात आतापर्यंत ४८८ जनावरांच्या छावण्या उघडण्यात आल्या असून यात चार लाख १४ हजार २०५ एवढी जनावरे आहेत. अहमदनगर जिल्ह्यात २१०, पुणे जिल्ह्यात एक, सातारा जिल्ह्यात १००, सांगली जिल्ह्यात ३०, सोलापूर जिल्ह्यात ११७, बीड जिल्ह्यात २०, उस्मानाबाद आणि जालना जिल्ह्यात गुरांच्या प्रत्येकी पाच छावण्या उघडण्यात आल्या आहेत. यावर आतापर्यंत ३१,८९२.९८ लाख रुपये खर्च करण्यात आला आहे. चारा वितरणासाठी ६८४ कोटी २९ लाख एवढा निधी वितरित करण्यात आला आहे.

राज्यात ३८ टक्के पाणी साठा

राज्यात एकूण दोन हजार ४७५ सिंचन प्रकल्प आहेत. या प्रकल्पांमध्ये १४ हजार ३०३ दशलक्ष घनमिटर पाणी साठा असून पाणी साठ्याची टक्केवारी ३८ टक्के एवढी आहे. गतवर्षी याच तारखेला राज्यात ४५ टक्के पाणी साठा होता. राज्यातील कोकण विभागात सर्वाधिक म्हणजेच ६२ टक्के पाणी साठा असून सर्वात कमी म्हणजेच १३ टक्के पाणी साठा मराठवाडा विभागात आहे. नागपूर विभागात ४३ टक्के, अमरावती विभागात ४० टक्के, नाशिक विभागात ३१ टक्के तर पुणे विभागात ४१ टक्के पाणी साठा आहे.

प्रकल्प बाधितांचे पुनर्वसन करताना बहिणींना मिळणार समान हक्क

हिंदू वारसा हक्क कायद्यात १९९४ मध्ये झालेल्या दुरूस्तीनुसार बहिणींना देखील वडिलोपार्जित मिळकतीत समान हक्क देण्यात आला आहे. त्यानुसार महाराष्ट्रात प्रकल्पबाधितांचे पुनर्वसन करताना भावासोबतच बहिणींना देखील समान हक्क देण्याचा निर्णय मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत घेण्यात आला आहे.

त्यानुसार महाराष्ट्र प्रकल्पबाधित व्यक्तिंचे पुनर्वसन अधिनियम १९९९ मध्ये प्रकल्पग्रस्त व्यक्तिंच्या व्याख्येत सुधारणा करण्यात येईल. अधिनियमात प्रत्येक भावाला या शब्दाच्या पुढे 'तसेच बहिणीला' या शब्दाचा अंतर्भाव करण्यात येईल व 'मृत भावाचा' या शब्दापुढे 'किंवा बहिणीचा' हा शब्द अंतर्भूत करण्यात येईल.

पामतेलाचा पुरवठा ५० रूपये प्रतिलिटर दराने करण्याचा निर्णय

राज्यात सवलतीच्या दराने शिधापत्रिकेवर पामतेल ाचा पुरवठा करण्याच्या योजनेस ऑगस्ट २०१३ पर्यंत मुदतवाढ देण्यात आली असून ५० रूपये प्रतिलिटर या सवलतीच्या दराने पामतेलाची विक्री करण्यात येईल.

या योजनेत केंद्र शासनाकडून लाभार्थींना दरमहा एक लिटर पामतेल वितरीत करण्यात येते. त्यासाठी केंद्राकडून प्रतिलिटर १३ रूपये ६५ पैसे इतकी सबसिडी देण्यात येते. राज्याला डिसेंबर २०१२ ते मे २०१३ या कालावधीसाठी ११ हजार मेट्रीक टन प्रतिमहा याप्रमाणे एकूण ६६ हजार मेट्रीक टन पामतेल मिळणार आहे.

अकोला येथे संपन्न झालेल्या वचनपूर्ती मेळाव्यात प्रदेश अध्यक्ष मा.आ. माणिकराव ठाकरे यांचे उपस्थित जनसमुदायाला संबोधित करतानाची छायाचित्र.

अकोला येथे संपन्न झालेल्या वचनपूर्ती मेळाव्यात महाराष्ट्राचे प्रभारी मोहन प्रकाश यांचे उपस्थित जनसमुदायाला संबोधित करतानाची छायाचित्र.

थोर स्वातंत्र्य सेनानी, सहकार महर्षी,

महाराष्ट्राचे माजी मुख्यमंत्री

मा. वसंतदादा पाटील

यांच्या जयंतीनिमित्त

।। भावपूर्ण आदरांजली ।।

RNI No. : MAHMAR/2010/33438

Postal Regd. No. MH/MR/WEST/273/2012-14
Posted of Mumbai Patrika Channel Sorting Office, G.P.O., Mumbai - 400 001.
Publishing Date - 1st Week of Every Month
Posting Date - 14th & 15th of Every Month

पारदर्शी, नि:स्पृह, विकासकामांचा ध्यास घेणारे

मुख्यमंत्री

मा. श्री. पृथ्वीराज चव्हाण

यांना

वाढदिवसाच्या हार्दिक शुभेच्छा

महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी

प्रेषक : जनमानसाची शिदोरी , महाराष्ट्र प्रदेश काँग्रेस कमिटी, टिळक भवन, काकासाहेब गाडगीळ मार्ग, दादर (प.) मुंबई - ४०० ०२५.